

KURULUŞ ve YÜKSELME DÖNEMİ
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE GÜNLÜK YAŞAM (1075-1237)

Seher KARADAĞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

UŞAK

Ağustos 2016

KURULUŞ ve YÜKSELME DÖNEMİ
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE GÜNLÜK YAŞAM (1075-1237)

Seher KARADAĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos 2016

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

KURULUŞ ve YÜKSELME DÖNEMİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE GÜNLÜK YAŞAM (1075-1237)

Seher KARADAĞ

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ağustos 2016

Danışman: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

ÖZET

Türkiye Selçukluları dönemi çok çeşitli yönleriyle çalışılmıştır. Ancak “günlük yaşam” boyutunda çalışmaların bulunmadığını gördük. Bu nedenle çalışmamızın başlığını “Kuruluş ve Yükselme Döneminde (1075-1237) Türkiye Selçuklu Devleti'nde Günlük Yaşam” olarak belirledik. Konumuzu Kuruluş ve Yükselme dönemiyle sınırlandırmamızın nedeni bu iki dönemin günlük yaşam açısından ilk etapta daha anlamlı olacağını düşünmemizdir. Giriş kısmında Selçukluların tarih sahnesine çıkışını ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu anlatıldı.

I. Bölümde Anadolu'nun fethi ve Malazgirt Savaşı (1071) sonrası Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi hakkında bilgi verildi. Yerleşilen yeni coğrafyanın etnik unsurlarıyla birlikte oluşan Türkiye Selçuklu toplumunun bir resmini genel hatlarıyla çizmeye çalıştık. Anadolu'ya yeni gelen unsurlar, başta Türkler olmak üzere diğer İslami unsurlar, köleler- cariyeler- gulamlar gibi başlıklar altında inceledik.

II. Bölümde, Türk şehircilik geleneğinin ve Anadolu Selçuklu şehirlerinin bir değerlendirilmesini yaptık. Günlük hayatın geçtiği saraylar, köşkler, evler, mahalleler, çarşı, pazar, kervansaraylar, mektepler, medreseler, kütüphaneler, hastaneler, hamamlar, meydanlar, eğlence mekânları, bağ ve bahçeler, ibadethaneler, tekke ve

zaviyeler, mezarlıklar günlük hayat mekânları olarak tespit ettik ve bu mekânları ilgili meslek erbabıyla birlikte ele aldık. Böylece mekânlarda geçen günlük hayatın görüntüsünü vermeye çalıştık.

Son bölümde ise kültürel yapıyı Müslüman Türk kültürü ekseninde inceledik. Evlenme, boşanma, kadının toplumdaki konumu, giyim kuşam, yeme içme, çocuk oyunları, avcılık ve spor, müzik ve raks, bazı inanç ve gelenekler, bayram ve merasim gelenekleri, yas adetleri, Türklerde drama sanatı ve edebiyat, satranç ve tavla gibi başlıklar altında genel hatlarıyla bilgi verdik. İncelediğimiz dönemin kendine özgü özelliklerini belirgin şekilde yansıtmasından dolayı Ortaçağ Türk İslam kültürünün şehir hayatına yansımaları ön planda tuttuk. Dolayısıyla anlattığımız günlük yaşam Türkiye Selçuklu şehirleri çerçevesinde düşündüğümüz ve anlattığımız bir yaşamdır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Selçukluları, Kuruluş, Yükselme, Günlük Yaşam, Türk Kültürü

ABSTRACT
DAILY LIFE IN TURKEY SELJUKS STATE DURING
FOUNDATION AND RISING PERIOD (1075-1237)

Seher KARADAĞ

Department of History

Institute of Social Sciences Uşak University, August 2016

Advisor: Prof. Dr. Ramazan ALTINAY

The subject of the thesis has been determined as the Daily Life of in Turkey Seljuks State During Foundation and Rising Period (1075-1237). Islamization and Turkization of Anatolia began with defeat Byzantium in Malazgird in 1071 by Alp Arslan, the Seljukid Sultan. After Malazgird victory, the Oghuz Turkish groups came to Anatolia. After the conquest of Anatolia, there were some efforts to turn Anatolia into Turkish-Islam country. Between XI. th and XIII. th centuries, every ethnic or religious community had different life styles; but they were safely living together in this country. NonMuslim communities were Christians, Jewishes , Armenian, Greek nations. Very few of them were European traders settling in Anatolia. Medieval Turkish Islamic culture was reflected in Anatolia cities. This thesis explained Seljuks culture and portrayed the daily life of Anatolian Seljuks cities.

Key Words: The Turkey Seljuks, Turkish Culture, The Anatolia Seljuks, Daily Life

ÖNSÖZ

Günlük; sözlük anlamıyla belirli bir gün içinde olan, o güne ait, her gün yapılan, her gün olan demektir.¹ Günlük yaşam o kadar merkezi ve genelleştirilmiş bir kavramdır ki her deneyim alanı bu kavramın içinde yer bulur. Her gün yapılan, her gün yaşam içinde rutin şekilde devam eden eylemleri bildirir. Bu yüzden insanların hayatta kalmak için her gün ürettiği ve bu üretimi yaparken gerçekleştirdiği iş bölümü günlük yaşamın bütünü oluşturur.

Günlük yaşamı incelenecek dönemin şüphesiz o zamana ait vakayinâme, seyahatname, vakfiye örnekleri, edebi eserler öncelikle başvurulması gereken tarihi kaynaklardır. Bunların dışında minyatürler, çiniler, mimari eserler, arkeolojik kalıntılar, kültür araştırmaları da incelenmelidir.

XI. ve XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi, sosyal, dini ve kültür açısından en hareketli, en renkli olduğu dönemdir. Kabul etmek gerekir ki bütün yönleriyle Türkiye Selçuklu günlük yaşamının incelenmesi oldukça geniş bir alanı kapsayan, meşakkatli ve uzun zaman isteyen bir iştir. Bu bakımdan doğal olarak konumuzu dönemin en belirgin özelliklerini yansıtan, saray ve entelektüel çevrenin yaşadığı şehirlerle sınırladık. Kuruluş ve yükselme dönemleri en renkli ve kendine has dönemler olduğu için günlük yaşam çalışması açısından daha anlamlı gördük. Bunu yaparken Ortaçağ Müslümanlarının yaşantısı ve Türk kültürü ekseninde inceledik. Elbette Selçuklu kültür araştırmaları, medeniyet tarihi araştırmaları pek çok yönüyle yapıldı. Fakat Türkiye Selçuklu günlük yaşamı üzerine herhangi özel bir çalışmaya rastlayamadık. Tamara Talbot Rice ve Suraiya Faroqhi gibi araştırmacıların günlük yaşam çalışmaları mevcuttur. Fakat bunlar Bizans ve Osmanlı gibi Anadolu kültür ve medeniyet evrelerine ait olduğundan Selçuklu günlük yaşam araştırmaları konusunda Türk kültür tarihi ve araştırmaları bakımından bir yetersizlik söz konusudur. Bu amaçla Eflaki, Mevlana, İbn Bibi, İbn Battuta gibi ortaçağda yaşamış ve Selçuklu günlük yaşamına dair bilgi veren yazarların eserlerinden

¹ Ayhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011), s.447.

Gündelik kelimesi ise; haftalık sözcüğünün kullanımının etkisiyle yanlış çözümlenme ile ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Bu yüzden “günlük” kelimesinin kullanımı daha uygundur.

faydalandık. Ayrıca ilgili alanlarda yapılan araştırma eserlerin ışığında dönemin günlük yaşamının tasvirini yapmaya çalıştık.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun takdimi sınırlandırılması ve kaynakların tanıtılması yer almaktadır. Daha sonra Selçukluların tarih sahnesine çıkışından kısaca bahsedilmiş, Anadolu'ya gelişlerinden, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yükselişinin sonuna kadar özetlenmiştir.

Birinci bölümde Malazgirt Savaşı sonrası Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamasıyla oluşan Türkiye Selçuklu toplumu incelenmiştir. Anadolu'nun etnik unsurları ve onların yaşamları belirtilmiştir.

İkinci bölümde ise; Türk şehirciliği ve ilk Türk şehirleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda Anadolu'da ilk Selçuklu şehirlerinin kuruluşunu, özelliklerini ve kuruldukları coğrafyadaki şehir geleneği üzerine açıklamalar yaptıktan sonra şehirlerde günlük yaşamın fiziki alanları üzerinde insanların yaşamları tasvir edilmiştir. Ekonomik hayattan, vakıf sisteminden ve bu sistemin içinde kurulan kurumlardan, eğlence anlayışından ve eğlence hayatının geçtiği mekânlardan, ibadet hayatından ve dolayısıyla ibadethaneler ile tekke ve zaviyelerden bahsedilmiştir. Çalışma hayatı ve mesleki mekânlardan bahsedilirken ise sadece mekânlara değil meslek erbâbı da anlatılmıştır.

Üçüncü yani son bölümde, Türk İslam kültür yapısının, günlük yaşam içerisindeki yansıması anlatılmıştır. Bu amaçla tarihi kaynaklar ve Türk kültür araştırmalarından yararlanılmıştır.

Konunun tespitinden itibaren çalışmanın her aşamasında yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. RAMAZAN ALTINAY' a teşekkürü bir borç bilirim.

Uşak 2016

SEHER KARADAĞ

ÖZGEÇMİŞ

Ad: Seher

Soyadı: Karadağ

Doğum Yeri ve Tarihi: Uşak / 07.09. 1981

Lisans Eğitim Bilgileri: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (2004)

Yüksek Lisans Bilgileri: Eskişehir Osmangazi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı (2006)

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans (2012-)

Yabancı Dil: İngilizce

e-mail: seherkaradag502@gmail.com

İçindekiler	
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZGEÇMİŞ	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAYNAKLARIN TANITILMASI	1
1. Kaynakların Tanıtılması	2
B. ANADOLU’NUN FETHİ VE TÜRKİYE SELÇUKLULARI	6
1. Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışı	6
2. Anadolu’nun Fethi	8
I. BÖLÜM	15
TÜRKİYE SELÇUKLULARI TOPLUMU	15
1.1. Fetih Öncesi Yerleşik Unsurlar	15
1.1.1. Rumlar	16
1.1.2. Gürcüler	18
1.1.3. Ermeniler	19
1.1.4. Yahudiler	21
1.2. Yeni Gelen Unsurlar	22
1.2.1. Türkler	22
1.2.2. Diğer İslami Unsurlar	28
1.2.3. Köleler-Cariyeler ve Gulamlar	30
II. BÖLÜM	34
GÜNLÜK YAŞAMIN ŞEHİRLERDEKİ FİZİKİ ALANLARI	34
2.1. Türklerde Şehircilik ve İlk Türk Şehirleri	34
2.2. Türkiye Selçuklu Şehirleri	37
2.2.1. Şehir İdaresi ve Şehirlerde Sosyal Tabakalar	43
2.3. Konutlarda Günlük Yaşam	47
2.3.1. Saray ve Köşkler	47
2.3.2. Evlerde Günlük Yaşam	56
2.4. Mahalleler	58
2.5. Mesleki ve Sosyal Yaşamda Günlük Hayat Mekânları	61
2.5.1. Çarşılar/Hanlar	61

2.5.2. Pazarlar	63
2.5.3. Kervansaraylar	65
2.5.4. Ahi Birlikleri ve Ahi Zaviyeleri	68
2.6. Vakıf Kurumları	72
2.6.1. Eğitim-Öğretim Kurumları	74
2.6.2. Darüşşifalar	78
2.6.3. Hamamlar	83
2.7. Eğlence Anlayışı ve Eğlence Mekanları	85
2.7. 1. Meyhaneler/Hanlar	88
2.7.2. Bağ ve Bahçeler	89
2.7.3. Meydanlar ve Seyirlik Eğlenceler	92
2.8. Dini Hayat	94
2.8.1. İbadethaneler	94
2.8.2. Tekke ve Zaviyeler	96
2.8.3. Mezarlıklar	99
III. BÖLÜM	101
GÜNLÜK YAŞAMIN ÇEŞİTLİ YAPI VE GÖRÜNTÜLERİ	101
3.1. Kültürel Yapı	101
3.1.1. Evlenme-Boşanma ve Kadının Toplumdaki Yeri	101
3.1.2. Giyim-Kuşam-Süslenme	104
3.1.3. Yeme-İçme	106
3.1.4. Bazı İnanışlar ve Gelenekler	109
3.1.5. Bayramlar ve Merasimler	110
3.1.6. Yas Adetleri	112
3.1.7. Çocuk Oyunları	113
3.2. Türkiye Selçuklularında Sanat ve Spor	114
3.2.1. Müzik ve Raks	114
3.2.2. Avcılık ve Spor Kültürü	117
3.2.3. Türklerde Drama Sanatı ve Edebiyat	120
3.2.4. Satranç ve Tavla	124
SONUÇ	127
KAYNAKLAR	129

EKLER:	141
Ek-1: Varka ve Gülşah minyatürü. Çarşıda kuyumcu, eczane, kasap, ekmekçi	141
Ek-2: Varka ve Gülşah bahçe tasviri	141
Ek-3 Varka ve Gülşah cenaze ve yas töreni	142
Ek-4 Selçuklu Satranç takımı Metropolitan Müzesi	142
Ek-5 Kandil-Alanya Müzesi	143
Ek-6 Konya Karatay Müzesi Kubadabad Çinilerinden	143
Ek-7 Kubadabad Çinilerinden, Konya Karatay Müzesi	144
Ek-8 Kubadabad Çinileri, Konya Karatay Müzesi	144
Ek-9 Konya Alaeddin Köşkü	145
Ek-10 Konya Alaeddin Cami	145

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

agt. : Adı geçen tez

akt. : Aktaran

AKÜ : Afyon Kocatepe Üniversitesi

A. Ü. D. T. C. F. : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DİA : Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

F. : Fasikül

M : Miladi

METU JFA: Middle East Technical University Journal of the Faculty Architecture

M.Ö : Milattan Önce

s. : Sayfa

S. : Sayı

s s. : Sayfalar arası

TDK : Türk Dil Kurumu

TDMŞK : Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı

TDV : Türk Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayıncılık

YKY : Yapı Kredi Yayınları

ZFWT : Zeitschrift für die Welt der Türken

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAYNAKLARIN TANITILMASI

Tezimizin konusu “Kuruluş ve Yükselme Dönemlerinde Türkiye Selçuklu Devleti’nde Günlük Yaşam (1075-1237)” olarak belirlenmiştir. Gazneli ve Karahanlı devletlerinin baskısı yüzünden Maverâünnehir’de sıkıntı içinde olan Selçuklular daha elverişli topraklar aramaya karar verdiler. Bu amaçla Çağrı Bey, 3000 kişilik bir süvari alayının başında Horasan’dan Anadolu’ya doğru hareket ederek, Ermeni ve Gürcü topraklarına akınlar düzenledi (1016-1021). Selçuklular, bu türden akınları Malazgirt öncesinde iyice arttırmışlardı.² Türkistan’dan önce İran, sonra Azerbaycan ve Doğu Anadolu topraklarına gelmiş olan Türkmenler, kaynakların ifade ettiği gibi çok kalabalık olmaları nedeniyle yer bulma sıkıntısı çekmişler ve neticede Anadolu’yu kendileri için kolayca fethedilebilecek ve daha iyi yaşam imkânı temin edilebilecek bir ülke olarak görmüşlerdir. Böylece Anadolu’ya gelen bu Türkmen göçünün siyasi sebepleri kadar iktisadi sebepleri de önemlidir.³

M. VI. ile VII. yüzyılların başında vukua gelen İran-Bizans mücadelesi Anadolu coğrafyası için büyük bir felaket olmuş ve bu memleketin şehir ve kasabalarının mühim bir kısmı bu yüzden harabe haline gelmişti. Bunu takip eden Arap-Bizans mücadelesi ise birkaç asır süreli olarak devam etmiş ve bu saldırılar Anadolu’nun daha fazla yıkılmasını ve asırlardan beri sürükleyip getirdiği büyük medeniyetin sönmesine neden olmuştu. Türklerin Anadolu’ya yerleşmesiyle birlikte bu topraklarda güvenlik sağlanmış, ekonomi canlanmış, boşaltılmış olan yerleşim alanları iskana açılmıştır. Selçuklu sultanlarının akıllıca attıkları iktisadi politik adımlar sayesinde Anadolu’da başlayan refah dönemi içerisinde pek çok dini, etnik unsur bir arada huzurlu bir yaşam sürdürmeye başlamıştır.

Bütün Türkiye Selçukluları tarihi içinde günlük yaşamı çalışmak elbette daha geniş bir alanda araştırma gerektirmektedir. Bu yüzden çalışmamızda sosyal, iktisadi ve kültürel açıdan en belirgin özellikleri olan, en ilgi çekici dönemler olan 1075-1237

²Faruk Sümer, “Selçuklular”, **DİA**, C. 36, ss. 365-371, (İstanbul, 2009), s.366.

³Osman Gazi Özgüdenli, “Selçuklular”, **DİA**, C.36, ss. 371-375, (İstanbul, 2009), s.372.

arası dönemi inceledik. Günümüzde kültür tarihinden ne anlaşılması gerektiği hakkındaki düşünceler esaslı biçimde değişmiştir. Bugün artık bu kavramla sadece sanat, bilim ve edebiyat kastedilmiyor, gündelik kültür de işin içine katılmıştır. Gündelik kültür geniş bir kavramdır. Komşu ziyaretlerinde dikkat edilmesi gereken nezaket kurallarından yemeğin nasıl hazırlandığına ya da çocukların nasıl yetiştirildiğine kadar pek çok ögeyi içermektedir. Gündelik kültürde, renklere yüklenen simgesel özelliklerden, erkeklerin kahvelerde ya da kadınların örgü örerken anlattıkları hikâyelere kadar pek çok şeyin yeri bulunmaktadır.⁴ Selçuklu araştırmaları bakımından bu alanda önemli bir boşluk vardır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş ve Yükselme dönemlerinde Anadolu'da yaşayan insanın yeme-içme alışkanlıkları, ev yaşantısı, eğlence anlayışı, giyim-kuşamı, gelenek ve göreneklerinin ortaya konulması yalnızca Türk Kültür ve Tarihi araştırmaları açısından değil aynı zamanda tarih yazımına verilen önemin ve ilginin artırılması açısından da önemlidir. Daha önceden belirttiğimiz gibi bu konuda çok az eser bulunmaktadır. Yazılı ve yazısız pek çok tarih kaynağında gün yüzüne çıkarılmamış bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerin gün ışığına çıkarılması tarih araştırmalarında gerçeğe daha yakın sonuçlar elde edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu araştırma ve incelemeler Türk kültürü çalışmalarında yanlış algıların kırılması açısından da ayrı bir önem arz etmektedir. Anadolu insanının sosyal ve kültürel köklerinin, günlük yaşamının ışığa kavuşturulması siyasi tarih araştırmalarına ciddi faydalar sağlayacaktır.

1. Kaynakların Tanıtılması

Türkiye Selçukluları Kuruluş ve Yükselme (1075-1237) dönemlerinde günlük yaşama dair öncelikli olarak Türk kültür tarihi araştırma eserleri ve kaynakları, bu dönemlere ait vakayinâme, menakıbnâme, seyahatnâme, edebi eserler önemli yer tutmaktadır.

Vakayinâmeler; Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî (öl. 1206) I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e takdim ettiği eseri *Rahat üs-Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr*⁵

⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (Çev. Elif Kılıç), (6. Basım Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 2010), s.4.

⁵ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Rahat-üs-Sudûr ve Ayet-üs Sürûr* (Çev. Ahmed Ateş), (Ankara: TTK, 1999).

Türkiye Selçukluları saray yaşantısı, avcılık, satranç konusunda bilgiler vermektedir. İonnes Kinnamos'un *Historia*⁶ adlı eseri II. Kılıç Arslan (1155-1192) hakkında bilgiler vermektedir ve araştırmamızda eğlence anlayışı bölümünde kullanılmıştır. Araştırmamızın en önemli eserlerinin başında İbn Bibi'nin *el- Avamirü'l Alâ'iyye fi'l -Umûri'l Alâ'iyye*⁷ adlı eseri gelmektedir. Bu önemli kaynakta günlük yaşamla ilgili hemen hemen her alanda bilgiler mevcuttur. *Anonim Selçuk-nâme*⁸ Ahilerle ilgili ayrıntılara sahiptir. Aksarayi *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr (1323)*⁹ adlı eserinde şehirlerin nüfus yapısıyla ilgili bilgiler vermektedir. Anna Komnena'nın *Alexiad*¹⁰ adlı eseri Malazgirt ve sonrası dönem hakkında önemli bilgiler içermektedir. Özellikle Türkler hakkında ilgi çekici bilgiler mevcuttur. Süryani tarihçi Urfalı Mateos'un Ermeni papazı Gregor'un zeyli (eki) ile kaleme alınan *Urfalı Mateos Vakayinâmesi (952-1136) ve Papaz Gregor Zeyli*¹¹ eseri Anadolu'da yerleşik unsurlar ile Türkler arasındaki ilişkilerle ilgili önemli bir kaynaktır. Arap tarihçisi ve Süryani edebiyatının son klasik müellifi Gregory Abu'l Farac (Barhebraeus/1226-1286)'in *Abu'l Farac Tarihi*¹² adlı eserinde Selçuklular hakkında bilgiler verdiği gibi gayrimüslim hekimler ve tıp yöntemleri ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür.

Seyahatnâmeler; İbn Battuta'nın XIV. yüzyıla ait *Seyahatnâmesi*¹³ Ahi teşkilatı ve zaviyeleri hakkında canlı tasvirler içermektedir. Aynı zamanda Türklerin yaşayışları hakkında zengin bilgiler sunmaktadır.

⁶ İonnes Kinnamos'un, *Historia*, (Çev. Işın Demirkent), (Ankara: TTK, 2001).

⁷ İbn Bibi, *El Avamirü'l Alâ'iyye fi'l -Umûri'l Alâ'iyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), (Ankara: TTK, 2014).

⁸ **Anonim Selçuk-nâme**, (Ankara: Atıf Yayınları, 2014).

⁹ Aksarayi, **Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr**, (Çev. Mürsel Öztürk), (Ankara: TTK, 2010).

¹⁰ Anna Komnena, **Alexiad**, (Çev. Bilge Umar), (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996).

¹¹ **Urfalı Mateos Vakayinâmesi (952-1136) ve Papaz Gregor Zeyli**, (Çev. Hrant Andreasyan), (Ankara: TTK, 2000).

¹² Gregory Abu'l Farac (Barhebraeus/ 1226-1286), **Abu'l Farac Tarihi**, C. I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), (Ankara: TTK, 1987).

¹³ İbn Battuta **Seyahatnâmesi**, (Çev. A. Sait Aykut), (İstanbul: YKY, 2004).

Menâkıbnâmeler; Şemseddin Ahmed el-Eflaki el-Arifi'nin (öl.1360) *Menâkıbü'l Arifin*¹⁴ adlı kaynak kitabı XIII. yüzyıl Konya yaşantısını tüm yönleriyle bize aktarmış eşsiz bir eserdir. Araştırmamızın temel kaynaklarından biri olmuştur. Meceddin Feridun b. Ahmed Sipehsalar (öl.1312) Mevlana ve etrafındakiler hakkında *Risaley-i Sipehsalar*¹⁵ adlı eserini yazmıştır. XIII. yüzyıl Konya şehir yaşantısını bize aktarmaktadır.

Edebi Eserler; XIII. yüzyılda Konya'da yaşamış olan Mevlana'nın edebi eserleri şüphesiz günlük yaşam hakkında fikir edinmemiz açısından en iyi kaynaklardır. *Mesnevi*¹⁶, *Mektuplar*¹⁷, *Mecâlis-i Seb'a*¹⁸, *Fihi Ma Fih*¹⁹ araştırmamıza kaynaklık etmişlerdir. İçerisinde anlatılan hikayeler insanların yaşam tarzını zihnimize canlandırmamıza yardımcı olmuşlardır.

Vakfiyeler; Osman Turan'ın Belleten Dergisinde yayınlanan *Celeddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*,²⁰ *Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi*²¹, *Şemsettin Altun-Aba Vakfiyyesi ve Hayatı*²² makaleleri vakıf kurumlarının işleyişi, görevlileri,

¹⁴ Şemseddin Ahmet el-Eflaki el-Arifi, **Menakibü'l Arifin**, C. I-II, (Çev. Tahsin Yazıcı), (İstanbul: MEB., 1989).

¹⁵ Meceddin Feridun b. Ahmed Sipehsalar, **Mevlana ve Etrafındakiler**, (Çev. Tahsin Yazıcı), (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977).

¹⁶ Mevlana Celeddin-i Rumi, **Mesnevi**, (54.Basım, İstanbul: Atıf Yayınları, 2013).

¹⁷ Mevlana Celeddin-i Rumi, **Mektuplar**, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1999).

¹⁸ Mevlana Celeddin-i Rumi, **Mecâlis-i Seb'a**, (Çev. Hicabi Kırılancı), (İstanbul: Kurtuba Yayınları, 2010).

¹⁹ Mevlana Celeddin-i Rumi, **Fihi Ma Fih**, (Çev. Ahmed Avni Konuk), (İstanbul: İz Yayınları, 2013).

²⁰ Osman Turan, "Celeddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, C. XII, S.45, ss. 17-96, (Ocak, 1948).

²¹ Osman Turan, "Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi", **Belleten**, C. XI, S.43, ss. 415-429, (Temmuz, 1947).

²² Osman Turan, "Şemsettin Altun-Aba Vakfiyyesi ve Hayatı", **Belleten**, C. XI, S. 42, (Temmuz 1947).

kütüphaneler hakkında çalışmamıza yardımcı olmuştur. Ahmet Akşit'in *Akmedrese Vakfiyesi*²³ adlı çalışması Selçuklu şehirleri hakkında bilgiler içermektedir.

Münşeat Mecmuaları; Osman Turan'ın *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*²⁴ adlı eserinin bir kısmında münşeat mecmuaları, menşur, fetih-name, muahede-name örnekleri bulunmaktadır. Bu eser kâbız, muganni, mutrib gibi meslek erbabları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Çalışmamızın şehir yönetimi ve eğlence anlayışı, din görevlileri bölümlerinde kaynak olarak istifade edilmiştir.

Araştırma Eserler; Türk Kültür araştırmalarında araştırma eserlerden bir tanesi şüphesiz Bahaeddin Ögel'in dokuz ciltten oluşan *Türk Kültür Tarihine Giriş*²⁵ adlı araştırma eseridir. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*²⁶, Burhan Oğuz'un *Türk Halkının Kültür Kökenleri*²⁷ Türk kültür tarihi açısından önemli kaynaklardır ve araştırmamızda vazgeçilmez eserler olmuşlardır. Ali Mazaheri'nin *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*²⁸ değerli bilgiler aktarmaktadır. Mehmet Altay Köymen *Alp Arslan ve Zamanı*²⁹ günlük hayat içerisinde yer alan giyim kuşam, yeme içme, evlenme-boşanma gibi konuların yanında saray yaşantısı, medreseler konularını anlatırken çok kıymetli bilgileriyle çalışmamızı zenginleştirmiştir. Tamara Talbot Rice *Bizans'ta Günlük Yaşam*³⁰ günlük yaşam çalışmasının nasıl olması gerektiği

²³ Ahmet Akşit, "Niğde Şehriyle İlgili Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi", **TÜBAR-XXVI**, S.26, ss. 21-28 (Güz, 2009).

²⁴Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar)**, (Ankara: TTK, 1958).

²⁵ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, (Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1984).

²⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000).

²⁷ Burhan Oğuz, **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri**, (Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 1984).

²⁸ Ali Mazaheri, **Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları**, (Çev. Bahriye Üçok), (İstanbul: Varlık Yayınları, 1972).

²⁹ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi-Alp Arslan ve Zamanı**, (Ankara: TTK, 1992).

³⁰ Tamara Talbot Rice, **Bizans'ta Günlük Yaşam**, (Çev. Bilgi Altınok), (Ankara: Özne Yayınları, 2002).

hakkında bir fikir vermek bağlamında yardımcı olurken, Bizans ve Selçuklu yaşamlarının kıyaslanmasında çalışmamıza katkıları olmuştur.

B. ANADOLU’NUN FETHİ VE TÜRKİYE SELÇUKLULARI

1. Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışı

Selçuklular, 24 boydan oluşan Oğuzların Üçok Kolu’nun “Kınık” boyuna mensup bulunduğu dair kaynaklar genellikle birleşmektedir ve bu hususta hemen hemen hiçbir tereddüt bulunmamaktadır.³¹ Kaşgarlı Mahmud, Oğuzların 22 boydan oluştuğunu söylemektedir. Ve o zamanda Selçuklular ehemmiyet kazandığı için en alt sırada bulunan Kınık boyunu en başa almıştır.³² Selçukluların Dukak’tan ileri cedleri hakkında bilgiye sahip değiliz. Selçuk ailesinin mensup olduğu Kınık boyu, Aral Gölü ve Hazar Denizi kıyılarından Sir suyu kavşağına kadar geniş bir ülkede yurt tutmuşlardı ve Oğuzlar arasında yaşıyorlardı.

Genellikle göçebe ya da yarı-göçebe hayat sürdüren Oğuzların bunun yanında Yengikent, Cend, Sabran (Savran), Sütkent, Atlıh, Şalcı, Ordu, Balaç vb. birçok şehirleri vardı. Oğuzlar, Göktürkler zamanında olduğu gibi X. asırda da Şamani (Kamlar) inançlarına bağlı bulunuyorlardı. İslamiyetin ilahlık anlayışına uygun olarak “bir Tanrı’ya”, onun kadir-i mutlak olduğuna, ahiret hayatına ve cennete inanıyorlar; öteki dünyada lüzumuna inandıkları için de kahramanlarını at ve silah ile gömüyorlardı. Harizm ve İtil’e komşu olmaları, Hazar ve Bulgar ülkelerine giden kervan yolları üzerinde bulunmaları sayesinde Müslümanlarla iktisadi ve kültürel münasebetlere geçmişlerdi.³³ Müslümanlara hayvan mahsulleri satıyorlar, onlardan ise mamul eşya alıyorlardı. Bu sayede İslam kültür ve medeniyetiyle tanışmışlardı. Hazarların bir kısmı, İtil Bulgarlarının ise hepsi Müslüman olmasına rağmen Oğuzlar henüz Şaman idi. Oğuz Devleti’nde askeri ve siyasi açıdan kuvvetli bir mevkiye sahip olan Dukak’ın ölümünden sonra oğlu Selçuk genç yaşta babasının yerine sübaşı oldu.

³¹ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969), s.31.

³² Kaşgarlı Mahmud, **Divan-ı Lügat’it Türk**,(Çev: Ali Çiçekli), (İstanbul: May Yayınları, 1970), s.74.

Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, s.32.

³³ Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, s. 32-33.

Hızla kuvvet ve şöhret kazanan Selçuk bir gün Hakan'ın huzurundayken Hatun Hakan'a "Bu genç henüz çocuk olduğu halde bize böyle serbest söz söylerse büyüdüğü zaman bize karşı nasıl hareket edecek?" diye endişelerini belirtti.³⁴ Kulağına giden bu sözler karşısında tehlikeyi gören Selçuk, kendisine bağlı birliklerle gizlice yurdunu terk etti ve Yengikent bölgesinden Cend havalisine göç etti (M. 961). Cend'e geldikten bir süre sonra Müslüman oldu. Selçuk, Cend'de kendi beyliğini kurduktan sonra bu coğrafyada, Karahanlı-Samaniler devletlerinin mücadelelerinde siyasi ve askeri güç açısından önemli bir denge unsuru haline geldi. Bu sebeple Karahanlılar karşısında sıkışık duruma düşen Samaniler, Selçuk Bey'e yardım etmesi karşılığında Buhara ve Semerkant arasında bulunan, Karahanlı sınırına yakın Nur kasabasını verdi. Selçuk Bey'in dört oğlu vardı. Bunlardan büyük olanı Mikail, Tuğrul ve Çağrı Beylerin babasıydı ve genç yaşta şehit olmuştu. Arslan Yabgu, Musa İnanç ve Yusuf Yinal diğer oğullarıydı.³⁵

Arslan Yabgu, Türkiye Selçuklularının atası olması bakımından önemlidir. Kutalmış ve Resul Tigin'in de babasıdır.³⁶ Samaniler Devleti'nin yıkılışından sonra Buhara'da bir Karahanlı Beyliği kuran Ali Tekin, Maverünnehir'de egemenlik alanını genişletmeye başlamıştı. Bu bölgede kendilerine rakip istemeyen Karahanlı hükümdarı Yusuf Kadir Han ve Gazneli Sultanı Mahmud gizli bir anlaşma yaptılar. Buna göre; Ali Tekin'in beyliğine son verilecek, gittikçe büyük bir tehlike olan Arslan Yabgu ve ona bağlı Türkmenler Maverünnehir'den çıkartılıp Horasan'a nakledilecekti. Bu anlaşma uyarınca Arslan Yabgu tuzığa düşürüldü ve Kalincar Kalesi'ne hapsedildi (1025). Yedi yıl kaldığı bu hapisanede öldü (1032).³⁷ Arslan Yabgu'nun ölümünden sonra Selçuklu ailesinin dolayısıyla Türkmenlerin yeni komutanları Tuğrul ve Çağrı Beyler oldu. Ailenin başına ise Yabgu olarak yaşça büyük olan sakin tabiatlı amcaları Musa İnanç Bey getirildi. Karahanlı ve Gaznelilere karşı ittifak yapmaya yanaşmayan Selçuklular sık sık rahatsız eden Ali Tekin'e karşı Selçuklular Harezm bölgesine geçiş yaptı. Fakat burada da çok kritik bir duruma

³⁴ Abu'l Farac, C.I, s. 292.

³⁵ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)**, (Ankara: TTK, 1995), s. 17.

³⁶ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, (İstanbul: Türkiyat Araştırmaları Vakfı, 1999), s.95.

³⁷ Sevim, Merçil, **age**, s. 22-23.

düşen Selçuklular, Tuğrul ve Çağrı Beyler ile Musa İnanç yönetiminde Amuderya'yı geçip Horasan bölgesine geldiler. Merv, Serahs ve Ferave bölgelerinde konakladılar. Fakat Gazneli Sultanı Mesut'un buna tepkisi sert oldu ve 1035 yılında yapılan savaşı Selçuklular kazandı. Böylece Sultan Mesud, Horasan'da muhtariyet (yarı-bağımsızlık) kazanan Selçukluların askeri ve siyasi gücünü tanımak zorunda kaldı.³⁸

1035 zaferinden sonra devamlı Türkistan'dan göç eden Oğuzların kendilerine katılmasıyla gittikçe kalabalıklaşıp güçlenen Selçuklular, Gazneliler için daha ciddi bir tehlike haline gelmeye başladılar. Sultan Mesut, Selçukluları kesin bir darbe ile Horasan'dan çıkarma kararı aldı. 1038 yılında Serahs Savaşı ile Selçuklular ikinci kez Gaznelilere karşı galip geldi. Böylece bağımsızlıklarına kavuşmuş oldular. Eski Türk devlet geleneğine göre Tuğrul Bey devletin hukuki başkanı olarak Nişabur'a, Çağrı Bey Merv'e, Musa İnanç Bey ise Serahs'a sahip oldular.³⁹ Böylece Horasan'da Gazneli Devleti'nin egemenliği sona ermiş ve artık Selçuklu hükümlerine başlamıştı. Selçukluların kazandığı daha önce sözü edilen iki önemli zaferden (1035, 1038) sonra Gaznelilerin bölgedeki siyasi ve askeri durumu ciddi şekilde sarsıldı. Sultan Mesut sarsılan durumunu tekrar güçlendirmek için harekete geçti. 1040 Dandanakan Savaşı sonucunda Selçuklular elde ettikleri zaferle tam bağımsızlıklarına kavuşmuş oldular.

2. Anadolu'nun Fethi

Selçuklu Devleti'nin kurularak, özellikle batı yönünde fetihlerin başlatılmasından ve dolayısıyla Anadolu'nun fethedilip bir Türk yurdu haline getirilmesinden çok önceki zamanlarda Türklerin Anadolu'ya girişi gerçekleşmişti. M. 395-398 yılları arasında cereyan eden Hun Türkleri'nin Anadolu istila hareketi, tarihte Anadolu'ya ilk Türk girişini temsil etmesi bakımından dikkate değerdir. Hun Türklerinin istilasından sonra Bizans egemenliğinde bulunan Anadolu'ya ikinci Türk istilasını Sabar Türkleri tarafından gerçekleştirildi. M. 515/516 yıllarında Kayseri, Konya, Ankara şehir ve yörelerine şiddetli akınlar gerçekleştiren Sabarlar bu geçici istila hareketleri sonucu pek çok ganimet elde ederek Kafkas Dağlarını aşarak yurtlarına geri dönmüşlerdi. Hun ve Sabar Türklerinden sonra Anadolu'ya üçüncü

³⁸ Sevim, Merçil, *age*, s.23-24.

³⁹ Sevim, Merçil, *age*, s.24.

Türk girişini, VIII. yüzyıldan itibaren Müslüman Türkler gerçekleştirmiştir. Özellikle Abbasiler devrinde, Türkistan ve Horasan'dan Anadolu'ya getirilerek Bizans'a karşı gazalarda bulunan gönüllü gaziler arasında Türkler de vardı.⁴⁰ Selçuklu Devleti'nin kurulmasından önce Selçuklu ailesi Maverâünnehir'de Karahanlı ve Gazneli devletlerinin şiddetli takip ve baskıları altında çok güç şartların yarattığı ümitsizlik içinde M. 1018 yılında Çağrı Bey ve kendine bağlı birlikleriyle Azerbaycan yoluyla Doğu Anadolu topraklarına girerek bir yurt bulma ümidiyle keşif gezisi düzenledi.

Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da bulunan küçük Ermeni ve Gürcü prenslikleri, sürekli çatışmalarda buldukları gibi bu bölgelerdeki Müslüman beyliklerle de ittifak yapmaları sebebiyle vasal statülerine rağmen Bizans İmparatoru II. Basil (Basileios) Ermeni ve Gürcü prensliklerini doğrudan doğruya Bizans'a bağlamış ve hatta Van Gölü havzasında oturan 40 bin Ermeni'yi, Bizans'ın geleneksel siyaseti uyarınca zorla Orta Anadolu'ya göç ettirerek özellikle Sivas ve Kayseri yörelerine iskan ettirmişti.⁴¹ Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da artık Gürcü ve Ermeni prenslikleri yoktu. Bizans yönetici ve kumandanları olarak görev yapmaktaydılar. Çağrı Bey, Van Gölü ve çevresinde gerçekleştirdiği akınlar sonucu yine Azerbaycan yoluyla Maverâünnehir'e geri dönerek kardeşi Tuğrul Bey'e ayrıntılı malumat vererek batı yönünde harekete teşvik etti (1021).⁴² Selçuklular, Dandanakan Savaşı (23 Mayıs 1040) sonrasında Nişabur merkez olmak üzere bağımsız bir devlet kurmayı başardılar. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, başta olmak üzere Çağrı Bey, Musa İnanç, İbrahim Yınal ve Kutalmış gibi Selçuklu komutanları, devletin gerek doğu gerekse batı yönlerindeki çeşitli ülkelerde geniş fetih hareketlerinde bulundular. Bu fetihler sonucunda Erran (Karabağ), Azerbaycan, Kafkasya, Irak, Suriye ve Filistin tamamiyle fethedildi.⁴³ Anadolu'nun fethi başladığında Bizans İmparatorluğu'nda Justinianus'tan sonra devlete en parlak dönemi yaşatan II. Basil'in ölümü (1025) yeni bir dönüm noktası olmuştu.

II. Basil'den sonra tahta geçen hükümdarlar zamanında devlette bir gerileme ve anarşi devri başlamışsa da bu devir Komnenos hanedanının kurucusu Aleksios

⁴⁰ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)**, (Ankara: TTK, 1998), s.14-17.

⁴¹ **Abu'l Farac**, C.I, s.274.

⁴² Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s.21-22.

⁴³ Sevim, **Merçil**, age, s. 30.

Kommenos'un iktidarı ele geçirmesiyle sona erdi (1081). II. Basil devrindeki Balkanlar'dan Güney Kafkasya'ya; Adriyatik kıyılarından Güney İtalya'ya kadar uzanan geniş Bizans sınırları, gerileme ve anarşi döneminde güneyde Normanlar, kuzeyde Peçenekler ve Uzlar (Oğuzlar) nihayet doğuda Selçuklu baskısı sebebiyle oldukça daraldı.⁴⁴ Özellikle saray içerisindeki çeşitli eğilimlerdeki kişilerin devlet yönetimine, gelişi güzel karışmaları eyaletlerin ve ordunun ihmaline neden oldu. Bu yüzden Anadolu'da Türklere karşı mücadele edecek doğru dürüst bir ordu bile yoktu.⁴⁵ Bizans parasının değer kaybetmesi, halka ağır vergiler yüklenmesi ve nihayet toprakların hizmet karşılığında şahıslara verilmesi (Thema), imparatorluğun gerilemesinde önemli etkenler olmuştur.⁴⁶

Aynı dönemde Abbasi Halifeliği'nde ise Harun Reşid (M. 786-809)'in son dönemlerinde ve sonra başa geçen halifeler zamanında siyasi çözümler başlamıştı. Abbasiler, Irak dışında egemenliğini kaybetmişlerdi. Özellikle Mısır'da kurulan Şii Fatimi Halifeliği, Kızıldeniz'den Atlas Okyanusu'na ve Kuzey Suriye'ye kadar uzanan memleketlere egemen olarak Sünni Abbasi Halifeliği'ni ciddi şekilde tehdit etmekteydi. Ayrıca İran ve Irak'ta kurulan başka bir Şii devlet olan Büveyhoğulları Bağdat'ı işgal ederek yönetimi ele geçirdi. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulup genişlemesi ile İslam dünyasının maddi gücünü eline alması sonucu Abbasi Halifesi Şii baskısından kurtarılmıştır.⁴⁷ Tuğrul Bey zamanında olduğu gibi Alp Arslan zamanında da fetihler hızla devam etmiş ve Selçuklular İslam dünyasında üstün bir konuma gelmişti. Anadolu'da Hristiyanlar için önemli Meryemnişin ve Ani kalelerinin fethi bunu kanıtlarken, 1071 Malazgirt zaferiyle Anadolu'da Türk üstünlüğünün temel taşı atılmış ve Bizans'ın akıbeti tayin olunmuştur.⁴⁸ Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış her ne kadar Anadolu'nun fethinde Tuğrul ve Çağrı Beylerin yanında yer almış olsa da saltanatta hakkı olduğunu düşünüyordu. 1063 Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Alp Arslan'a karşı saltanat mücadelesine girişti fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Kutalmış bu mücadele sonucu ölmüş, oğlu

⁴⁴ Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 21-22.

⁴⁵ Ali Sevim, **Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah**, (Ankara: TTK, 1990), s.15.

⁴⁶ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 13.

⁴⁷ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 16.

⁴⁸ Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, (Ankara: Enderun Kitabevi, 1991), s. 202.

Süleymanşah ve kardeşi Resul Tigin esir düşmüştür. Alp Arslan, Kutalmış'ın ailesini ve tabilerini öldürtmek istemişse de Nizam'ül Mülk buna karşı çıkmıştı.⁴⁹

Kutalmış'ın oğulları Bizans hududuna sürgün edildi. Urfa havalisinde kuvvetsiz ve sönük bir hayat geçiren bu şehzadeler, taht mücadelesi için fırsatı Büyük Selçuklu komutanı Artuk Bey'in Anadolu'dan ayrılmasında buldu. Anadolu'da Selçuklu soyundan bir başa muhtaç olan Türkmen kitlelerini etraflarında toplamaya başladılar. Kutalmışoğlu Süleymanşah Antakya, Konya ve İznik'i fethetti. İznik'i kendisine payitaht yaptı (1075).⁵⁰ Gücünü iyice arttıran Süleymanşah, Antakya'nın fethinden sonra Melikşah'ın kardeşi Suriye hâkimi Tutuş ile yaptığı savaşta kendi tarafının yenilmekte olduğunu görünce bıçakla intihar etti (1086).⁵¹

1086-1092 arasında Türkiye Selçuklu tahtı boş kaldı. Melikşah'ın ölümünden sonra Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan İznik'e gelerek tahta geçti. 1092'ye kadar hükümdarsız kalan ülkede Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki beyler (Sivas'ta Danişmendliler, Erznincan'da Mengücekoğulları, Erzurum'da Saltuklular, Mardin'de Artukoğulları, Van havalisinde Ahlatşahlar), İzmir'de Çaka Bey müstakil devlet olma yoluna girdiklerinden Anadolu'da Selçuklu fiili devlet birliği mevcut değildi. Buna karşın Bizans da İznik'e taaruzla başlamıştı.⁵² 1096 yılında ise Anadolu Türkleri için büyük bir sarsıntı yaratan Haçlı Seferleri başladı. Yakındoğu Türk tarihinin en buhranlı zamanında iş başına gelen I. Kılıç Arslan bir yandan Haçlılara karşı mücadele verirken diğer taraftan Anadolu'da Türk birliğini sağlamaya çalışıyordu. I. Kılıç Arslan Haçlılar karşısında başkentini Konya'ya taşımak zorunda kaldı.⁵³ Halefi Sultan Mesud (1095-1156) ise kırk yıla yakın tahtta kalarak en uzun süre hüküm süren Türkiye Selçuklu Sultanı'dır. Sultan Mesud, zekası ve enerjisi sayesinde Bizans İmparatorluğu'nu ve Haçlıları mağlup ederek Türkler için Anadolu'yu emniyetli bir vatan haline getirdi. İlk defa, onun zamanında batı kaynaklarında Anadolu'nun "Turkia" olarak kaydedilmesi çok manalıdır.⁵⁴

⁴⁹ Reşidü'd-din Fazlullah, **Camiü't Tevarih-Selçuklu Tarihi**, (Çev. Erkan Göksu-Hüseyin Güneş), (İstanbul: Selenge Yayınları, 2010), s.106.

⁵⁰ Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, s. 287.

⁵¹ **Abu'l Farac**, s. 333.

⁵² İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, (İstanbul: MEB, 1972), s. 90.

⁵³ Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 92.

⁵⁴ Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, s.291.

Sultan Mesud oğlu Elbistan Meliki II. Kılıç Arslan'ı (1155-1192) veliaht tayin etti. Sultan Mesud ile başlayan siyasi, askeri, medeni hamleler bu kudretli sultan ile çok ileri bir safhaya ulaşır. Türkiye Selçukluları tarihinde yeni bir devir başlar. Uzun mücadeleler sonucunda Sakarya'dan Fırat boylarına kadar Anadolu II. Kılıç Arslan idaresinde birleşmiştir. Sultan'ın bu kadar kuvvetlenmesinden endişelenen ve Türklerin Batı Anadolu'yu istila ettiğini gören Bizans İmparatoru Manuel, Türkleri ezmek ve Bizans'ı tekrar Anadolu'ya egemen kılmak için 1176'da büyük bir ordu hazırladı. Manuel, Konya üzerine yürüdü bunun üzerine II. Kılıç Arslan Bizans ordusunu Eğridir Gölü'nün kuzeyinde dar ve sarp bir geçitte (Myriokefalon-Kundanlı) yakalayarak müthiş bir mağlubiyete uğrattı. Bizans'ın Malazgirt'ten beri Anadolu'yu kurtarma ümitleri ve bu ülkeyi hala kendi memleketleri sayan düşünceleri de artık tarihe karıştı. Bu tarihten itibaren Bizanslıların tedrici ve sürekli bir şekilde geri çekilme dönemi başlamış oldu.⁵⁵

Uzun ve başarılı bir mücadeleden sonra yaşlanan ve yorulan Sultan II. Kılıç Arslan 1185'te ülkesini 11 oğlu arasında taksim etti. Kendisi, meliklerin hükümdarı olarak Konya'da oturuyordu. Fakat taksim, melikler arasındaki rekabeti daha da şiddetlendirmiş hatta bazen yaşlı sultana karşı bile başlayan ve devletin başına büyük dertler açan silahlı mücadelelere dönüşmüştü.⁵⁶ Uluborlu meliki Gıyâseddin Keyhüsrev Konya'yı zapt ettikten sonra babasının ölümünü müteakip Selçuklu Sultanı oldu (1192-1211). Beş yıl süren birinci hükümlüğü boyunca Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşleri ile uğraştı. Bizans İmparatoru III. Aleksios Komnenos'un kuvvetlerini mağlup ederek, batıya doğru fütuhatta bulundu. Fakat bu arada Samsun civarını ve bazı sahil bölgelerini zapt etmiş olan kardeşi Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah'ın baskısı karşısında Konya'yı terk etmek zorunda kaldı. İstanbul'a sığınan Gıyâseddin Keyhüsrev, İmparator tarafından iyi karşılandı, hatta bir Komnenos prensesi ile evlendi fakat yine de istediği desteği bulamadı.⁵⁷ Konya tahtını ve saltanatını terk edip gurbetini geçirdiği İstanbul'dan dönen Gıyâseddin Keyhüsrev, 1205'te kardeşinin oğlu III. Kılıç Arslan'dan tahtını geri aldı. Bundan sonraki saltanatı süresince askeri hareketlerini iktisadi ve ticari gayelere göre ayarladı. Gerçekten II. Kılıç Arslan

⁵⁵ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 292.

⁵⁶ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.96.

⁵⁷ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 97.

zamanında emniyet ve asayişin tesisi, bu devirde artan milletlerarası ticaret yollarının Türkiye üzerinde toplanmasına yardım etmişti. 1204'te Latinlerin İstanbul'u işgali dolayısıyla Karadeniz ve Akdeniz limanlarına çıkan kervan yolları emniyetini kaybetmiş ve tıkanmıştı. Sultan, Karadeniz sahillerine yerleşmekte olan Komnenosları, İznik'te yeni devlet kuran Laskaris ile dost olarak devre dışı bıraktı. Bu sayede 1206'da Karadeniz yolunu açtı. 1207'de Antalya'yı ele geçirerek Selçuklular için önemli bir ihracat ve ithalat limanı vücuda getirdi.⁵⁸ Milletlerarası ticareti teşvik ve himaye etmek için Venediklilerle ilk defa ticaret anlaşması yaptı. Antalya'ya çıkmakla Selçuklular ilk defa denizciliğe başladılar ve burada bir donanma kurdular. Gıyâseddin Keyhüsrev, Denizli ve Alaşehir taraflarını fethederek İznik İmparatoru ile mücadeleye girişti. Fakat 1211'de bir düşman fedaisinin kılıcıyla şehit oldu.⁵⁹

Yerine geçen oğlu I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) babasının siyasetine devam ederek Sinop'u 1214'te fethetti. Birçok şehirlerden tüccar ve sermayedar götürerek şehri bir ticaret, ithalat ve ihracat limanı haline getirdi. Büyük surlar inşa ettirerek şehrin güvenliğini sağlamaştırdı. Trabzon İmparatoru Alexis'i vergi ve tabiiyeti kabul eden bir anlaşma imzalattıktan sonra serbest bıraktı. Kardeşi I. Alaeddin Keykubad ile saltanat mücadelesinde bulunurken bazı Selçuklu kalelerini işgal eden Ermeni Kralı'na karşı karadan ve Antalya sahillerinden ordular sevk ederek 1216'da Ermenileri mağlub etti.⁶⁰ I. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra yerine geçen kardeşi I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) Selçuklu sultanları içinde çok mümtaz bir yere sahiptir. Çünkü onun zamanında Türkiye çok mamur, huzurlu bir ülke olmuş ve ileri bir medeniyet seviyesine erişmiştir.⁶¹ Güney sahilinde küçük Kalonoros (Alanya) kalesini fethettikten sonra kalesiyle birlikte yeniden inşa ettirerek namına nispetle Alaiye şehrini kurdu ve kendine kışlık merkez yaptı. Orada bir de tersane vücuda getirdi. Beyşehir Gölü üzerinde Kubadabad sarayını, Kayseri yakınlarında Keykubadiye sarayını inşa etti. Cami, medrese, kervansaray ve hastane gibi pek çok

⁵⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s.294.

⁵⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 294-295.

⁶⁰ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, (Ankara: TTK, 1997), s.79.

⁶¹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s.295.

büyük bina ve müesseseler yaparak unutulmaz eserler bıraktı.⁶² Keykubad, doğuda Fırat'a kadar bile gitmeyen ülkesinin sınırlarını Aras boylarına ve Van Gölü'ne kadar ulaştırdı. Yine onun devrinde Akdeniz ve Karadeniz'de donanma meydana getirildi. Karadeniz donanması sayesinde Kırım'daki Suğdak şehri Selçuklu idaresine bağlandı. Vefatı esnasında Selçuklular Ortadoğu'nun en kuvvetli ve en büyük devletiydi. Çukurova'daki Ermeni Kralı, Trabzon Rum İmparatoru, Halep Eyyubi Meliki ve Mardin Artuklu Meliki, Alaeddin Keykubad'ı metbu tanıyordu. Hatta İznik Rum Devleti de onun tabileri arasındaydı.⁶³ Malazgirt zaferini müteakip Anadolu'ya büyük nüfuslar göçmekle beraber bu ülkenin tamamıyla Türkleşmesi daha birkaç asır devam etmiştir. Moğol istilası önünde Orta Asya'dan ve İran'dan kaçan Türkler, ikinci büyük göç hareketini teşkil ettiler. Ve böylece Türkleşme hareketi XIII. ve XIV. yüzyıllarda Orta Anadolu'dan sahillere intikal ederek tamamlanmıştır. Bu nüfus hareketinin esasını göçebe unsur teşkil etmekle beraber, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşuyla çiftçi, tüccar, sanatkar ve din adamları da bu göçe dahil olarak, Anadolu'ya gelmiştir.⁶⁴

Anadolu'ya gelen 1-2 milyon arasında bulunan göçebe Türkmenler Anadolu Selçuklu devleti içerisinde, her alanda önemli değişikliklere sebebiyet vermişlerdir. Örneğin, yönetim göçebe toplulukları asayiş nedeniyle küçük gruplar halinde Orta ve Doğu Anadolu'nun bozkırlarına dağıtma ihtiyacı hissetmiştir. Göçebeler de daha önceden yaşadıkları coğrafyanın şartlarına benzer bölgelerde yaşamayı kendilerince tercih etmişlerdir. Ayrıca göçlerle gelen halkı yerleştirmek konusunda, daha önceden de şehirlerde yaşamış olanları genellikle Anadolu'da şehir merkezlerine, köylere ise kırsalda göçebe olarak yaşamış olanları yerleştirmişlerdir. Bu sosyal sınıflara göre yerleştirme politikasıyla sosyal bütünlüğün sağlanmaya çalışıldığını ve ekonomik verimliliği arttırmak amaçlandığı söylenebilir.⁶⁵ Türkiye Selçuklularının kuruluş ve yükselme döneminin siyasi tarihiyle ilgili bu özetten sonra şimdi de Türkiye'de oluşan yeni toplum yapısını “fetih öncesi yerleşik unsurlar” ve “yeni gelen unsurlar” başlıkları altında inceleyelim.

⁶² Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, s.295.

⁶³ Faruk Sümer, “Keykubad I”, **DİA**, C.25, ss. 358-389, (İstanbul: TDV, 2002), s.358

⁶⁴ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, (İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980), s.79.

⁶⁵ Metin Bozkuş, “Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dini ve Mezhebi Yapı”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.V, S.2, ss. 249-257, (Sivas: 2001), s. 250.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARI TOPLUMU

1.1. Fetih Öncesi Yerleşik Unsurlar

Roma İmparatorluğu'nun M. 395'te ikiye ayrılması sonucu, Avrupa'daki toprakları Batı Roma'yı oluştururken, İstanbul ve Anadolu'nun bulunduğu doğu toprakları Doğu Roma'yı (Bizans) oluşturmuştur. Araplar, Doğu Romalılar için "Rum" sözcüğünü kullanmışlardır.⁶⁶ Yani buradan anlıyoruz ki "Rum" demek Doğu Roma topraklarında yaşayan demektir. Doğu Roma topraklarında her yaşayan insanın Ortodoks-Grek asıllı olmadığı aşikârdır. Zaten Anadolu gibi yüzyıllarca çeşitli kültürlerle beşiklik etmiş bir coğrafyada pek çok etnik gruba, dine ve dile rastlamak şaşırtıcı olmasa gerek. Anadolu'nun sahil çizgisi antik çağda Grekler tarafından ele geçirilmişti. Kıyı boyunca Grek dili konuşuluyordu. Tarih boyunca sınır boyları etnik ve dini çeşitlilik taşımıştı. Ortodoks mezhebinin zaferi bu etnik kimliklerin Grekleşme sürecini hızlandırdı.⁶⁷

Anadolu halkları arasında Slavlar, Sırlar, Ermeniler, Kumanlar, Türkler sayılabilir. Bunların yanında Mezopotamya kültür izleri taşıyan Süryani, Keldani gibi etnik kimlikler de yer alıyordu. Bizanslılar ırkçı ve milli geleneklerini Grek Hristiyanlığından (Ortodoks) ayrı tutmamışlardır. Zorla Grekleştirmeye çalıştıkları farklı etnik ve dini grupların nefretini kazanmışlardı.⁶⁸ Bu yüzden Bizans devrinde din değiştirmeye, göç ettirilmeye, yüksek vergi vermeye zorlanan Ermeni, Süryani, Pavlaki* gibi hem ırk olarak hem de mezhep olarak farklı etnik kimlikler hoşgörülü Türk egemenliğini kolaylıkla kabul etmişlerdi. Süryani tarihçisi Mihail "Hristiyanlara ait memleketlerin çoğunu Türkler, mukaddes sırlara, teslis inancına dair bir fikre sahip olmadıkları ve Hristiyanlığı bir hata saydıkları için dini akıdeler (Hristiyanlık) hakkında bilgi edinmek lüzumunu duymuyor, şerir ve Rafizi Rumların yaptığının

⁶⁶ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), s.359.

⁶⁷ Peter Charanis, "XIII. Yüzyıl Bizans Anadolu'sunun Etnik Kompozisyonu Üzerine", (Çev. Zerrin Günel Öden), **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.38, ss. 143-150, (2003), s.144.

⁶⁸ Peter Charanis, **agm**, s.148.

* Antakya Patriği Samsatlı Paul'un teslis inancına karşı İsa'nın tam bir insan olduğunu iddia eden fikirlerinden ortaya çıkmış Ermeni tarikatı. Bkz. Mehmet Çoğ, "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında Pavlikanlar Üzerine Bir Değerlendirme", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Dergisi**, 3:2, 2008, ss. 73-87.

aksine kimsenin dinine ve inancına karışmıyor; hiçbir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı” şeklinde ifade etmiştir.⁶⁹

XI. yüzyıldan başlamak üzere Anadolu’ya gelen ahalinin, İslam anlayışı oldukça yüzeysel ve eski inançlarla bezenmiş bir İslamlık idi. Bu durum yerli halk ile kaynaşmayı oldukça kolaylaştırmıştır. Selçuklu şehirlerinde ortaya çıkan güçlü sosyal, dini hatta ticari müesseseler sebebiyle Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki münasebetler köylere oranla daha yoğun bir şekilde gelişmişti. Selçukluların düzenli ve adil idare tesis etmeleri gayrimüslimleri son derece olumlu etkilemiştir.⁷⁰ Selçuklu Sultanları mizaçları ya da çıkarları yüzünden Hristiyan tebaayı inanç serbestliklerini tehdit etmeye çalışan herkese karşı korumuşlardır. Erzincan, Erzurum gibi Hristiyanların çoğunluğunu oluşturduğu Müslümanların azınlıkta kaldığı kentleri gezen Müslüman seyyahlar bu kentlerde şarap içilip domuz eti yendiğini ve Hristiyan ayin alaylarının ortalıkta dolaştığını anlatıp Selçukluları kınamışlardır.⁷¹ Selçuklu ailesi gücünü arttırabilmek için Rum ve Gürcü gibi siyasi gücü olan gayrimüslimlerle evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurmuşlardır. Bu iki milletin Ortodoks olması da diğer bir ortak noktalarıdır. Ermeniler ise daha farklı bir boyutta incelenmesi gerekir. Bu yüzden daha çok ön plana çıkan özelliklerine göre bir sınıflamaya tabi tutarak açıklama yapacağız.

1.1.1. Rumlar

Tarihte akrabalık ilişkileri kurmak suretiyle siyasi işbirliği yapmak ya da destek sağlamak görülegelmiş bir durumdur. Elbette Türkiye Selçuklu Sultanları, civarlarındaki Müslüman hükümdar ve emirler ile akrabalık ilişkileri kurdukları gibi Hristiyan saraylarına mensup bazı prenseslerle de evlenmeyi ihmal etmemişlerdir. Sultanların Hristiyan eşleri arasında sadece Ermenilere rastlanmaz bunun nedeni de herhangi bir siyasi güçleri olmamasından ileri gelmektedir.⁷² Bunlar genellikle Bizans

⁶⁹ **Süryani Papazı Mihail Vakayinamesi**, (Çev. Hrand Andreasyan), (Ankara: TTK, 1944), (Bu eser yayınlanmamıştır. TTK kütüphanesinde No: T/0044-2. Aktarılan Muhammet Kemaloğlu, ”Türkiye Selçuklularında Gayrimüslim Tebaa ile Kurulan Sosyal ilişkiler” **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:4 S.7, ss. 168-185, 2012, s.170)

⁷⁰ Kemaloğlu, **agm**, s.171-172.

⁷¹ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (Çev. Erol Üyepazar), (4. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), s.168.

⁷² Cahen, **age**, s.168.

sarayına mensup Rumlar, Haçlılar ya da Gürcü prensesleri olmuştur. Sultan ailelerinin üyeleri arasında bile çok sayıda Hristiyan kadın ve erkek bulunabiliyordu. I. Kılıç Arslan gayrimüslim bir kadınla evlenen ilk Türkiye Selçuklu sultanıdır. I. Haçlı Seferleri (1097-1104) komutanlarından IV. Raimond'un kız kardeşi İsabella ile evlenmiştir.⁷³ I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Bizans sarayına mensuptu. Kardeşine karşı kaybettiği taht kavgası sonucu Konya'dan İstanbul'a gitmek için yola çıkmış ve teyzesinin kocası Tekfur Kaluyan'ın yanına gitmişti. Burada teyzesi Despina ona yolculuk için hazine ve asker hazırlamış ve bu konuda oldukça cömert davranmıştı.⁷⁴ I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iki ya da üç oğlu da bir Hristiyan anneden doğmuşlardı. I. İzzeddin Keykavus'un annesi Rum, I. Alaeddin Keykubad'ın annesi ise Gürcü idi. Alaeddin Keykubad Alanya'nın Rum hâkimi Kyr Vart'ın kızıyla evlenmiş ve sultan hatunun dinine dokunmayacağını vâdetmişti. Selçuklu sarayında uzun süre yaşayan bu hatun daha sonra Müslümanlığı kabul edip Mahperi adını almıştı. (1235).⁷⁵

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Hristiyan eşi Berduliye'den II. İzzeddin Keykavus, Rum bir cariyeden ise Rükneddin Kılıç Arslan dünyaya gelmişti.⁷⁶ II. İzzeddin, saltanatını bırakıp Antalya'dan ayrılırken karısı, çocukları ile beraber dayıları Kir Haye (Khaya) ve Kir Kedid'i* de götürmüştü (1262). II. Keykavus, Hristiyan dayılarının etkisi altında kalıyordu. Hristiyan dayıları, sultanı alimlerden uzak tutuyorlar, sık sık onu eğlence meclisleri ile meşgul ediyorlardı. Müslümanların diniyle alay edecek kadar cürretkar tavırlarıyla Konya halkının tepkisini çekmişlerdi. Oysa Sultan dayılarına oldukça kıymet veriyordu. Bu yüzden onları ordu komutanlığı (Beylerbeyi) makamına tayin etmekten geri durmamıştı.⁷⁷ Hatta kardeşi II. Alaeddin'i yakalatıp dayısı Kir Haye'ye teslim etmişti. Kir Haye, II. Alaeddin'e sert davranmaktan çekinmemişti.⁷⁸ Günlük hayatta ise hemen hemen her alanda Rumları görmek

⁷³ İsmail Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanları'nın Gayri Müslim Kadımlarla Evlilikleri", **ZFWT**, vol: 5 No: 1, (2013), s.10.

⁷⁴ **Anonim Selçuknâme**, s. 39.

⁷⁵ Kemalöglu, **agm**, s. 176.

⁷⁶ **İbn Bibi**, s. 456.

* Alaeddin Keykubad'ın kayınpederi Kyr Vart'ın oğullarıdır. Kir (Kyr) Yunanca asalet belirtisi olan bir ünvanıdır. Türkçe'deki "Efendi" gibi.

⁷⁷ Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi**, (İstanbul: Turan Neşriyatı Yurdu, 1969), s.151.

⁷⁸ **Aksarayı**, s. 31

mümkündü. XIII. yüzyıl Konya’ında Siryanus adlı yaman bir yankesiciye ya da Rum bir ocak ustasına rastlamak mümkündür.⁷⁹ Saraylarda ve emirlerin köşklerinde Rum hizmetçiler çalıştırılırdı ve Rum hizmetçiler ile efendileri Rumca konuşurdu.⁸⁰ İslamiyeti kabul eden Rumlar Müslüman ismi alarak sıradan yaşamlarını devam ettirebiliyorlardı. Örneğin yankesici Siryanus adlı Rum köle daha sonradan Müslüman olarak Alaeddin adını almış ve Mevlana’nın müridi olmuştu.⁸¹

1.1.2. Gürcüler

Batıda Karadeniz, doğuda Hazar Denizi ile çevrilmiş olan Kafkasya toprakları önemli bir coğrafi alandır. Bu coğrafyada yaşayan Gürcüler, M. IV. yüzyılın ilk yarısında Kral Mirian zamanında Hristiyanlığı resmi devlet dini olarak kabul etmişlerdir. Rumlar gibi Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı bulunan Gürcüler, M. X. yüzyılda Arapların Kafkasya fetihleri sonucu başta Tiflis Arap Emirliği’nin kurulmasıyla Tao-Klarceti Krallığı, Kakheti ve Hereti Krallıkları gibi pek çok küçük devletçiklere ayrılmışlardı. Abbasi Devleti’nin gücünü kaybetmesinden sonra Tao-Klarceti Kralı David sayesinde tekrar siyasi birliklerini sağlayabilmişlerdi. Fakat Selçuklular’ın XI. yüzyılda bölgede egemenlik kurması bölgenin hem siyasi hem de sosyal yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır.⁸² Gerek evlilik gerek ticari ve askeri münasebetlerle Gürcü ve Türk halkları yoğun etkileşime girmişlerdir. Gürcü Kraliçesi Tamara II. Kılıç Arslan’ın oğullarından bir tanesi ile evlenmek istemişti ve bu amaçla Anadolu’ya meliklerin resimlerini çizmesi için ressam göndermişti. Meliklerden Rükneddin Süleymanşah’ı beğenen Kraliçe evlilik teklifinde bulunmuştu fakat bu teklifi kabul etmeyen Rükneddin Süleymanşah çok sert tepki vererek sultan olduktan sonra Gürcistan üzerine sefere çıkmıştı (1202).⁸³

II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in evlendiği Gürcü Melikesi (prensesi) Rosudan’ın kızı Thamar ise Konya Sarayına kendine mensup papaz ve mukaddes eşya ile gelmesi

⁷⁹ Eflaki, C.II, s.502.

⁸⁰ Eflaki, C.II, s.377.

⁸¹ Eflaki, C.II, s.300.

⁸² Vahit Özdemir, **XII. ve XIII. Yüzyılda Türk – Gürcü Münasebetleri (Türkiye Selçukluları ve Doğu Anadolu Türk Beylikleri Döneminde)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya: 2011), s.12-13.

⁸³ İbn Bibi, s.85-90.

ve hatta rivayete göre Müslüman oluncaya kadar sarayda kendine bir ibadethane (chappelle) ayrılması Selçuklu Türkiyesi'nde din hürriyeti ve müsamaha konusunda eş görülmemiş bir misaldir.⁸⁴ Eflaki'nin eserinde sık sık Gürcü Hatun adıyla zikredilen bu melike Müslüman olmuş ve Mevlana'nın sadık bir müridi olmuştur. Daha sonra Muineddin Pervane ile evlenen bu prensesin, dönemin ünlü alimleri ve şeyhleri ile sohbetlerde bulunduğunu ve hayırseverliği ile nam saldığını bilmekteyiz.⁸⁵ Ayrıca Gürcü Hatun, II. Alaeddin Keykubad'ın annesiydi. II. Gıyâseddin vefatından önce anne tarafından asil olması bakımından diğer oğullarından üstün gördüğü küçük oğlu II. Alaeddin'i veliaht göstermişti.⁸⁶

1.1.3. Ermeniler

Ermeniler, M.Ö. XII. yüzyılda Balkanlardan Anadolu'ya göç eden Thrak-Friglere mensup bir millettir. Van Gölü'nün kuzeyinde yerleşmişler ve M. IV. yüzyılda Hristiyanlığı kabul ederek kendilerine ait Gregoryan Kilisesi'ni oluşturmuşlardır.⁸⁷ Her dinde olduğu gibi Hristiyanlık inancında da yorumlama farklılıkları, ibadet uygulamalarında farklılıklar, cemaatler arası rekabetler farklı mezheplerin ve tarikatlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. M. 451'de Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nde İsa'nın hem insani hem de tanrısal özellikler taşıdığını savunan monofizit görüş reddedilmiştir. Böylece monofizit anlayışı savunan Gregoryan mezhebi Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmıştır.⁸⁸

Ani (Ani Bagratlılar 885-1045), Kars (Kars Bagratlılar 962-1064), Lori (Taşirk Bagratlılar 982-1064), Van (Arzruniler veya Vaspurakan 908-1021) Krallıkları Ermenilere aitti. Bunlar Bizans'ın zayıf otoritesinden faydalanarak Van, Ani, Kars bölgelerinde kurulmuş derebeyliklerdi. Bölgede ne nüfus olarak bir güce ne de gelişmiş devlet yapısına sahiptiler.⁸⁹ Bizans Ani ve Vaspurakan Krallıklarına son

⁸⁴ İbn Bibi, s.465; Abu'l Farac, C.II, s.537; Eflaki, C.I, s.152; Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, s.279.

⁸⁵ Eflaki, C.I, s.459.

⁸⁶ Aksarayı, s.27-28.

⁸⁷ Salim Koca, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, (Ankara: Berikan Yayınları, 2010), s.479.

⁸⁸ Abdurrahman Küçük, "Gregoryan Ermeni Kilisesi'nin Oluşması ve Konsil Kararları Karşındaki Tutumu", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 35, (Ankara: 1996), s.132.

⁸⁹ Koca, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, s.480.

vermiş ve buradaki Ermeni nüfusunu zorla göç ettirmişti. Geriye kalan Lori ve Kars Krallıklarını baskı altında tutuyordu. Bizanslılar ve Ermeniler arasındaki nefreti en açık gösteren olay ise Kayseri şehrinin en büyük din adamı Bizans metropoliti Markos'un köpeğine "Armen" yani Ermeni adını vermesi sonucu Ani Kralı II. Gagik'in Bizanslı din adamını işkence ederek öldürmesidir. Bu olayın sonucu Bizans yönetiminin sert cevabı karşısında Ermeniler Kayseri ve Sivas'ı terk edip Toros Dağlarına sığındılar.⁹⁰ Daha sonra Haçlı Seferleri sırasında fırsat bularak Kilikya Ermeni Baronluğunu kurmuşlardır.⁹¹

Türkiye Selçukluları gerek Ermenilere karşı gerekse diğer Hristiyan topluluklara karşı her zaman hoşgörülü bir siyaset izlemiştir. Bizans'ın Ortodoks Kilisesi dışındaki mezhepleri yok etme⁹² politikası Türkler ile Ermenileri birbirine yaklaştırmıştır. Nitekim Selçuklu Sultanları'nın sevgiyle kabul edildiğini ispatlayan kayıtlara sahibiz. Urfalı Mateos, Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine "Hristiyanlar onun için büyük matem tuttular. Çünkü o her bakımdan çok iyi ve tatlı bir zattı"⁹³ diye kaydetmiştir. I. Alaeddin Keykubad, Yassı-Çemen Savaşı (1230) dönüşünde Kayseri'ye yaklaştığında Müslümanlar alim ve şeyhleri ile Hristiyanlar ise papazları ile kendisini karşılamaya çıkmışlardı. Genceli Kirgos'un kaydına göre Müslümanların tebrikine katılamayan ve geride kalan Hristiyanlar bir tepe üzerine çıkmıştı. Bunu gören Sultan onların arasına girmiş, merasimlerinde çan çalmalarına ve ilahi okumalarına izin vermişti.⁹⁴ Türkiye Selçuklu sultanları ve diğer Türk hükümdarları Anadolu'da takip ettikleri ziraat ve iskan siyaseti sayesinde Hristiyan topluluklar, mülkiyeti devlete ait olmak üzere kendilerine verilen toprakları muayyen bir vergi karşılığında istedikleri gibi kullanma hakkına sahiptiler. Günlük hayatta ise Ermenilerin kasaba ve köylerde ticaret ve el sanatlarının dışında tarım ile uğraştıkları özellikle üzüm yetiştirdikleri ve değirmencilik yaptıkları vakfiye kayıtlarından anlaşılıyor. Erzincan'da bakır madeni çıkararak ve bunlardan kap ve alet imal eden

⁹⁰ Urfalı Mateos, s.132.

⁹¹ Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, s.488.

⁹² Urfalı Mateos, s.128.

⁹³ Urfalı Mateos, s.231.

⁹⁴ Genceli Kirgos, "Ermeni Muvverrihlerine Nazaran Moğollar", (Türkçe çev. Ed. Dulaurier), *Türkiyat Mecmuası*, II, (İstanbul: 1928), s.128, (Akt. Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir: 1995, s.224).

Ermeniler, el sanatlarında, halı ve kumaş dokumacılığında maharetliydiiler. Şehirlerde yaşayan Ermeniler daha ziyade ticaret ile uğraşmaktaydılar.⁹⁵ Eflaki'nin Konya'da Taniel adında bir Ermeni kasaptan bahsetmesi, şehirlerde Ermeni esnafların da bulunduğunu göstermektedir.⁹⁶ Belli bir eğitimden geçen yetenekli gayrimüslimler, devlet kademelerinde yükselme ve önemli görevlere gelme imkanlarına sahiptiler. Gayrimüslimlerin Türkiye Selçuklu idaresinde önemli görevler aldığını gösteren önemli bir misal Sinop donanmasının başına Hayton adında bir Ermeni'nin reis olarak tayin edilmesidir.⁹⁷ Süryani bir hekim olan Cerrah Vasil ise I. Alaeddin Keykubad'ın boynundaki dayanılmaz acı veren yarayı iyileştirmiştir. Bu sayede saygınlığa ve servete ulaşan hekim hakkında İbn Bibi “ Vasil bir gecede bir neşter ucu sayesinde, Şam ve Rum emirlerinin, hatunların ve harem görevlilerinin yaptıkları bağıştan doğan serveti, zenginlik bakımından Karun ile hatta maden ya da denizle boy ölçüşür oldu.”⁹⁸ demiştir. Böylece anlıyoruz ki gayrimüslimler de Müslümanlar gibi toplumda önemli statüler elde edebiliyorlar ve bu sosyal statülerine göre muamele görüyorlardı.

1.1.4. Yahudiler

Anadolu'da gayrimüslim denilince yalnızca Hristiyan halkı anlamak yanlış olur. Bizans egemenliği döneminde Anadolu'nun iç bölgelerinde kayda değer sayıda Yahudi olmadığı sanılıyor. Antalya kentinde Yahudiler vardı ve Selçuklu fethinden sonra bu kentte kalmaya devam ettiklerini bilmekteyiz. Konya'nın yönetimin merkezi olması Yahudi nüfusunu bu kente çekmesi doğaldır. Bu yüzden Mevlana'nın yaşadığı XIII. yüzyıl Konya'sında hahamların yaşadığı ve şarap satılan bir Yahudi mahallesi vardı.⁹⁹ Sivas şehrinde ticaret yapan bir miktar da Yahudi'nin yaşadığı ve bir mahalleleri olduğu Sahibiye Medresesi'nin vakfiyesinde kayıtlıdır.¹⁰⁰

⁹⁵ Mehmet Ersan, **Türkiye Selçukluları Zamanında Ermeniler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir: 1995), s.225.

⁹⁶ **Eflaki**, C.I, s.164.

⁹⁷ Ersan, **agt**, s.226.

⁹⁸ **İbn Bibi**, s.314.

⁹⁹ **Eflaki**, C.II, s.524, s.42; Cahen, **age**, s.179.

¹⁰⁰ Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, **A. Ü. D. T. C. F. Dergisi**, F.29, (Ankara:1951), s.450.

Anadolu’da yerli halkın Türkler ile kolay kaynaşmasının bir nedeni de ehl-i sünnet ve cemaat dışı şeyh ve dervişler idi. Türkmen babaları, kurdukları zaviyeler aracılığıyla, esnek İslam anlayışlarını Anadolu’daki yerli halka sunuyordu. Yerli halkı yeni idareye ve ahaliye ısındırıyorlardı. Horasan Melamiliğinin önemli temsilcilerinden Hacı Bektaş-i Veli’nin yetiştirdiği ve İslamiyeti yaymak için Anadolu’ya gönderdiği Hacım Sultan, Sarı İsmail, Resul Baba gibi dervişler bunda etkili olmuştur. İran sahasından gelen müderrisler de bilgili ve dünyayı tanıyan kimselerdi. Mevlana da pek çok medresede müderrislik yapmış etkili bir kişiydi.¹⁰¹ Mevlana sayesinde çok sayıda Rum ve Ermeni İslamiyeti kabul etmiştir.¹⁰² Mevlana’nın her dini, dili ve kültürü kucaklayan İslam öğretisi dönemin gayrimüslim halkları üzerinde o kadar etkili olmuştu ki onun cenazesine Hristiyanlar ve Yahudiler de katılmış ve gözyaşı dökmüşlerdi. Cenazeye katılan Rum bir keşiş “Mevlana ekmek gibidir. Hiç kimse ekmeğe ihtiyaç duymamazlık edemez. Ekmekten kaçan hiçbir aç gördünüz mü? Siz onun kim olduğunu nereden bileceksiniz” sözleriyle bunu ifade etmiştir.¹⁰³ Kısacası toparlamamız gerekirse yeni gelen unsurlar ile yerleşik unsurlar arasında yönetici sınıfın hoşgörülü politikaları ve çağları aşan dini öğretileriyle, hayat felsefeleriyle şeyh ve dervişler kaynaştırıcı, bütünleştirici rol oynamıştır. Bu sayede Anadolu şehirleri kültürel ve ekonomik açıdan canlanmış, yeni dinamik bir Anadolu kültürü bütün zenginliği ile ortaya çıkmıştır. Bu kültürel zenginliğin günlük yaşam içinde yer yer yansımalarını bütün doğallığıyla göreceğiz.

1.2. Yeni Gelen Unsurlar

1.2.1. Türkler

Selçuklu toplum yapısını tam anlamıyla kavrayabilmek için şüphesiz eski Türk toplum yapısı hakkında bilgimizin olması gerekir. İslamiyetin kabulü ve Anadolu gibi farklı bir coğrafyada, farklı sosyo-ekonomik şartlarda ne gibi değişimler yaşandığını ortaya koymak açısından önemlidir. Orhun Kitabelerine göre Türk bozkır hayatı Oguş-aile, Urug-aileler birliği, Bod-boy-kabile, Bodun-boylar birliği, İl (el)-devlet¹⁰⁴ gibi

¹⁰¹ Kemaloğlu, **agm**, s.171.

¹⁰² **Eflaki**, C.I, s.516-530.

¹⁰³ **Eflaki**, C.II, s.13-14.

¹⁰⁴ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.227.

teşkilatlı müesseseler içerisinde geçiyordu. En büyük birim budun (millet), en küçük birim oğuş (aile) idi.¹⁰⁵

Esasen eski Türk devleti iki sosyal birliğe dayanmaktadır: Aile ve Ordu. Türk aile sisteminin esasları eski Türk siyasi, sosyal, hemen bütün kuruluşlarına ve fertlerin davranışlarına yansımıştır.¹⁰⁶ Aileler ve uruğlar bir araya geldiği zaman “Boy” meydana geliyordu ve başında, boydaki yönetimden “Bey” sorumluydu. Boy beyleri cesareti, mali kudreti ve doğruluğu ile tanınmış kimseler arasından seçim yolu ile iş başına gelirdi. Seçici heyet, boyu meydana getiren aile ve soyların temsilcilerinden kuruluydu.¹⁰⁷ Devleti idare yetkisi hükümdar dahil, hiç kimsenin tek başına elinde toplanmamıştır. Ortak sorumluluk sistemi bütün devlet yapısına hakimdir. Oğuzların demokratik esaslara göre idare edildiğini gösteren bu prensip sadece siyasi hayat içinde kalmadığını toplum hayatını da içine aldığını gösteriyor.¹⁰⁸

İstiklalden mahrum herhangi bir topluluğu ölmüş kabul eden kitabelerdeki ifadeler Türklerdeki şiddetli istiklal tutkusunun açık delilleridir. Eski Türk ancak hür ve müstakil yaşayabildiği toprağı vatan saymakta ve bu şartların mevcut olmadığı araziye kolayca terk edebilmektedir.¹⁰⁹ Göçlerde ailelerin ve fertlerin kendilerine ait taşınabilir mallarını beraberlerinde götürebilmeleri ve istedikleri gibi tasarruf etmeleri onlardaki hürriyet duygusunu ve serbestçe davranma eğilimini daima canlı tutmakta idi. Bu hal ise eski Türk devletlerinde tabiatıyla bazı zümrelerin “imtiyazlarla” donanmasını önlemekteydi.¹¹⁰ Bozkır Türk toplulukları daha çok siyasi vasıfta olup dini karakter taşıymıyordu. Bu yüzden din adamları da imtiyazlı bir sınıf değildi. Orhun kitabeleri dahil eski Bozkır Türk vesikalarında din adamlarından hemen hemen hiç bahsedilmemesi bu bakımdan dikkate değerdir. Binlerce kilometrelik göç hareketlerinde bütün aile efradı ile birlikte yeni yurt kurmak zorunda kalan Bozkırlı Türk’e kadının her sahada olduğu gibi savaşta da destek olması tabii idi. Bu yüzden kadınlar da savaşa katılırdı.¹¹¹ Türk toplumunun esas itibarıyla sınıfsız olmasının, aynı

¹⁰⁵ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, C.III, s.299.

¹⁰⁶ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.229.

¹⁰⁷ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.231.

¹⁰⁸ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.297.

¹⁰⁹ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.236.

¹¹⁰ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, C.III, s.298.

¹¹¹ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.241.

toplumun basit toplum olduğu düşünülmemelidir. Eski Türk sosyal hayatını düzenleyen mecburi kaideler normlar olan töre düzenli işleyen bir Türk toplumu pek karışık bir yapıya sahiptir.¹¹² Anlattıklarımızdan yola çıkarak Türk toplumunun başlıca iki sınıftan oluştuğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki başta hanedan olmak üzere askeri ve mülki rical, ikincisi ise devlet teşkilatı dışında kalan bütün halk.¹¹³

Fakat Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması sonrası Anadolu'ya yönlendirilen Türkmen kitlelerinin göçleri 1071 Malazgirt Savaşı sonrası daha da yoğunlaşmış ve Türkmenler geldikleri bu yeni coğrafyanın yerleşik halkı ile etkileşimi, sosyo-ekonomik koşulları Türk toplum yapısı zorunlu olarak farklı bir hal almıştır. Selçuklulardan önce Anadolu'da elbette Türk unsurları vardı. Eski Kimmerler, Sakalar, daha sonra Edil Bulgarları, Sabirler Anadolu'nun öte berisinden yerli ahali ile karışarak milletlerini kaybeden bakıyeleri; Van, Kars taraflarındaki Bulgarlar ile Bizans zamanında Rumeli tarafından getirilen bazı Hristiyan Bulgar kitleleri ve Peçenek kıt'aları bunlar içinde sayılabilir. Fakat bu çeşit Hristiyan Türklerin bulunduğu yerlerde Selçukluların onları kendi cinslerinden saymamış oldukları muhakkaktır.¹¹⁴ Türkler Anadolu'da herhalde ilk defa olarak Selçuklular zamanında derli toplu olarak yerleşti. Etnik itibariyle bu Türklerin büyük kısmı Oğuz olmuştur. Kıpçak unsuru ikinci derecede mühim unsur olmuştur.¹¹⁵

Sınırların korunması için yerleştirilen Oğuzlar, arada bir sultana başkaldıran, hırçın ve kendi keyfine göre davranan insanlardı. Sultana bağımlı hale getirmek için boylar bölünerek birbirinden uzak yerlere serpilmişti.¹¹⁶ Türklerin önemli bir kısmı hayvancılıkla geçinirdi ve bunun gereği olarak göçebeydi. Fakat bir kısmı da yerleşik ve ziraatçi idi. Gerçi geniş kitleler yerleşikliği makbul tutmuyorlardı. Oğuzların yerleşikleri “yatuk”^{*} diye küçümsediklerini biliyoruz. Çoğunlukla Oğuz olan

¹¹² Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.299.

¹¹³ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.295.

¹¹⁴ Togan, **age**, s.195.

¹¹⁵ Togan, **age**, s.199.

¹¹⁶ V.Gordlevski, **Anadolu Selçuklu Devleti**, (Çev: Azer Yaran), (Ankara: Onur Yay, 1988), s.89.

* Divan-ı Lügat'it Türk, s.43 ,“Yatuk=Tembel”

Anadolu Türkleri arasında sadece göçebelerin değil, yerleşiklerin de Orta Asya'dan geldiği aşikardır.¹¹⁷

Bizans devrinde halk güvensizlik sebebiyle geniş alanları boşaltıp kastralara (kaleler) çekildiğinden yayla mntıkları zaten ıssızlaşmış bulunuyordu. XI. yüzyıldan sonra yeni gelen unsur işte bu boş alanları doldurmuştur.¹¹⁸ Göçebe Türkler için kent bir tür hapishaneydi. Sultan da sıkılırdı çünkü onun da içinde bir göçebe yaşamaktaydı. Yerinde duramaz; sık sık Konya'dan Kayseri'ye geçer, kış gelince Akdeniz'e Antalya 'ya giderdi. Sınır boylarında Oğuzlara ait sürüler otlar; buralarda, Oğuzlar, komşuları üzerine akınlar (akın) gerçekleştirirlerdi. Yaşam merkezi iktidarın koyduğu düzenden bağımsız, tok ve rahat olarak akar giderdi.¹¹⁹

İslamiyet öncesi kahraman, cesur, yiğit manasında kullanılan “alp” ünvanı Türklerin Müslüman olduktan sonra İslamın “cihad” idealine göre yeni bir muhteva kazanmış oldu. Anadolu'ya gelen Türkmenler burada yaptıkları savaşları din uğruna yapılan gazalar olarak değerlendirmeleri, Anadolu'ya İslam kimliğini kazandırmayı hedef olarak almaları “Gaziyan-ı Rum” adı verilen sosyal zümrenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İslamın cihad anlayışını uçlarda en iyi şekilde temsil eden zümreler olarak faaliyet gösteriyordu. Anadolu topraklarının İslamlaşması ve Türkleşmesi hususunda, hem yeni topraklar fethetmek ve buralara Müslümanların yerleşebilmeleri için zemin hazırlamak, hem de uçlarda gayrimüslimlere İslam inancını telkin etmek ve Müslüman olmalarını sağlamak suretiyle önemli hizmetleri ifa ediyorlardı.¹²⁰

Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli ölçüde hizmet eden tek zümre elbette Gaziyan-ı Rum değildi. Türkistan'dan gelen Yesevi tarikatı başta olmak üzere Kalenderiye, Vefailik, Haydariye gibi tarikat mensubu dervişler propaganda faaliyetlerini Hristiyan halk arasında da sürdürerek Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli ölçüde hizmet ediyorlardı. Dervişin eş anlamlısı olarak genellikle “abdal”

¹¹⁷ Tuncer Baykara, **Anadolu Selçuklu Devletinin Sosyal-İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar**, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990), s.34.

¹¹⁸ Baykara, **age**, s.36.

¹¹⁹ V. Gordlevski, **age**, s.85.

¹²⁰ Muhammet Kemalöglü, “XI.-XIII. yy Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, (Haziran 2011), s.148.

kelimesi kullanılmıştır. Bu yüzden Abdalan-ı Rum olarak isimlendirilen bu zümre üzerinde yer yer eski Türk hayatının, Şamanizmin izlerini görmek kabil oluyordu.¹²¹

Diğer önemli iki zümre ise Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum idi. Uygurca akı (cömert)¹²² kelimesi Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügat'it Türk adlı eserinde eli açıklık, cömertlik olarak geçmektedir.¹²³ Ahi kelimesinin akı kelimesinden türetildiği iddia edilmiştir. Ahilik teşkilatının ortaya çıkışında fütüvvet akımının etkisi vardır. Sözlük anlamıyla fütüvvet soy temizliği, mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık, cömertlik, el açıklığı anlamına gelmektedir. Kökü "feta"dır, çoğulu "fityan"dır. İran kültür havzasında ortaya çıkan ve ayyar (ayyaran) feta (fityan) gibi isimler alan bu teşekkülün şehirlerde genç kimseler tarafından ortak hayat sürmek amacı oluşturduğu görülmektedir. Kısa sürede Irak, İran, Suriye, Kuzey Afrika, Türkistan, Semerkant'a yayılmış ve bütün İslam dünyasını etkilemiştir. Fütüvvet kuralları olarak bilinen yiğitlik ve cömertlik vasıflarının fütüvvetçi, ayyar, şatır vb. oluşumlarının ortak nitelikleri olmaya başlamıştır.

Ayrı ayrı adlarla anılan ve bu tür oluşumları kendinde birleştiren fütüvvetçilik gitgide bir meslek ve sanata bağlı bulunması gerekli olmayan, içerisinde tasavvuf erbabının ve öteki tarikat birliklerinin de yer aldığı türlü kuruluşların ahlaki kurallar ve yiğitlik nitelikleri ile donatılarak amaçlar için bir araya toplanabilen bir örgütün adı olmuştur. Böylece fütüvvet hareketi gerçek manada başlamıştır.¹²⁴ Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın 1182'de fütüvvet teşkilatına girmesiyle bu kurum yasallaşmış ve güçlenmiştir. Nasır'ın doğuda ve batıda fütüvvet ayin ve ruhunu yaymasındaki asıl amacı İslam dünyasında otoritesini güçlendirmek, halifelik makamına bağlı olmayan milletleri ve dini grupları kendine bağlamaktı. Halife bu suretle fütüvvet teşkilatını bir serseriler topluluğu olmaktan kurtararak ona meşru bir mahiyet veriyor, en yüksek asalet erbabını o teşkilata sokmakla ahlaki kıymeti ve içtimai seviyesi yüksek bir İslam şövalyeliği vücuda getiriyordu.¹²⁵ Halife Nasır Lidinillah bu faaliyetin bir parçası olarak Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile 1204 tarihinde temas

¹²¹ Kemaloğlu, **agm**, s.151.

¹²² **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, (İstanbul: TDK, 1968), s.9.

¹²³ Kaşgarlı Mahmud, **Divan-ı Lügat'it Türk**, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2008), s.98.

¹²⁴ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, (Ankara: TTK, 1997), s.7.

¹²⁵ Fuad Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, (Ankara: TTK, 2006), s.109.

kurmuştur. Keyhüsrev Sadrettin Konevi'nin babası ve aynı zamanda hocası olan Necdüddin İshak yanında Muhyiddin İbn'ül Arabi, Evhadüddin Kirmani ve Şeyh Nasırüddin El Hoyi (Ahi Evran) gibi büyük alimlerle geri dönmüştür.

I. İzzeddin Keykavus 1215'te "libas el-fütüvve" yani fütüvvet şalvarını alarak fütüvvet teşkilatına üye olmuştur. Halife Nasır tarafından Anadolu'ya gönderilen Sühreverdi, I. Alaeddin Keykubad ile görüşmek üzere Konya'ya gitmiştir. Bu görüşmeden sonra I. Alaeddin Keykubad da fütüvvet teşkilatına katılmıştır. Böylece Ahiliğin Anadolu'da yayılışı hızlanmıştır. Anadolu'ya gelen mutasavvuf Şeyh Nasırüddin El Hoyi (Ahi Evran) bir müddet Kayseri, Konya ve Denizli'de ikamet ettikten sonra birçok şehir ve kasabayı gezerek ahiliğin kuruluşunda ve örgütlenmesinde önemli rol oynadı. Ana vatanlarından kopup gelen Türk boyları, yeni vatanlarında; başka dillerle konuşan, başka dinlere inanan gelenek ve görenekleri farklı olan yerli halkın arasında; kendilerine, sanatlarına ve ticaretlerine yeni bir hayat alanı açmak zorunda idiler. Bunun için önce, bütün esnaf ve sanatkârları tek bir teşkilat içinde toplamak gerektiriyordu. Sonra bu birleştirilmiş örgütün üyeleri olan esnaf ve sanatkârlar ahlaki, mesleki ve askeri bir eğitimden geçirilmeli idi.¹²⁶ İşte bu sözü edilen sorumluluğu Ahi teşkilatı üstlenmiştir.

Bahsetmek istediğimiz mesele; boş ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde bu Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan zaviyeler¹²⁷, şehirlerden köylere, ülkenin en ücrâ köşelerine, dağ başlarına kadar yayılmıştı. Zaviye, yani toplantı ve konak evleri kurulmuştu ki bunlar konaklama yerlerinin az bulunduğu bir dönemde çok büyük bir sosyal hizmeti yerine getiriyorlardı.¹²⁸ Ahi zaviyeleri, gelip geçenlere yemek yedirmesi, barındırması dışında halkı sosyal ve ahlaki yönden eğitmek gibi önemli görevleri üstlenmişti. Bunlardan bir tanesi de eğitimidir. Ahi zaviyeleri akli ilimleri medreselere bırakmıştı. Onların verdiği eğitim daha çok mesleki ve ahlaki eğitimdi. Ahi teşkilatı yalnız Türk şehirlerinde bulunmuş ve bilhassa Anadolu'da hayli güçlü olmuştur. Ahilik, Türklere hasır. İbn-i Battuta "Ahiler, Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadığı her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadır.

¹²⁶ Cemal Anadol, **Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), s.63.

¹²⁷ Ö.Lütfi Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, (İstanbul: Hamle Yayınları, 1942) , s.15.

¹²⁸ Anadol, **age**, s.77.

Gelen yabancıları karşılamada, yiyeceklerini temin etmede, ilgilenmede, kötülüklerden korunmada, ahilerin eş ve benzerlerine, dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir.” demektedir.¹²⁹

Türkler, XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’da yurt tutmaya başlamaları o kadar kuvvetli olmuştu ki I. Kılıç Arslan döneminde 1085 tarihlerinde Avrupa’da Anadolu’ya Turquie denildiği görülüyor. Bu böyle olmakla beraber, Oğuz Türkleri’nin Anadolu’ya gelişleri kısa bir zamanda olmayıp bu geliş uzun bir müddet sürmüş yani aşağı yukarı iki asır kadar devam etmiştir. XIII. yüzyıldaki Moğol istilası sonucunda Anadolu’ya Türkistan ve İran’dan yeni ve kalabalık Türkmen kümeleri geldi. Böylece Anadolu kesin ve esaslı bir surette Türklük hüviyetini aldı.¹³⁰ Anadolu’ya gelen Türkler’in sayısı üzerinde, takribi de olsa, bir rakam vermek herhalde mümkün olmasa gerekir. Lakin pek kesin olarak bilinen bir husus, bu ülkede yurt tutmuş olan Türkler’in sayısının yerli halklara nazaran kat kat fazla olduğudur.¹³¹ Hunat Hamamı çinileri ile Karatay Kervansarayı figürlerinde yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, tombul yanaklı, küçük burunlu ufak ağızlı resmedilen Türkleri¹³² ilk defa gören Anadolu’nun yerleşik halkı bu acayip görünüşlü, ellerinde yay olan ve kadın gibi uzun saçlı insanlar karşısında ne yapacaklarını şaşırılmışlardı.¹³³

1.2.2. Diğer İslami Unsurlar

Türkler Anadolu’ya gelip yerleşmeden önce Anadolu’da Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Frenkler, Yakubiler gibi etnik kimlikler yaşamaktaydı. Türklerle birlikte İranlıların da Anadolu’ya geldikleri görülmektedir. Daha çok tüccar, ilim adamı, şeyh ve müritlerden oluşan İranlılar, ekseriyetle şehirlere yerleşmişlerdir. Bu manzara Anadolu’nun dolayısıyla Anadolu Selçuklu Devleti’nin hem karışık kültürlerden oluştuğunu hem de çok dilli bir ortam sunduğunu göstermektedir. Nitekim İbn Bibi, Anadolu’da halkın beş dil konuştuğunu belirtir.¹³⁴ Osman Turan'a göre bu diller Türkçe, Farsça, Rumca, Ermenice ve Süryanicedir. Ancak İbn Bibi’nin bir başka

¹²⁹ İbn Battuta, C.I, s.404.

¹³⁰ Faruk Sümer, “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, *Belleten Dergisi*, C. XXIV, S. 96, ss. 567-594, (Ekim 1990), s.574.

¹³¹ Sümer, *agm*, s.575.

¹³² Ahmet Akşit, *Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri Şehri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri: 1996), s.117.

¹³³ *Urfalı Mateos*, s.48.

¹³⁴ *İbn Bibi*, s.107.

yerde Anadolu'nun dilinin Arapça ve Farsça olduğunu kaydetmesi Arapça'nın da dil olarak Anadolu'da kullanıldığını göstermektedir.¹³⁵

Asya'dan batıya doğru devam eden göçler sonucu Anadolu'ya Azerbaycan, İran, Türkistan, Irak gibi bölgelerden gelen İslami unsurlar da yerleşmişti. Özellikle başkent Konya'ya her yandan insan akın ediyordu. İranlılar, herhalde daha fazlaydı. Bunları sultanların genellikle İranlılardan seçtiği yüksek görevliler, vezirler getiriyordu; okur yazarlar, hattatlar İranlılardı.¹³⁶ Büyük Selçuklu Devleti'nin bir kolu olan Anadolu Selçuklu Devleti'nde de doğal olarak bilim dili Arapça, resmî belge dili önce Arapça, daha sonra Farsça olmuştur. Anadolu'da yerleşerek orayı yurt yapan Türkiye Selçuklularının da yoğun bir şekilde Fars kültürünün etkisinde kaldıkları görülmektedir. Özellikle yönetim kademesinde bu etki kendini tam olarak hissettirmektedir. Diğer Selçuklu sultanları gibi Anadolu'dakiler de bu kültürün özellikle edebiyat alanında yayılmasını teşvik ettiler. II. Kılıç Arslan Kemâleddin Hubeys b. İbrahim-i Tiflîsî'yi korumasına almıştı. I. Gıyâseddin Keyhüsrev de şâirlere büyük desteklerde bulunmuştur.¹³⁷ Ravendi ünlü eserini ona ithaf ettiği gibi eserinde yer yer sultanı övmüştür.¹³⁸

Devlet kadrolarındaki İrani unsur gibi bizzat hükümdarın serhenkleri yani çavuşları da hep yabancı idi.¹³⁹ Genellikle kaynaklarda "İrani" dediklerini ikiye ayırmak ve bir kısmını Türk olarak kabul etmek gerekmektedir. Aralarında Tebrizi, Hemedani, İraki, İsfahani, Hoşkani, Horasani, Gürci, Alani, Merendi, Nahcivani, Tiflîsi ve Arranilerin bulunduğu bu zümreyi toptan İranlı saymak doğru olmasa gerekir. Bunların zaten bir kısmı din adamı, tüccar, sanatkâr veya derviş idiler.¹⁴⁰

¹³⁵ Ahmet Kartal, "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1**, (İstanbul: 2008), s.99.

¹³⁶ V.Gordlevski, **age**, s.232.

¹³⁷ Hüseyin Kayhan, "Selçuklular Devrinde Türk Saraylarında Fars Şâirleri", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/1, (Winter, 2011), s.1436.

¹³⁸ Ravendi, C.II, s.401-423.

¹³⁹ Tuncer Baykara, **Türkiye Selçuklulari Devrinde Konya**, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), s.126.

¹⁴⁰ Baykara, **Türkiye Selçuklulari Devrinde Konya**, s.127.

1.2.3. Köleler-Cariyeler ve Gulamlar

Köleler, XI. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu sosyal yaşamında sık yer alan unsurlardı. Türk aile hayatında oldukça büyük bir yer işgal etmekteydiler. Kaşgarlı Mahmud'un eserinde "kul", "karabaş" gibi isimlerle anılan kölelere iyi gözle bakılmıyordu.¹⁴¹ Savaşlarda ganimet olarak elde edilen köleler çarşı pazarda eşya gibi satılabiliyordu. Sultan I. İzzeddin Keykavus Ermen vilayeti kuşatmasından sonra o kadar çok ganimet elde edilmişti ki Kayseri'ye geri döndüklerinde güzel yüzlü Ermeni erkek veya kadın köle elli dirheme kadar düşmüştü.¹⁴² Sivas, bu devirde kuzey ve güney kavimlerinin bir mübadele merkezi idi. Kuzeyden gelen köleler, cariyeler ve kürkler İslam ülkelerine buradan dağılıyordu. Menşei Kıpçak ve Kafkas kavimlerinden olan Mısır Memluk devleti orduları ve bir kısım Selçuk devlet adamları olan köleler hep Sivas'ta satılmış ve Sivas'tan götürülmüştü. Bu münasebetle İlhanlı hükümdarı Abaga Han meşhur Mısır –Suriye Sultanı Baybars'a yazdığı bir mektupta "Sivas'ta satılmış bir köle" ifadesiyle aşağılamıştı.¹⁴³

Köleler, devlet büyükleri ve varlıklı insanlar tarafından hediye edilebiliyor, hatta çeyiz olarak verilebiliyordu.¹⁴⁴ Her yerde her ırktan köleye rastlamak mümkündü. Rum, Frenk, Ermeni, Hintli hatta Çinli¹⁴⁵ köleye dahi rastlamak mümkündü. Fakat Rum köle daha fazlaydı. Kölelerin kayıtlarda baba adı her zaman "Abdullah" olarak kayıt ediliyordu. Bunun nedeni gayrimüslim adlarının zikredilmek istenmemesi veya küçük yaşta köle olarak satıldıkları için baba adının bilinmemesinden ileri geliyordu.¹⁴⁶ Kölelere iyi muamele edilmiyordu. Köleler aşağılanıyor, horlanıyor, küfüre maruz kalıyorlardı. Küfredildiği zaman en çok kullanılan kelime "alçak", "sefil" manasına gelen "kaşang" kelimesi idi. Sahibinin kölesini dövdüğü oluyordu.¹⁴⁷ Aç ve çıplak bırakılan köleler olduğu gibi¹⁴⁸ sahibi tarafından çok sevilen kölelere de rastlamak mümkündü. Sultan Rükneddin Süleymanşah'ın çok sevdiği kölesi Ayaz'ın fazla bağış alma ve itibar konusunda

¹⁴¹ *Divan-ı Lügat'it Türk*, s.115-116; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s.316.

¹⁴² *İbn Bibi*, s.195.

¹⁴³ Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", s.449.

¹⁴⁴ *İbn Bibi*, s.92-159; s.201.

¹⁴⁵ *İbn Bibi*, s.308.

¹⁴⁶ Turan, *Resmi Vesikalar*, s.184.

¹⁴⁷ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s.316.

¹⁴⁸ *Eflaki*, C.I, s.355.

devletin büyüklerini ve Sultan'ın yakınlarını geride bıraktığını İbn Bibi kaydetmektedir.¹⁴⁹ Köle, kendi değerini efendisine ödeyerek azad edilebiliyordu.¹⁵⁰ Kölelere azad edildiklerinde ellerine kâğıt veriliyordu.¹⁵¹

Savaş sonrası esir alınan kadına cariyeye denilmektedir. Savaş esiri olarak ele geçirilen bir kadının cariyeye olarak kabul görmesi için temel şart, devlet başkanın cariyeliğe ilişkin kararıdır. Bir kişinin cariyeye sahibi olması, cariyenin o kişiye savaş ganimeti olarak düşmüş olması ya da meşru olarak kendisine intikal etmesi şartına bağlanmıştır.¹⁵² Cariyelere ne gözle bakıldığını onlara verilen isimlerden anlamak mümkündür. Cariyelere kendisiyle avunulan manasına “avunçu” veya Çin ipeği demek olan “kaçaç” adı veriliyordu. Bundan başka “as”, “kırnak”, “künğ” de deniliyordu. Yatağa girecek yetişkin cariyeye “yinçek kız” veya “yinçe kız” deniliyordu. Saray, köşk veya evlerde bulunan cariyeler hizmetçilik yapmak ya da aile ekonomisine¹⁵³ yardım etmenin yanı sıra tertip edilen toplantılarda şarkı söylemek gibi marifetlerini gösteriyorlardı. Konya’da cuma akşamları has naibi Eminateddin Mikail’in hanımının kadınlar için düzenlediği toplantılarda cariyeler şarkı söylüyordu.¹⁵⁴ Cariyelere, kölelere yapıldığı şekilde kötü davranıldığına rastlanmasa¹⁵⁵ da dayak ve azara maruz kalıyorlardı. Bir gün Mevlana’nın kızı Melike Hatun kendi cariyesini azarladığında, Mevlana’nın buna şahit olarak kızına “Onu niçin dövüyor ve niçin incitiyorsun? O hanım, sen de cariyeye olsaydın ne yapardın? İster misin ki, bütün dünyada Tanrı’dan başka hiç kimsenin köle ve cariyesi yoktur diye bir fetva vereyim. Hakikatte onların hepsi bizim kardeşimiz ve hemşirelerimizdir. Çünkü Tanrı sizi bir nefis gibi yarattı ve dünyaya getirdi.” diye bağırıyordu. Kızı bundan tövbe ederek cariyesini azad etmiş ve üzerinde ne varsa hepsini ona giydirmişti.¹⁵⁶

¹⁴⁹ İbn Bibi, s.93.

¹⁵⁰ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.316.

¹⁵¹ Eflaki, C.I, s.502.

¹⁵² Sedat Bıçak, **Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın(XI-XIV yy.)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul: 2007), s.92.

¹⁵³ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.317.

¹⁵⁴ Eflaki, C. I, s.531.

¹⁵⁵ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.317.

¹⁵⁶ Eflaki, C.I, s.438.

Gulam, kelime olarak “delikanlı, genç, oğlan, kul, köle, esir,” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁷ Gulam sistemi ise esir veya köle olarak hizmete alınan kimselerin, kabiliyetleri ve aldıkları eğitim neticesinde, kazandıkları becerileri doğrultusunda başta ordu olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinde istihdam edilmesi suretiyle işleyen mekanizmaydı.¹⁵⁸ Gerek saray teşkilâtında gerekse orduda önemli bir mevkiye sahip olan gulamların tedariki konusunda harp esirleri arasından seçme, satın alma, hediye ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal etme gibi klasik yöntemlere başvurulduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁹ Nizamü'l Mülk Siyasetname adlı eserinde, devletten büyük maaşlar alan, ileri gelen kumandanların, hükümdarın gözüne girmek için esir pazarlarından gulamlar satın almaları ve bunları iyi teçhiz etmelerini tavsiye etmektedir.¹⁶⁰ Türkiye Selçuklularında gulamlar, çoğunlukla küçük yaşlarda yabancı bir kültürel ortamdan ya da uzak bir coğrafyadan getiriliyorlardı.

Sultan Alaeddin Keykubad Alâiye fethine gitmeden evvel Gulam-ı yayak'ı ulaklıkla asker toplamak için vilayetlere göndermişti.¹⁶¹ Küçük gulamlar, sahipleri tarafından yetiştirildiği gibi “gulamhane” adı verilen “gulam mektepleri veya “askeri kışlalar” da “babayan” adı verilen kişiler tarafından da yetiştirilebiliyorlardı.¹⁶² Şüphesiz saray da en büyük gulam yetiştirme merkeziydi. Bir gulamhanede silah ve askeri terbiyenin yanında Sultan'a hizmet adabının öğretilmesi de esastı.¹⁶³ Nizamül Mülk'ün belirttiği üzere on sekiz ve yirmi yıl süren eğitim-öğretim, derece derece terfi devresi sonunda otuz beş yaşına gelmedikçe emirlik veya valilik rütbesi verilmezdi.¹⁶⁴ Anadolu Selçuklu devletinde muhtelif bölgelerinde gulamhaneler bulunmaktaydı. Başta Konya olmak üzere Sivas ve Diyarbakır'da da “gulamhane” mevcuttu. Gulamlar, liyakat hüner ve şecaatleri herkesçe malum olduktan sonra ve muhtelif hizmetlerde tecrübe edildikten sonra kabiliyetlerine göre ayrılıp muhtelif saray hizmetleri veya orduda istihdam edilirdi.

¹⁵⁷ Ayhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, (İstanbul: 2010, Kubbealtı Yayınları), s.441.

¹⁵⁸ Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulam Eğitimi ve Gulamhaneler”, **Nüsha**, Yıl:7 S.24, ss. 65-84, (Güz, 2007), s.65.

¹⁵⁹ Göksu, **agm**, s.65.

¹⁶⁰ Nizamü'l Mülk, **Siyasetnâme**, (Çev. Mehmet Taha Ayar), (VII. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), s.151.

¹⁶¹ **İbn Bibi**, s.262.

¹⁶² Göksu, **agm**, s.68.

¹⁶³ Göksu, **agm**, s.66-67.

¹⁶⁴ **Siyasetnâme**, s.151.

Burada gösterdikleri başarıya göre de emirliğe kadar yükseldikleri anlaşılmaktadır.¹⁶⁵ Gulamlar, esas olarak maaşlarıyla yaşıyorlardı. Mülkleri yoktu ama onlar da sultandan toprak alabiliyorlardı ve böylece giderek yeni bir toprak sahibi katmanını oluşturmuşlardı.¹⁶⁶ Gulam asıllı Çaşnigir Seyfettin Ayaba, Emir-i Ahur Zeyneddin Başara, Emir-i Meclis Mübarezeddin Behramşah Sultanı gölgede bırakacak maddi güce ulaşmışlardı.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Göksu, **agm**, s.73.

¹⁶⁶ V.Gordlevski, **age**, s.139.

¹⁶⁷ **İbn Bibi**, s.227-286.

II. BÖLÜM

GÜNLÜK YAŞAMIN ŞEHİRLERDEKİ FİZİKİ ALANLARI

2.1. Türklerde Şehircilik ve İlk Türk Şehirleri

Eski Türkler (Göktürkler, Uygurlar) şehre balık adını veriyorlardı. Daha sonraları bu kelimenin balığ tarzında söylendiği de biliniyor. XI. yüzyılda Karahanlı Türkleri ve Oğuz Türkleri'nin balık kelimesi yerine kend (kent) sözünü kullandıkları görülür.¹⁶⁸ Kent kültürünün ilk evrelerini Hun döneminden başlatırsak Hunların Avrupalı bilim adamlarının “Hunlar’ın sabit mekânları yoktu. Hunlar nerede su, ot var oraya sürekli göç halindeydiler” vb. tezlerini yok sayarak Hunlar’ın sabit mekânlarının olduğunu bir yerden başka bir yere sürekli göç halinde olmadıklarını yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda söyleyebiliriz.¹⁶⁹ Çinli uzmanlara göre Hunların bilinen ilk başkenti ise “Longcheng”dir. Şehire tarihi süreçlerde farklı isimlerle hitap edilmiştir. Bu şehirde Hunlar VII-VIII. yüzyıllara kadar yaşamışlardır. Şehirde bulunan en ilginç nesne, bir kase tohum ve şehrin içinde bulunan at heykelidir. Şehirde tohumun bulunması Hunların göçebeliğe mahsus olan hayvancılığın yanında tarımla uğraştıklarını kanıtlaması bakımından önemli bir arkeolojik bulgudur. Atın ise heykeli dikilecek kadar Türk tarihinde önemli bir canlı olduğunu görmekteyiz.¹⁷⁰

Orta Asya Türk kültür tarihi üzerine yapılan araştırmalarda Hunların ve Göktürklerin göçebe, akıncı yaşam yaşadıklarına ilişkin tespitler, tarımsal üretim faaliyetlerinin varlığına ilişkin buluntular ile karşılaştırılır ve yerleşik ya da yarı yerleşik yaşam kültürü açısından değerlendirilirse; Türklerin yaz dönemlerinden yaylak alanlarında göçebe ve akıncı; kış dönemlerinde ise kışlak alanlarında yarı yerleşik olmak üzere ikili yaşam biçimine sahip olduğu söylenebilir.¹⁷¹ Bilge Kağan etrafı surlar ile çevrili bir şehir yaptırıp içinde Tao ve Buda dinine ait mabetler

¹⁶⁸ Faruk Sümer, **Eski Türklerde Şehircilik**, (Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1984), s.1.

¹⁶⁹ Serpil Kanal, **Eski Türklerde Şehircilik: Karahanlı Devleti Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray: 2012), s.12.

¹⁷⁰ Serpil Kanal, **agt**, s.13.

¹⁷¹ Koray Özcan, “Anadolu Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Modelleri’”, **Bilig**, S.38, (Yaz, 2006), s.252.

kurmak istemişti. Bunun üzerine (vezir) Tonyukuk ona şöyle dedi “Bu olamaz çünkü Türklerin sayıları çok az. Çin’deki nüfusun yüzde biri bile değil. Buna rağmen biz Çin’e karşı hep başarı ile karşı koyduk. Biz buna doğrudan doğruya şükredelim. Çünkü biz, suları ve otlakları takip ederek sürülerimiz ile dolaşıyoruz. Bununla beraber halkımızın hepsi de savaş sanatı ile uğraşmaktadır. Kendimizi güçlü hissettiğimiz zaman, askerimizi yağma akınlarına gönderiyoruz. Zayıf olduğumuz zamanlarda da dağlar ile vadilerin derinliklerine kaçıp oralarda saklanıyoruz. Çin askerlerini sayısı çok olsa bile onlara bu akının hiçbir yararı olmuyor. Eğer biz etrafi surlar ile çevrilmiş şehirler kurup içlerinde oturur ve bizim eski alışkanlıklarımız ile geleneklerimizi değiştirir isek bir günde yeniliriz. Böylece Çin egemenliği altına girmiş oluruz. Tao ve Buda dinleri ise daha çok sulh içerisinde yaşayan ve sessiz, uysal kişiler içindir. Bu dinler, insanları böyle yetiştirir. Bu dinler savaş yapmak ve güç kazanmak isteyenlere göre değildir. Bu yüzden biz (mabetler) yapamayız.”¹⁷²

Vezir Tonyukuk ‘un belirttiği gibi Türklerin savaş ve idare kabiliyetini diri tutmak için yerleşik hayatı çok fazla tercih etmemişlerdir. Türklerin yerleşik hayatı benimseyememelerinin nedeni var olma ve yok olma meselesinden dolayıdır.¹⁷³ Türk toplumsal düzeni içinde yerleşik yaşama geçiş üzerinde toplumun her kesiminin katıldığı bir eş zemin ya da ortak paydanın var olduğu da söylenemez.¹⁷⁴ Göktürkler’in çiftçilik yaptıklarını ve ticarete ehemmiyet verdikleri biliniyor. Bütün bunlar ile onlar tam yerleşik hayata çok yaklaşmış idiler. VII. yüzyılın birinci yarısında Batı Göktürk ülkesindeki şehirler hakkında bir fikir edinmek için M. 630 yılında buradan geçen Çinli Rahip Hüen-Çang ‘ın verdiği bilgiler önemlidir.¹⁷⁵ Rahip Buda dininin ilkeleri hakkında bilgi vermek için ülkeyi ziyaret etmiş, Kağan onu büyük bir misafirperverlikle karşılamış ve muhteşem bir toy tertip etmiştir. Rahibin verdiği bilgiler Türklerin yaşantısını anlamak açısından önemlidir.¹⁷⁶ Uygur şehirleri hakkında ise yakın komşuları değil Müslümanlar bilgiler vermiştir. Temim b. Bahr adlı Müslüman gönüllü bir mücahid Ordu-Balık (Hakan’ın oturduğu şehir)’ı ziyaret

¹⁷² Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş I.** , s.177.

¹⁷³ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş I.** ,s.179.

¹⁷⁴ Özcan, **agm**, s.254.

¹⁷⁵ Sümer, **Eski Türklerde Şehircilik**, s.14.

¹⁷⁶ Akt. Faruk Sümer, **age**, s.16-18.

etmiş (Bu ziyaretin M. 821 yılında veya daha önce yapıldığı sanılıyor) bu ziyaret ile bize önemli bilgiler vermiştir. Toguzguz (Uygur) şehirlerinin büyük ve sağlam surlarla çevrilmiş olduğunu, çevresinde şenlikli kasabaların ve birbirine bitişik köylerin bulunduğundan bahsetmiştir. Şehrin on iki adet muazzam demir kapıları olduğunu söylerken, şehirde kalabalık ve yoğun bir halkın yaşadığını, çarşılarının ve ticaretin çok hareketli olduğunu kaydetmiş ve şehirdeki halkın çoğunun zındık (dinsiz) olduğunu söylemiştir. Şehrin yüksekçe bir yerine konumlanmış, oldukça büyük ve ihtişamlı hakan otağı yüz fersaktan görülebildiğinden bahsetmiştir. Ordu Balık şehrine Çin'den ve İslam dünyasından ticaret kafileleri geliyordu. Gelen tacirler mal satıp mal alıyorlardı. Müslüman tüccarların aldığı malların başında şüphesiz ipekli mamuller ile değerli kürkler geliyordu. Çoğu çocuk yaşta genç oğlanları ve kızları da satın alıyorlardı.¹⁷⁷

IX. yüzyılda yaşamış olan ünlü İslam coğrafyacısı İbn Hurdazbih ise Fergana bölgesindeki Türk şehirleri hakkında bilgi vermiştir. Türklerin altmış şehri olduğunu yazmıştır. Fakat bu altmış şehrin adlarını vermemiştir. Toguzguz hakanın şehrinde yüksekçe bir alana konumlanmış altın bir otağ bulunuyordu. Kırgız bölgesinde misk, Farab şehrinde ise Karluk silahları gibi ünlü ticari ürünler bulunmaktaydı. Bu bilgilerden Türk âleminde şehir hayatının geniş ölçüde bir gelişme gösterdiği şüphesiz anlaşılabilir.¹⁷⁸ Türk şehirlerinde bir Türk hakanı, ordusu ile birlikte fethettiği eski bir şehri ordu şehri haline getiriyor ya da bir yerde konaklayan hakan ordusu, bir şehrin merkezini oluşturacak şekilde hakanın otağı (çadırı) etrafında şehir teşekkül ediyordu. Oluşan şehir de surlarla çevriliyordu. Bu yapıda gelişen Türk şehrine ordu-balık adı verilmekteydi. Ordu-Balık şehirlerinde surların iç kesiminde sadece hükümdar, ailesi ve ordu mensupları bulunurken sonradan zanaatkâr ve diğer Türk nüfusa ait yerler bulunmaya başlamıştır.¹⁷⁹ XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud 'un Türkistan şehirleri hakkında verdiği bilgilere göre şehirler oldukça gelişmiş şehirlerdeki zanaatlar çeşitli branşlarda çoğalmıştı. Şehir hayatında önemli bir yeri olan dericilik, demircilik,

¹⁷⁷ Tamîm İbn Bahr's Journey to the Uyghurs, **Bulleten of the School of Oriental and African Studies**, 1948, X II., s. 295 (Akt. Faruk Sümer, Eski Türklerde Şehircilik, s.35-36)

¹⁷⁸ İbn Hurdâzbih, Kitâbu'l Mesâlik ve'l- Memâlik (Yollar ve Ülkeler Kitabı), (Çev: Murat Ağarı), (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), s.39.

¹⁷⁹ Mustafa Demir, "Türk İslam Şehirleşmesi", **İslam Araştırmaları Dergisi**, C.16; sayı:1 (2003), s.161.

terzilik, ayakkabıcılık, ekmekçilik gibi meslek dallarının XI. yüzyılda Türk şehirlerinde çok hareketli bir sosyo-kültürel yapının birer parçası olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

Seyhun nehri boyunca XIII. yüzyılda bilinen başlıca Oğuz şehirleri şunlardı: Özkent, Aşnas, Otrar, Yenikent, Cend, Karaçuk, Suğnak, Sabran (Savran), Özkend, Yesi, Süt kent. İslam şehirlerinde ana cami ve bu caminin etrafında gelişen ticaret merkezleri, hamam, medrese gibi sosyal kurumların olduğu şehir planı yapısı İslamiyet öncesi devirde Soğdluların İran geleneği tesiri ile yönlendirdikleri Türk şehirciliği (şehirler iç kale, şehristan ve dış mahallelerden oluşuyordu), ordu merkezli Türk şehir geleneği ile sentezlenerek Türk-İslam şehirleri ortaya çıkarmıştı. Türk dünyası XIII. yüzyılın başlarında tarihin en mutlu devirlerinden birini geçirmiş yerleşik hayatta mühim merhaleler katetmiştir. Fakat bu durum fazla sürmemiş 1219 yılında başlayan Moğol istilası Türk şehirlerindeki bu tabloyu sıkıntılı bir sürece sürüklemiştir.

2.2. Türkiye Selçuklu Şehirleri

Abbasiler (M. 750-1258) döneminde Arap olmayan Müslümanlara karşı hoşgörülü yaklaşım sayesinde İslamiyeti kabul eden pek çok Türk Abbasi ordusunda yer almaya başlamıştır. Özellikle annesi Türk asıllı bir cariye olan Halife Mutasım zamanında (832-843) Türk askerler için Samarra şehrini kurmuş ve devlet merkezini oraya taşımıştı. Burada Türklerin kendi evlerini inşa etmeleri Türklerin yerleşik hayata ve şehirciliğe alışkın olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Halife Harun Reşid (M. 763-809) zamanında Bizans sınır boyundaki ele geçirilen şehirlerden avasım (sugur) bölgesi oluşturulmuştu. Bu sınır şehirleri Bizans'tan alınmış şehirlerdi ve tekrar düzenlenerek askeri harekât için kullanılıyordu. Bu şehirler Maraş, Adana, Aynu Zerbe (Anavarza), Tarsus, Malatya idi. Bu şehirlere Türkler yerleştirilmiş ve Türkler imar faaliyetlerine başlamışlardı.¹⁸¹ Selçuklular, Horasan'a hakim olduktan sonra Nişabur, Merv, Nesa, İsfahan, Rey, Hemedan şehirlerine göçebe Oğuzları vergi, askerlik ve tarım politikaları ile büyük ölçüde yerleşik hale getirmişlerdi. Bu sayede

¹⁸⁰ Divan-ı Lügat'it Türk, s.68-72; M. Demir, **agm**, s.162.

¹⁸¹ Salih Özçamca, **Büyük Selçuklu Şehirleri ve Ulaşım-Ticaretteki Yerler (Üç Kaynağa Göre; El Belâzuri, El-Bundâri, Er-Ravendi)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa: 2007), s.30.

Türkler Türk-İslam şehir geleneğini İran coğrafyasında geliştirerek Anadolu'ya taşımışlardır.¹⁸²

XI. yüzyıl başında Anadolu' da Hristiyan Bizans ve Müslüman Türk kültür ve medeniyeti arasında güneybatıda Tarsus, Misis, Haruniye, Anavarza, Maraş, Besni, Hısn-ı Mansur kentlerinden; kuzeydoğuya yönelerek Malatya, Erzincan, Erzen-i Rum, Hınıs, Malazgirt, Ahlat, Erciş kentleri boyunca bir sınır çizgisi ortaya çıkmıştı. 1064 yılında yetmiş bin hane ve bin kilisesi ile Bizans'ın en önemli ve gelişmiş sınır kentlerinden biri olan Ani kalesinin fethi daha sonra 1071 Malazgirt Zaferi ile zirveye ulaşan Türk fetih süreci, sonunda Ahlat ve Erzurum olmak üzere bir çok Doğu Anadolu kentinin Türk-İslam egemenliğine girmesiyle batıya doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu süreçte; Türk fatih, alperen ve gazilerinin göçebe Türkmen toplulukları Batı Anadolu sahillerine dek yayılmış ve XI. yüzyıldan itibaren de Nicaea (İznik) ya da Laodiceia (Denizli yakını) gibi Bizans kentleri çevresinde yerleşmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler sonunda; göçebe Türkmenler ile kentli Bizanslılar arasında alışverişler, ziyaretler ya da evlenmeler gibi karşılıklı sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler kurulmuştur. XI. yüzyıl başından itibaren ise Bizans Devleti'nin içine düştüğü siyasal karışıklıktan yararlanan Türkmenler, Bizans kentlerinin yerleşim sürecine dahil olmuş ve İznik başta olmak üzere birçok kentte egemen unsur olarak yerleşmişlerdir.¹⁸³

XI. yüzyıl sonundan XII. yüzyılın başına kadar süren temelde akın ve baskılarla gerçekleştirilen yağma karakterli Türk yayılması kısa sürmüştür. Hristiyan Batı tarafından örgütlenen Haçlı Seferleri nedeniyle Türkler, Batı Anadolu sahil bölgeleri ve fetih dönemlerinde ele geçirdikleri birçok Batı Anadolu Bizans kentini terk ederek Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu gerileme süreci sonunda Bizans-Türk siyasal sınırları Kızılırmak havzasına gerilemiştir. Bu olumsuz gelişmelere bağlı olarak; ilk Türk yayılma sürecinde Kutalmışoğlu Süleyman Şah

¹⁸² M. Demir, **agm**, s.164.

¹⁸³ Koray Özcan, "Anadolu'da Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme", **METUJFA** 2006/2(23:2), s.24.

tarafından İznik merkez olmak üzere kurulan Türkiye Selçuklu Devleti de merkezini Konya'ya taşıyarak Orta Anadolu Bölgesine çekilmiştir.¹⁸⁴

Haçlı ordusunun 1190 yılında kuşattığı başkent Konya'da Selçuklu sultanları ve Türkmenlerin kent dışındaki çadırlarda yaşadıklarına ilişkin metinler; Selçukluların siyasal yönetsel merkez işlevindeki başkent Konya'da bile henüz tam anlamıyla yerleşik yaşama geçemediklerini ve Anadolu öncesi geleneksel yaşam biçimlerini koruduklarını düşündürmektedir.¹⁸⁵ VIII.-X. yüzyıllar arasında Anadolu'da, İran ve Arap güçleriyle savaşlar önemli değişmelere yol açmıştır. İlk değişme, şehirlerin bir koruyucu duvar sur içine alınmalarıdır. Araplarla mücadelede halk hafif süvari ve hızlı İslam kuvvetlerine karşı kısa süreli hücumlara elverişli yerlere çekiliyordu. Ayrıca bir kısım halk da tabi olarak engebeli mıntikalara çekilmiştir (Soğanlı Vadisi, Ürgüp civarı). Kırlar giderek boşalmış, açığındaki şehirler ticaret ve diğer imkânlardan mahrum kaldıklarından küçülmüşler ve köy haline gelmişlerdi. Nüfus genellikle savunma imkânları güçlü yerlere çekilmiştir. Halkın çekildiği bu kale-şehirler "kastra" veya "kastron" diye anılmaktadır.¹⁸⁶ Savaşlar yanında nüfusun azalmasındaki diğer bir etken de Bizans'ın takip ettiği tehcir siyasetidir*. Dönemin Bizans ve Ermeni kaynakları, Malazgird Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatoru Mihael'in Türklere karşı mücadele yerine Anadolu'daki bakıyelerini Balkanlara naklettiğini belirtmektedir.¹⁸⁷

Bu tehcirle birlikte Bizanslı yazarlar Menderes bölgesinin bir çöl haline geldiğini yazmaktadırlar. Sakarya bölgesi de terkedilmiş görünüyordu. Türkler çok şehir kurmak zorunluluğunu duymamış olabilirler. Fakat Bizanstan kalan şehir mirası pek de parlak gözükmemektedir. Selçuklu devrinde kurulan şehirler hakkında, eski kaynaklardan edindiğimiz bilgiler kısırdır. Selçuklu sultanları Beyşehir gibi yeni

¹⁸⁴ Özcan, "Anadolu'da Kentler Sistemi" ,s.24.

¹⁸⁵ Özcan, "Anadolu'da Erken Dönem Türk Kent Morfolojisi-Selçuklu Başkenti Konya", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, C.4, S.19,ss. 193-220, (Güz 2011, Fall 2011), s.179.

¹⁸⁶ Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Sosyal ve İktisadi Tarihi**, (İzmir: Ege üniversitesi Basımevi, 1990), s.29.

* Bizans Tehcir siyaseti hakkında daha fazla bilgi için bkz. Peter Charanis, "Bizans İmparatorluğu'nda Bir Devlet Politikası Olarak Tehcir", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIV, S.1 (Temmuz 2011).

¹⁸⁷ Nevzat Topal, **Anadolu Selçuklu Devrinde Aksaray**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde: 2006), s.61.

şehirler kurmuşlar; Alanya, Aksaray gibi şehirleri yeniden inşa etmişlerdir. Buralarda saraylar, medreseler, camiler inşa edilmiş; şeyhler, hocalar davet edilmiş, gaziler, tüccarlar gelip yerleşmişlerdir.¹⁸⁸ Selçuklular bir şehri fethettikleri zaman o şehire bir emir veya komutan, vali atanıyordu. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Antalya'nın fethedilmesinden hemen sonra şehrin valiliğine ve subaşılığına yakın adamlarından Mübarizeddin Ertokuş'u atamıştı. Sonradan kadı, hatib, müezzin ve hafızlar tayin edilip mimber ve mihrablar kurdurmuştu.¹⁸⁹ Fethin sağlamlaşmasından sonra, orduyla beraber dolaşan dervişler, bir kısım halk, tüccarlar, başka bölgelerden özel olarak getirilenler, yeni şehirlere yerleşiyorlardı. Şehirde kalan Hristiyan halk "cizye" ödeyerek yeni koşullara uymaya çalışıyorlardı.¹⁹⁰

Yeni gelenler, hemen bir namazgâh yapmakla beraber, eski kiliseleri de camiye çeviriyorlardı. Türkler yeni şehirler kurmak yerine mevcut şehirlere yerleşmiştir. Konya (İconium), Kayseri (Caesaria), Sivas (Sebastia) eski Bizans şehirleri üzerinde kurulmuş ve gelişmiştir.¹⁹¹ Aksaray gibi camiler, kervansaraylar, bedestenler yaptırarak adeta yeniden kurulan şehirler de mevcuttu. Aksaray bir İslam şehri olarak kurulmuş şehre gayrimüslimlerin, hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmesine müsaade edilmemiştir. Şehir bu yüzden Darüz'zafer, Darül Cihad ünvanlarıyla anılmaya başlanmıştır.¹⁹² İslam öncesi Türk şehirleri "ordu" yani iç kale ile bir şehristana sahip bulunuyordu, hakana ait bir askeri birliği de içinde barındırıyordu.¹⁹³ Selçuklu döneminde Anadolu kentlerinin hemen tümünde, Orta Asya ve İran Türk-İslam kentlerindeki "orduğ" geleneğinin Anadolu'ya taşınmış mirası olarak, kentlerin dış savunma surlarından ayrı bir savunma duvarıyla çevrelenmiş, iç kale olarak tanımlanan askeri ve yönetici merkez işlevine sahip kaleler bulunmaktadır.¹⁹⁴

İç kalenin resmi binalara ve kamu yapılarına ayrılmış olduğunu söylemek mümkündür. Konya'da devlethane, selamlık köşkü, harem daireleri, hazine binası,

¹⁸⁸ Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehri", **Vakıflar Dergisi**, C. VII. , ss. 53-73, (1968), s.63.

¹⁸⁹ **İbn Bibi**, s.128.

¹⁹⁰ Kuban, **agm**, s.58.

¹⁹¹ Ahmet Akşit, **Selçuklular Devrinde Niğde Şehri**, (Konya: Kömen Yayınları, 2012), s.8.

¹⁹² Topal, **agt**, s.8.

¹⁹³ M. Demir, **agm**, s. 161.

¹⁹⁴ Koray Özcan, "Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri", **Bilgi**, S.55, ss. 193-220, (Güz/2010), s.196.

cemahaneler, ahırlar, taştane (çamaşırhane), şaraphane, mutbah (mutfak) ve hamamlar gibi bir saray kompleksi olması gereken yapılar, saray kompleksinin iç kale içinde oldukça yer kapladığını göstermektedir. Ayrıca doğal olarak kalede bulunan erzak ve mühimmat depoları, uzun süreli muhasara zamanında su ihtiyacını karşılamak üzere yapılan sarnıçlar ve cephaneliklerin varlığını da düşünmek lazımdır.¹⁹⁵ Yani iç kale de kendi içinde küçük bir şehirdi. Ayrıca kaynaklarda iç kalenin Ahmedek (Şehristan) olarak anılması, burasının askeri niteliğini ortaya koymaktadır. Konya'da Alaeddin Tepesi denilen höyük üzerinde bulunan iç kalenin yüksekliği etrafının çift sıra sur ve hendekle çevrili olması ve buraya açılır kapanır kapılarla ulaşılması da iç kalenin kendine özgü bünyesi ile dış kesimden soyutlandığını göstermektedir.¹⁹⁶ Bu duvarlar yerleşik hayat tarzının yaşandığı şehri, hayvanları ile göç eden, sürekli hareket halinde olan göçebelere koruyordu. Akşamları şehrin kapıları kapatılıyordu, eğer bir yolcu gecikmişse, şehrin duvarları dışında geceliyor, sabahleyin nöbetçi onu sorguluyor ve ancak tatmin edici karşılık alınca içeriye girmesine izin veriliyordu. Kalenin komutanı, askeri birlik eşliğinde, her sabah şehirden çıkıyor ve çevreyi gözden geçiriyordu. Bu istisnai bir durum değildi çünkü insanlar her yanda ürküntü içindeydi. Daha çok eskiden Arapların akınları, halkı kalelere kapanmaya alıştırmıştı.¹⁹⁷

Genellikle şehrin yerli ahalisi, zenginleri iç kalede otururlardı. Şehrin en eski binaları da dolayısıyla burada bulunmaktaydı. XII. ve XIII. yüzyılda buralarda güzel işlemeli Selçuklu hamamları, yer yer yükselen kurşuni renkte kümbetlerin konik tepeleri, çinilerle süslü medrese ve mescitlerin cepheleri, minareleri; mermer, çini, tuğlalarla yapılmış gönül alıcı emirlerin sarayları; işlemeli zarif çeşmeler, köprüler şehrin gelişmişliğini göstermekteydi.¹⁹⁸ Anadolu Selçuklu şehirlerinde iç kalenin dışında kalan bölümü de surlarla çevrilmişti. Bu şehrin değil aynı zamanda ülkenin güvenliği bakımından önemliydi. Örneğin Niğde, Ereğli ve Karaman ile birlikte bir uc vilayeti konumundaydı. Çukurova'da yaşayan Ermenilerden dolayı şehir çepeçevre

¹⁹⁵ Azize Yasa, **Anadolu Selçuklu Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara: Nisan 1996), s.97.

¹⁹⁶ Yasa, **agt**, s.100-101.

¹⁹⁷ V.Gordlevski, **age**, s.226.

¹⁹⁸ Abdurrahim Şerif Beygu, **Erzurum Tarihi**, (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936), s.164.

yüksek surlarla çevrilmişti.¹⁹⁹ Göçebe veya köylüler şehirlere yerleştikleri zaman şehrin ortasında değil, çevresinde, şehir duvarlarının dışında, arabaları, hayvanlarıyla beraber yerleşiyorlardı. Hiç şüphesiz yoğun bir şehir içi atmosferde yaşayamazlardı.²⁰⁰

İbn Said, her birisinde idarecisi, kadısı, cami, hamam ve bezazistanı bulunan 24 eyalet şehriden söz etmektedir.²⁰¹ Bir diğer çağdaş kaynak (1245-1248) Simon de Saint Quentin, ülkede kasaba, kale ve küçük iskan yerlerinden başka yüzden fazla şehir yerleşmesi bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan başlıcaları Antakya, Adıyaman, Malatya, Akşehir, Sivas, Konya, Antalya, Erzurum, Silvan, Ahlat, Urfa ve Niksar'dır.²⁰² Şehirlerin nüfuslarıyla ilgili kesin bilgiler elde etmek zordur. Anonim Selçuknâme'de Ahi Ahmed Şah'ın kardeşinin ölümü üzerine Konya'da 15 bine yakın kişinin matem tuttuğundan bahsetmektedir (sene 1297).²⁰³ Aksarayi ise 1277 yılında Şehzade Kongurtay'ın Aksaray'ı kuşatıp Kızıl Hamid ve halktan pek çok kimseyi kılıçtan geçirdiğini; "Şehri saydığım zaman küçükten, büyükten, alimden, cahilden, şehirde oturandan yabancidan, erkekten kadından meydana gelen 6 bin kişinin bazısı öldürülmüş bazısı da esir alınmıştı." şeklinde anlatır.²⁰⁴

Şehirlerin demografik yapısı o şehirde bulunan Ulu Cami gibi halkın toplanabileceği yapılardan yola çıkarak tahmini kestirilebilir. Selçuklu başkenti Konya'nın 72.000; dönemin milletlerarası ticaret merkezi işlevini üstlenmiş Sivas'ın 57.000; ikinci siyasi merkez ve askeri hareket üssü işlevine sahip Kayseri'nin 22.000; uc kentleri Ankara'nın 9.500, Çankırı'nın 4.500; liman kentleri Antalya ve Sinop'un 10.000; kıyılık merkez Alaiye'nin 5000 nüfusa sahip olabileceği hesaplanmıştır.²⁰⁵ XIII. yüzyılda zenginleşen nüfus artışı ile kültürel birikimlerin arttığı, kültürel ilişkilerin sıklaştığı, şehir toplumsal yapısının oluştuğu kent yerleşimleri haline gelmiştir. Her türlü inançtan insanların kendine uygun yaşam biçimi bulabildiği yerler olmuştur. Selçuklu hükümdarları da Anadolu'da imar faaliyetlerine başlamışlar ve

¹⁹⁹ Akşit, **Niğde Şehri**, s.15.

²⁰⁰ Kuban, **agm**, s.62.

²⁰¹ Akt. Cahen, **age**, s.151.

²⁰² Simon De Saint Quentin, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu** (1245-1248), (Çev. Erendiz Özbayoğlu), (Antalya: Daktav, 2006), s.43-50.

²⁰³ **Anonim Selçuknâme**, s.68.

²⁰⁴ **Aksarayi**, s.99.

²⁰⁵ Özcan, "Selçuklu Döneminde Anadolu Türk Kent Modelleri", s.168.

fiziki yapısını değiştirmeye çalışmışlardır. Selçuklu tarihi ile ilgilenenler imar faaliyetlerine başladığını vurgulanmaktadır. II. Kılıç Arslan zamanında bu faaliyetler artmış, camiler, medrese, şifahane, darülhüffaz gibi yapılar kentleri süslemeye başlamıştı. I. Alaeddin Keykubad döneminde, Selçuklu ticaretin zenginleşmesinin etkisiyle imar faaliyetleri hızlanmıştır. Bu dönemde Selçuklu şehirleri, sosyal mekânları ile Türk-İşlam şehri kimliği kazanmıştır.²⁰⁶

2.2.1. şehir İdaresi ve şehirlerde Sosyal Tabakalar

Türkiye Selçuklularına ait kaynaklar XII. yüzyılın son çeyreklerine kadar ülkedeki idari (mülki) bölünmeye dair herhangi bir bilgi vermezler. Türkler, geri XI. yüzyıl sonlarından itibaren, fethettikleri bu ülkede, kendi idarelerini kurmuşlardır. Fetih geleneklerine uygun bir biçimde cereyan eden bu idarede, belirli bir Selçuklu siyaseti aramamak gerekiyor. Zira Türklerin oturduğu saha, Selçuklulardan başka Danişmendli ve Mengücek ailelerinin de idaresinde idi. XIII. yüzyıl başlarında Türkiye Selçuklularında idari birimdeki yöneticiler “sahib” veya “subaşı” diye de anılabilmektedir.²⁰⁷ II. Kılıç Arslan (1113-1192) Türk hakimiyet telakkisine göre ülke, hükümdar ve ailesine ait olduğu için on bir oğlu arasında ülke topraklarını paylaştırmıştır.

Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) dönemine kadar Selçuklu meliklerinin hemen hepsi bir egemenlik işareti olarak kendi adlarına para ya da sikke bastırıyorlar, hutbe okutuyorlar, ikamet etmek ve devlet işlerini yönetmek için konutlar yaptırıyorlardı. Nihayet bu durum meliklerin yönetim bölgelerinde tamamen özerk statüde bir yönetim teşkilatı kurduklarını göstermektedir. Ancak bu yönetim şeklinden doğan bir takım siyasi karışıklıklardan, yaşanan sorunlardan dolayı meliklere buldukları vilayetlerde sadece sultan adına hutbe okutmaları, kendi adlarına para bastırmaları, komşu devletlere savaş ve barış yapmaları gibi yetkileri ortadan kaldırıldı. Böylece şehzadelerin yetkilerinin sınırlandırılmasıyla, meliklik

²⁰⁶ Togan, **age**, s.205.

²⁰⁷ Tuncer Baykara, “Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler”, **Vakıflar Dergisi**, S. XIX, ss.49-61, (1985), s.51.

müessesesi merkeze bağlı bir valilik statüsü içine sokuldu. Sultan I. Alaeddin Keykubad döneminde meliklik idaresine tamamen, son verildi.²⁰⁸

Selçuklu idari birimi eyaletlerden oluşuyordu. Bu eyaletler (sübaşılık) ise şehir ve vilayetten oluşuyordu.²⁰⁹ Vilayet şehir merkezi dışındaki alanları ifade etmek için kullanılmaktadır.²¹⁰ Şehirlerde nizam ve asayiş sağlanmasından “sübaşı” denilen vali sorumluydu. Şehrin idaresinden “Divan-ı Şehir” ismi verilen ümera ve ulemeden pek çok kişinin katıldığı kurum sorumluydu. Selçuklu şehirlerinde söz konusu divan, naib (sübaşı), vali, muhtesib, ummal, müşrif (teftişten sorumlu görevli), emir-i iğdişan, nazır, kâbız gibi resmi görevliler ile halkı temsil eden tüccar (hacegan), sanat erbabı (ehl-i muhterife) ve tarikat mensuplarından (ehl-i fütüvvet) teşekkül etmekteydi. Bu üyeler yanında başta kadı olmak üzere müftü, müderris, imam/hatip ve şeyh gibi ilim ve din adamları da şehrin yönetiminde önemli roller üstlenmişlerdi.²¹¹ Dikkat çekici olan özellik ise kadı'nın şehir divanından uzak tutulmasıdır. Bu bakımdan dini meseleleri ayrı mütelaa edip, onu idari ve iktisadi konulara karıştırmamış oldukları görülüyor.²¹² Eski Türkçe'deki asker, ordu anlamına gelen “sü” kelimesiyle “baş” kelimelerinden meydana gelen ordu kumandanı veya asker başı demek olan sübaşı Ortaçağ Türk devletlerinde yaygın olarak kullanılan askeri bir ünvanıdır. Serleşker olarak da bilinen sübaşılar Selçuklu Sultanın vilayetteki naibi oldukları için onlara itaat devlete itaat olarak kabul edilmekteydi.²¹³

Sübaşılar sultanlar tarafından atanmaktaydı. Gulam sisteminden geldikleri için ömrünü saltanata hizmetle geçiren, küçüklüğünden gençliğine kadar saltanata hizmet eden kişilerdi. Niğde sübaşılarında Zeyneddin Başara ile Samsamüddin Kaymaz da gulam asıllıydılar.²¹⁴ Şehrin genel olarak güvenliği Şahne'nin kontrolünde görülmektedir. Şahneler bunun içinde gerekli olan insan gücünü, kendi iktalarından sağlamış olmalıydılar. Şahne emniyet görevlisi anlamı ile cinayet ve hırsızlık

²⁰⁸ Koray Özcan, “Anadolu’da Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekansal Örgütlenmeleri: Selçuklu İdari Birim Organizasyonları ve Evrimi”, **Bilig**, S.36, ss. 201-226, (2006).

²⁰⁹ Tuncer Baykara, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1: Anadolu’nun İdari Taksimatı**, (Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988), s.56.

²¹⁰ Baykara, “Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler”, s.55.

²¹¹ Akşit, **Niğde Şehri**, s.40.

²¹² Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.72.

²¹³ Akşit, **Niğde Şehri**, s.42.

²¹⁴ Akşit, **Niğde Şehri**, s.42.

olaylarının başlıca takipçileri idi. Geceleri şehrin güvenliğini esaslar sağlıyordu. Şehrin dışındaki sahaların özellikle kervan yollarının güvenliği valiler tarafından temin ediliyordu. Özel bir görevi yoksa Konya şehrine valilerin karışması söz konusu olamazdı. Zira vali, vilayetin başında bulunuyordu. Müşrif ve nazır da daha çok vilayet işleri ile ilgilidiler. Muhtesib, doğrudan şehir hayatı ile ilgili bir görevlidir. Zira vazifesi şehrin çarşı ve pazarlarının her türlü denetimi olup, aynı zamanda halkın genel ahlakına da dikkat etmekle yükümlü idi.²¹⁵ Muhtesibin yardımcısına ummal deniliyordu ve vergi tahsilinden sorumluydu.²¹⁶

Emir-i İğdişan ise şehir halkının en önemli temsilcisi olup kaynaklarda ‘‘iğdiş başı’’, ‘‘emir-i egadişe’’ olarak geçmektedir.²¹⁷ Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig eserinde iğdiş kelimesine birkaç yerde ‘‘terbiye edilmiş kişi’’ anlamında yer vermiştir. Aynı eserde şehir halkını oluşturan zümreler arasında iğdişlerin de adı geçmektedir.²¹⁸ Bunlar ordunun at ve yük hayvanı ihtiyacını karşılardı. Han ailesine ait atları terbiye eden görevliye iğdişçi deniliyordu. Karahanlılarda da iğdiş devletin en önemli görevlilerine verilen ünvanlar arasında yer almaktadır. XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu’da şehirlerdeki vergi memurlarına iğdiş adı verilmiştir.²¹⁹ İğdiş başının tayini ile ilgili bir vesikada bu göreve getirilen kişiye, avarız vergisinin taksiminde herkese kudreti derecesinde bir vergi tarhedip, zengin ile fakir arasında fark gözetmemesi, sanat sahipleri ile zayıfları ezmemesi emredilmektedir.²²⁰

İğdişbaşı, halktan vergi toplanmasının ve ticaretin yanı sıra bir düşman tehdidine veya muhasaraya karşı şehrin savunmasını da organize ediyordu. Şehrin eşraf ve ayanı arasında sayılan iğdişler ve iğdişbaşılar, görevlerinin önemi dolayısıyla büyük yetkilere sahiptiler.²²¹ Sultan teşrif ettiği zaman şehrin itibarlı ve ileri gelen kimseleri ile beraber Sultan’ı karşılıyorlardı.²²² I. İzzeddin Keykavus kardeşi

²¹⁵ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.75.

²¹⁶ Ahmet Akşit, **Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi; Erciyes Üniversitesi, Kayseri: 1996), s.97.

²¹⁷ Akşit, **agt**, s.94.

²¹⁸ Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, (Çev: Reşid Rahmeti Arat), (Ankara: 1947), (Akt. Faruk Sümer, ‘‘İğdiş’’, **DİA**, C.21, ss. 524-525, s.524)

²¹⁹ Sümer, ‘‘İğdiş’’, s.524.

²²⁰ Turan, **Resmi Vesikalar**, s.178.

²²¹ Sümer, ‘‘İğdiş’’, s.524.

²²² **İbn Bibi**, s.148.

Alaeddin Keykubad ile giriştiği taht kavgasından galip çıkmış ve kardeşi Melik Alaeddin Keykubad'ı padişahlık sarayından alıp bir iğdişin evinde muhafaza ettirmişti.²²³ Kayseri iğdişbaşısı istisna olarak kabul edilirse iğdişlerin babaları Türk, annelerinin de yerli Hristiyan kadınlar olduğu söylenebilir. XII. ve XIII. yüzyıllarda Selçuklu şehirlerinde kalabalık sayıda Hristiyan nüfus yaşadığı için vergi işlerinde yerli Hristiyanlar da istihdam edilmiş olmalıdır.²²⁴

Divanda alınan kararlar Kâbız tarafından kaydediliyordu. “Bilge-kâbız beg” ünvanını taşıyan bu görevli belirlenmiş bütün vergileri kalemine geçirmesi ve divan üyelerinin işareti ve alametleriyle berat ve maaş erbabına eriştirmesi, öyle ki muhasebe zamanında vergilerin masraf karşılığı olarak eksik gelmemesi görevleri arasında sayılmaktaydı.²²⁵ Kâbız divan katiplerinden bir gün önce yazdıkları bütün yazıları getirir, diz üstü çökerek sahibe verirdi. Sahip onları teker teker büyük bir dikkat ile okur, ihtiyat, itiraz, düzeltme, değiştirme ve iptal etme gibi tasarruflarda bulunurdu.²²⁶

Konya'nın sosyal sınıflarına; 1.Sultan ve Melikler, 2.Emirler, 3.Tüccar ve İğdişler, 4.Sanat erbabı (ehl-i muhterife) bunlara evi olmayan ancak oldukça kalabalık rünûd (rindler), dervişân (dervişler), danişmendân (öğrenciler) eklemek mümkündür.²²⁷ İbn Bibi ise ümera, ulema, tüccar ve sanatkârlar şeklinde sosyal gruplardan bahsetmektedir.²²⁸

Ümera, şehrin yönetici sınıfını oluşturuyordu. Sübaşı, şahne, muhtesib, müşrif, nazır, ummal bu sınıf içerisindeydi. Şehrin en varlıklı kimseleri bu sınıftandı. Devletten aldıkları belirli miktar maaşları ve iktaları vardı. Ulema sınıfını ise eğitim ve din görevlileri oluşturuyordu. Vakıf gelirleri ya da devletten maaş olarak geçinen ulema sınıfında müderris, imamlar, hafızlar, hanikah şeyhleri, seyyidler sayılabilir. Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyidler, devlet tarafından korunur ve halk içerisinde saygı görürlerdi. Bu yüzden pek çok kişi seyyid olduğunu iddia ediyordu.²²⁹

²²³ İbn Bibi, s.166.

²²⁴ Sümer, “İğdiş”, s.524.

²²⁵ Turan, **Resmi Vesikalar**, s.179.

²²⁶ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.94.

²²⁷ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.128.

²²⁸ İbn Bibi, s.148; s.62.

²²⁹ Akşit, **Niğde Şehri**, s.32-38.

Seyyidlerin reisliğine Sadreddin Yusuf atanmıştı.²³⁰ Seyyidlerin şehirlerde hanikahları bulunurdu. İğdişler, tüccarlar, sanat erbabı (ehl-i muhterife) kendi geçimlerini kendileri sağarlardı. Bazı zengin tüccarlar kendi mahallelerinde mescit, mektep gibi yapılar yaptırırlardı. Meslek erbabı yanında vakıf gelirleriyle eğitimlerini sürdüren danişmendân (öğrenciler) ve rünüd (rindler) olarak isimlendirilen her şehirde bulunan başıboş, ayak takımı diye de nitelendirilen kimseler bulunurdu. Rindlerin içerisinde dervişler de bulunuyordu. Konya’da sur dışında bulunan hankahlarda 2000-3000 civarında rind bulunmaktaydı. Geçimlerini gerektirdiğinde çalışarak sağladıkları gibi genel itibariyle hankahın imkânlarından faydalanıyorlardı. Köseadağ Savaşı (1243) sonrasında devlet otoritesinin zayıfladığı zaman devlet adamlarının birbirleriyle mücadelelerinde önemli bir denge unsuru olarak rol oynamışlardır.²³¹

2.3. Konutlarda Günlük Yaşam

2.3.1. Saray ve Köşkler

“Konya şehrine bak; kaç bin emirin, büyüğün ve ileri gelenin evi, köşkü ve sarayı vardır. Tacirlerin ve İğdişlerin evlerinden emirlerin sarayları, tacirlerin, sultan ve meliklerin köşklere ve takları bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür.” sözleriyle Mevlana Selçuklu devrinde Anadolu konutları hakkında bir fikir edinmemize yardımcı olmaktadır.²³²

Selçuklu devrindeki saray ve köşklere, özellikle Büyük Selçuklu saray geleneğinin Anadolu coğrafyasına taşınmış mekânsal ürünleri olarak dinlenme ve eğlenme işlevindeki yazlık ve kışlık mekânlar olarak yapılandırıldığı söylenebilir. Nitekim Selçuklu çağı vakayiname metinleri irdelenirse Konya’da Felek-âbâd adı verilen saltanat sarayı ve II. Kılıç Arslan Köşkü, Filabad (Filubat-Filobad) yöresinde Köşk-ü Sebz (Yeşil Köşk) adı verilen eğlence-dinlenme işlevindeki saltanat köşkü gibi kentin yakın çevresinde tahkim edilmiş saray ve köşkler bulunduğu anlaşılmaktadır.²³³ Selçuklu çağı vakayiname metinlerinden; Konya, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Harput

²³⁰ Turan, **Resmi Vesikalar**, s.55-56.

²³¹ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.132.

²³² **Eflaki**, C.I, s.257.

²³³ Özcan, “Selçuklu Başkenti Konya”, s.181.

kentlerinde saltanat saraylarının yanında bargâh adı verilen toplantı salonları ile dadgah adı verilen adliye ve mahkemelerin yer aldığı bölümlerden oluşan devlethanelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, devlethanelerin hukuki ve kanuni işlerin görüldüğü, yabancı ülkelerden gelen elçilerin kabul edildiği ve sultanın halkın istek ve şikâyetlerini dinlediği medrese tarzında kamu yapıları olduğu söylenebilir.

Sultan I. İzzeddin Keykavus döneminde (1211-1220) yaptırıldığı anlaşılan Konya devlethanesinin mekânsal konumuna ilişkin bir tespit yapabilmek son derece güçtür. Ancak, devlethanelerin işlevsel niteliği gözönüne alınır; toplumsal ve halka açık bir kurum olarak iç kale dışında konumlandığını söylemek mümkündür.²³⁴ Bargâh ve Dadgah Sultan'ın resmi hayatında önemli yer teşkil etmekteydi. Nizamül'Mülk'ün verdiği bilgiye göre hükümdarın saray içi resmi hayatı başlıca iki esas altında toplanabilir; 1) Münferit kabul, Hükümdar muayyen bir mesele için kendisiyle görüşmek isteyen devlet erkânından birini ya da bir kaçını kabul ettiği zaman, münferit kabul bahis mevzudur. Şüphesiz, hükümdarın kendisi de devlet erkânından birini çağırıp görüşmek isteyebilirdi. 2) Toplu kabul, Hükümdar bazen yukarıda saydığımız herhangi bir resmi devlet işi dolayısıyla veya herhalde dini bayramlar ve hatta veliaht vs. gösterme münasebetiyle bir toplantı tertip etmek lüzumu duyabilirdi.²³⁵

Sultan toplantı salonu (bargâh)'a gider tahtına otururdu. Hacıplere emir verir, naibler toplantı salonundaki perdeyi kaldırır ve beyleri toplantı salonuna alırlardı.²³⁶ Hükümdar ile mülakat yapmak isteyen devlet büyükleri ve başlar, kabul günü olup olmadığını öğrenmek üzere saraya maiyetlerinden atlı gönderirlerdi. Perde kaldırılmış durumda ise saraya gelirler; indirilmiş durumda ise o gün hükümdarın kimseyi kabul etmeyeceğini anlarırlardı. Devlet büyüklerine ve başlara saraya kadar gelip de padişahı görmeden dönmek kadar ağır gelen başka bir şey yoktu.²³⁷ Münferit kabul edilenlerin başında hiç şüphesiz, bizzat vezir gelmektedir. Hükümdar, vezir ile eyalet (vilayet), ordu (leşker), para (vücu-i mal), imar (imaret) işlerini ve düşmanlara

²³⁴ Özcan, "Selçuklu Başkenti Konya", s.182.

²³⁵ *Siyasetnâme*, s.169; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s.103.

²³⁶ *İbn Bibi*, s.206.

²³⁷ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s.103.

karşı alınacak tedbirleri vb. konuları konuşurdu. Eğer hükümdar huzuruna kabul ettiği devlet erkânından birine elini öpmeğe müsaade ederse, bu onun için büyük şerefti. Görünüşe göre, devlet erkânı ne kadar büyük makamlar işgal ederlerse etsinler, umumiyetle hükümdarın eteğini veya çok defa önünde yeri öpebiliyorlardı.²³⁸

Merkez Konya dışında şehirlerde pek çok saray ve köşk inşa ettirilmişti. Bunlar içerisinde şüphesiz Konya dışında en çok öne çıkan şehir Kayseri idi. Selçuklu hükümdarları senenin muhtelif mevsimlerinde Anadolu'nun belli başlı şehirlerinden daha doğrusu iklim bölgelerinden birinde otururlardı. Konya, Kayseri, Ankara, Alanya (Alaiye), Antalya, Kubad-abad ve muhtemel olarak da Erzincan'da Selçuklu sarayları bulunmaktaydı.²³⁹ Yine bu kaynaklara göre güz mevsimi gelince hükümdar Keykubadiye'den Antalya'ya hareket ederdi. Kışı sahillerde geçirir, sonra Konya ve Kubad-abad 'da bir süre oturur, tekrar Kayseri'ye Keykubadiye'ye gelirdi.²⁴⁰ Keykubadiye sarayı, ana hatları ile bir kaynaktan çıkan suların meydana getirdiği küçük gölün kuzeyinde sıralanmış üç köşkten ibarettir.²⁴¹

Bu saray gurur verici bir devlethane, ona tapınanların meskenleri, eğlenceyi sevenlerin yerleriydi. Kısaca bu saray şahane bir binaydı. Etrafını da meyve bahçeleri çevirmişti. Duvarları da göz alıcı muhtelif şekilde güzel çiniler ile bezenmiş ve en güzel süslemeler ile süslenmişti.²⁴² İbn Bibi ise I. Alaeddin Keykubad'ın Keykubadiye'ye giderken yolda bir yerde dinlenmesini çağları aşan anlatımıyla şöyle tasvir etmektedir; "Hita miskini kıskançlığa düşüren, saba rüzgarını utandıran o nezih yerde aklın ruhta, güneşin gökte, meleğin semada oturduğu gibi oturup, daha sonra yapacağı fetihleri düşünürken, bir yandan da geçmiş padişahları anlatan, nasihatleriyle padişahlara imamlık yapan, Tanrı'nın dinini güçlendiren, yönetim işerinde yol gösteren, saadet ve mutluluk konusunda rehberlik eden manzum bir kitap okuyordu.

²³⁸ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.104.

²³⁹ **Dünden Bugüne Selçuklu Evleri** (Haz: Kamil Uğurlu, İlyas Demirci), (Ankara: TDMŞK, 2008), s.90.

(Kubad-abad'da bulunan kitabeye göre 1235 yılında burası da vilayet merkezi olarak anılıyordu)

²⁴⁰ **Dünden Bugüne Selçuklu Evleri**, s.90.

²⁴¹ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.27.

²⁴² Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1985), s.83.

Şiir:

“Seher vakti altın kılıçla güneş, kabul edilen bir dua gibi gökte kendini gösterince heyecanlı ve genç çavuşun sesinden göğe gürültü patırtı yükselmeye başlayınca Padişah bulut perdesinden ayın çıktığı gibi dışarı çıkar, dağ gibi atına biner, devlet rikabının yanında koşmaya başlardı. Bir süre o cenneti andıran ovada sevinçli ve mutlu olarak dolaşırken, her ülkeden adamlar gelir, konuşulanları ve duyduklarını ona anlatırlardı. Oradan mutlu bir şekilde eyvana döner, insanlar yüzlerini oraya çevirirlerdi. Sultan daha sonra eliyle bargâhın kapısını açar, büyük küçük herkes oraya yol bulurdu, Mir-i bar gelenleri kabul eder, padişahın dağıttığı adaletten işler yoluna girerdi.

Sonra halka açık sofralar, ihtiyaç sahiplerinin onunla gözleri doyardı. Oturanlar fazla vakit kaybetmeden ayağa kalkar, ayaktakiler onların yerlerine otururdu. Herkes o sofradan nasibini alır, hiçbir zaman kimse ondan mahrum almazdı. Sonra cihan fatihi oradan kalkar, saadetle başka bir eyvana girerdi. Bütün ilim peşinde koşan bilginler, din, tedbir ve düşünce adamları, köleler ve ordunun ünlüleri, oraya yalnız olarak girerlerdi. Orada her konudan söz edilir, her ülkeden ve her sınırdan konuşulur, yapılması gereken işlerden, hazine ve ordunun meselelerinden, yönetenlerin asayiş ve huzurundan, aslanın ceylanlara saldırması gerektiğinden, sevgi töresinden, düşmanlık belirtilerinden ve her ülkeye gönderilen cevaplardan bahsedilirdi. Bu işler de bittikten sonra Darü's-selam sofrası gibi bir sofrayı Mir-i han, bir defa daha cihan padişahının önünde kurardı. O zaman Çaşnığir huzura girer, geleneğe göre huzurda yerini alırdı. Ünlü kimselerin yaptıkları duadan sonra padişaha yiyecek gönderirdi. Yemekten sonra hepsi mutlu olarak, iyi adlı cihan hakiminin yanından ayrılırlardı. Cihan padişahının huzurunda bulunmuş olan o kimseler kibirden göğe kafa tutarlardı. Ondan sonra ünlü kişiler, bir defa daha padişahın dergâhını süslerdi. Hepsi de tanınmış kişiler ve savaşın aslandan olan eğlence arkadaşları yerlerini alırlardı. Saz ve rud çalan bütün çalgıcılar gelirdi. Ney'in sesinden ve şarkı nağmesinden, onların çıkardıkları seslerden sert taşların kalbi de coşmaya başlardı. Başka bir eğlence meclisi kurulunca bütün eğlence aletlerini orada hazır ederlerdi. Feleğin yüz gözüyle benzerini görmediği zamanını kulağının özelliklerinin yüzde birini duymadığı o mutlu padişah gece gündüz zamanın

bu şekilde geçirirdi. Haftada bir defa çevgan(guy) oyunu seyreder, eğer arzu duyarsa onu daha sık yapardı. İşlerinin olmadığı bazı günler ise ava çıkardı. Şimdi sen, üç yöne gönderilmiş olan ordunun oralarda ne kahramanlıklar gösterdiğini dinle ²⁴³ İbn Bibi şiiriyle hükümdarın bir günlük hayatını adeta bize özetlemiş.

Keykubadiye Sarayı devrinin pek çok siyasi olayına sahne olmuştu. Sultan I.Alaeddin Keykubad'ın kendisine muhalif emirleri bu sarayda tutuklanarak ortadan kaldırılmıştı. Sultan yine bu sarayda zehirlenerek son nefesini vermişti. Ve oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev burada tahta çıkmıştı.²⁴⁴

Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın (1219-1237) yaptırdığı Kubadabad Sarayı ise Konya-Beyşehir'de, Beyşehir gölünün batı kıyısındadır. Bu sarayın projelerine Sultan nezaret etmiş hatta bir kroki çizerek odaların tek tek yerini tesbit ettiğini biliyoruz.²⁴⁵ Eskiden duvarları iki metreye kadar kaplayan yıldız biçiminde figürlü çinilerde av eğlencelerini, tılsımlı, büyü, inançları ve bunların arasında sultanın kendisini, saray ileri gelenlerini hizmetkarları canlandırılmıştır. Sultan ve saray erkanı, zengin desenli, benekli ve ya mor, laciverti firuze kaftanlar ile "Türk usulü" bağdaş kurmuş otururken görülürler. Hizmet elemanları ayakta, meyveler, av hayvanları, başta çeşit çeşit başlıklar, iri gözler, keman kaşlar, ufak ağız ve dolgun yanaklı figürler, ideal yüz şemasını yansıtır. Figürlerin ellerinde çok zaman sonsuz hayatı, cenneti simgeleyen nar ve haşhaş dalı görülür. Etraflarına serpiştirilmiş nar veya haşhaş dalları, arabeskler, desene başka bir zenginlik katar. Yer yer bu saraylıların yanında kadeh ve sürahi de yer alır. İbn Bibi'nin uzunca anlattığı içki alemleri herhalde bu tasvirlerdeki gibiydi.²⁴⁶

Saray içindeki resmi ve hususi hayatında olduğu gibi, saray dışı resmi ve hususi hayatında da göz önünde tutulan esas, hükümdarın mümkün olduğu kadar ihtişam içinde görünmesini temin etmektir. Mesela, hükümdarı, önünde giden çavuşların, etrafını çeviren kumandanların ve arkasından gelen hassa kıt'alarının arasında, giydiği elbisesi, başının üstünde tutulan çetr'i, önünde taşınan bayrağı

²⁴³ İbn Bibi, s.323-324.

²⁴⁴ Akşit, *Kayseri Şehri*, s.26.

²⁴⁵ *Dünden Bugüne Selçuklu Evleri*, s.80.

²⁴⁶ *Dünden Bugüne Selçuklu Evleri*, s.87.

bindiği altın eyerli ve üzengili atıyla, ta uzaktan tanımak mümkündü. Şehirden çıkarken veya bir şehre varırken maiyetinde bulunan devlet erkanı ile uğurlayıcıların ve karşılayıcıların atlarından indikleri, hükümdara refakat eden devlet erkanının varsa vasal hükümdarların, hükümdarın atlarına binmelerini emredinceye kadar onun yanında yaya yürüdükleri malumdur.²⁴⁷

Hükümdarın sarayda yaptığı toplantı (bar) bitip, devlet büyükleri ayrılınca, sıra nedimlere gelir. Zira sarayda nedimler bulundurmak öteden beri tatbik edilen bir hükümdarlık adetidir.²⁴⁸ Nedim hükümdarı eğlendirmek ve arkadaşlık etmek için görevlendirilmiş kişilerdi.²⁴⁹ Nedim padişaha refakat eden samimi bir dosttu ve bu sıfatla gece ve gündüz hükümdarlarla beraber bulunan nedim, onun bir muhafız (candar)'ı durumundaydı. Hükümdar devlette vazife sahipleri oldukları için vezirle ve devlet büyükleriyle konuşamadıklarını, nedimle binbir şekilde, şaka veya ciddi olarak konuşabilirdi.²⁵⁰ Nizamü'l Mülk hükümdarın pek yakını olan, bu sıfatla devlet hayatında büyük roller oynayan nedimlerin vasıflarını saymaktadır. Ona göre bir nedim; faziletli, iyi tavırlı, güler yüzlü, dindar, ketum ve iyi giyimli olmalıdır. Bunlardan başka nedim, güldürücü ve ciddi bir çok hikaye ve masallar anlatmalı ve daima güzel söz söylemesini bilmelidir. O, satranç ve tavla oynamaya muktedir olmalıdır. Eğer bir çalgı çalabilir; bir silah kullanabilirse daha iyi olur.²⁵¹ Ravendi'ye göre ise; nedim güzel yüzlü, hoş huylu olmalı ki görülmesinden usanç hasil olmasın. Vezirliğe layık olan bir insan nedim olabilir. Nedimin ahlakı çok güzel olmalı, ilmin her nevinden biraz bilmeli, her fenden anlamalı, şiirler ezberlemiş, eğlence meclisi, harp, kabul merasimi, av gibi padişahlık adabını bilmiş olmalı ki her zaman padişahın fikrine nükteler hatırlatsın, yol adetleri ona öğretsin. Nedim padişahın aklını gösterir, faziletini isbat eder. İnsan tabi olarak beraber bulunduğu kimsenin huyunu alırdı.²⁵²

²⁴⁷ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.112.

²⁴⁸ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.113.

²⁴⁹ Ahmet Recep Tekcan, **Anadolu Selçuklu Devleti Merkezi Şehirlerinden Konya ve Kayseri'de Şehir Hayatı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara: 2012), s.65.

²⁵⁰ Mehmet Altay Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.114.

²⁵¹ **Siyasetname**, s.123-125.

²⁵² **Ravendi**, s.374.

Nedimler hükümdarın huzurunda kendileri için önceden tayin edilmiş bir yerde oturma hakkına sahiptiler. Bir kısmı da ayakta durmak zorundaydılar.²⁵³

Sarayda esas itibariyle iki kısımda günlük hayatın aktığını söyleyebiliriz. Resmi ve hususi toplantıların yapıldığı, yerli ve yabancı devlet erkanın kabul edilip müzakerelerin cereyan ettiği, kararların alındığı, bir kelimeyle, devletin idare edildiği bir kısım vardır ki buna “selamlık” adı verilebilir. Hükümdarın aile hayatının geçtiği yer, sarayın diğer kısmını teşkil eder ki, buna “harem” adı verilebilir. Haremde şüphesiz hükümdarın “Hatun” ünvanını taşıyan nikahlı hanımıyla cariyeleri yaşar. Ortaçağa damgasını vuran Selçuklu Devleti’nde eski Türk geleneği devam etmiştir. Tuğrul Bey’in eşi Altuncan Hatun, Sultan’ın kararları üzerinde etkili bir hatundu. Tuğrul Bey’in katında hatunun değerini bilen hükümdarlar (mesela Bizans İmparatoru), sultana elçi gönderdiklerinde, Türk hatununa değerli eşyalar göndermeyi unutmazlar, böylece sultan nezdinde itibar görmeyi ümit ederlerdi.²⁵⁴

Hatunlar yalnızca saray hayatında değil, umumiyetle devlet hayatında da ne kadar büyük roller oynadıklarını muhtelif vesilelerle görmek mümkündür. Örneğin Sultan Alp Arslan içki meclislerinin birinde sarhoş iken Mirdasoğulları hükümdarı Mahmud’un boynunun vurulmasını emretmişti. Buna engel olmaya çalışan vezir Nizamü’l Mülk’e testi fırlatarak yüzünü yaralamıştı. Selçuklu veziri bu durumun devletin menfaati açısından daha kötü sonuçlar doğurmasını engellemek için Hatundan yardım istemişti. Hatun, sultanı çadırına götürmüş ve meclis böylece dağılmıştı. Ertesi gün Hatun bir önceki gece olanları hatırlatmış ve Alp Arslan’ı uyarmıştı. Hatun’un bu girişimiyle sultanın aşırı hareketleri önlenmiş, aldığı karar yumuşatılmıştır.²⁵⁵ Netice olarak, Sultan’ın Hatunlarına ve fikirlerine kıymet verdiği, onların hükümdar üzerinde büyük bir nüfuza sahip oldukları söylenebilir.²⁵⁶

Haremde, hükümdarın “hatun” ünvanlı zevcesi, diğer nikahlı hanımları, odalıkları (yani cariyeleri), erkek (melik) ve kız (melike) çocukları ile hatunun maiyeti, hizmetliler bulunurdu. Haremin gerçek nüfusu hakkında kesin bir bilgi

²⁵³ Köymen, **Alp Arslan ve Zamani**, s.116.

²⁵⁴ Sevim Can, **Terken Hatun’dan Valide Sultan’a Selçuklu Döneminde Kadın 1040-1308**, (İstanbul: Ufukötesi Yayınları, 2008), s.72.

²⁵⁵ Köymen, **Alp Arslan ve Zamani**, s.123.

²⁵⁶ Köymen, **Alp Arslan ve Zamani**, s.124.

yoktur. Ancak hükümdarın eşi olan hatunlardan bazılarının her zaman sarayda kalmadıkları, kimi zaman geçici veya daimi olarak başka şehirlerde kaldıkları bilinmektedir.²⁵⁷ Hatunlar, hükümdar eşi oldukları için geniş hak ve yetkilere sahiptiler. Doğrudan kendilerine bağlı idari ve askeri teşkilatları vardı. Hatunlar ve hanedana mensup diğer kadınların ayrıca ikta arazileri vardı. Belirli sayıda asker yetiştirmek zorundaydılar. Mesela, Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun'un 12.000 kişilik bir askeri birliği vardı.²⁵⁸ Sultanın meşru karılarının sayısı sınırlıydı. Bildiğimize göre, Alp Arslan 'ın hatunları üçten fazla değildi. Sultanın sefere çıkarken hatunlarından sadece birini, herhalde en kıymetli olanını yanına aldığı anlaşılıyor. Zira sultan seferde iken muhtelif vesilelerle belirttiğimiz gibi, onun nezdinde şefaatta bulunan veya üzerinde etkili olan bir tek hatundur. Buna mukabil sultanın sayısı yüzleri aşan cariyeye sahip olduğu söylenebilir.²⁵⁹

Cariyeler, saraya komşu devlet adamlarının sultanlara hediye olarak gönderilmelerinin yanı sıra evlilik yoluyla gelin gelen hatunların beraberinde de gelebiliyorlardı. Hükümdar üzerinde nüfuz kazanan cariyeler saray entrikalarında kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin Irak Selçuklu Sultanı Melikşah, İsfahan'da taraftarları çoğalınca, amcası Süleyman Şah adına okunan hutbenin kendi adına okunmasını istemişti. Vezir Aynuddin bu durumdan rahatsız olmuş ve görevlendirdiği bir kişinin Acem diyarından 1.000 dinara satın aldığı cariyeyi Melikşah'a satmış, hükümdarın düşkün olduğu bu cariyeye, hükümdarı zehirleyerek öldürmüştü.²⁶⁰

Selçuklu Sarayı başta taht salonu olmak üzere birçok oda ve daireden meydana geliyordu. Odaların bulunduğu asıl kısım hükümdar ve ailesinin oturduğu yerdi. Saraya dahil dairelerde ise her biri yüksek rütbeli komutan olan devlet adamları yaşardı. Bunlar buldukları dairelerin hizmetlerini yürütmekle mesul idiler.²⁶¹ Müşriflerin gözetimindeki mutfak (mutfah), silah ve donatım deposu (cebehane), göreve atama sırasında dağıtılan kumaşlar, hırkaların vb. bulunduğu gardrop (camdarhane, camehane), banyo dairesi (taşthane), arena (rekhane), at ahır (astabal),

²⁵⁷ Can, **age**, s.133.

²⁵⁸ Can, **age**, s.134.

²⁵⁹ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.125.

²⁶⁰ **Ravendi**, C.II, s.24.

²⁶¹ Can, **age**, s132.

saray avcılığı (şikarhane), kiler (anbar) bulunmaktaydı. Ayrıca içki bölümü (şarabhane) vardı. Yalnız şarap değil serinleticiler hatta içme suyu burada toplanmıştı. Bunlardan başka sultanın kişisel mülklerinin gelirlerinin yöntemiyle uğraşan bölüm vardı. Sultan her şey ile ilgileniyordu, herkesin çalışmasını bizzat izliyordu. Herkes belli bir maaşlıydı ve sultan ustalık gösteren yazmanlarının saymanlarının (muhasiblerin) maaşlarını yükseltiyordu. Saray yönetiminin başında saray emiri (emirbar) bulunuyordu. Şölen sırasında hizmet eden “yiycek” tadıcılar (çaşnıgir), sofracılar (hansalar), sakiler (şarabsalar) gibi görevliler vardı. Tümü sultanın güvendiği kişilerdi ve genellikle Rum asıllı idiler. Bunlar ziyafetlerdeki gizli konuşmaları duyuyor (ayrıca özellikle kulak veriyorlar) ve sonra karşılığında kendilerine ödemedede bulunan patronlarına bunları yetiştiriyor ve satıyorlardı. Saray kadrosunun bir zorunlu ögesi doktordu ve ayrıca şair hatta soytarıydı.²⁶²

Sarayda debdebeli şölenler, düğünler, içkili ziyafetler sık sık düzenlenirdi. Bu şölenlerde Oğuz boylarının geleneğine göre bir oturma düzeni gözetilirdi. İki yandan iki masa hazırlanarak, ortada sultanın ve belki seçkin konukların oturduğu sahne şeklinde bir yükselti yer alırdı.²⁶³ Geceleyin sarayın içinde yanan lambaların verdiği aydınlıktan sanki gökyüzündeki yıldızlar tavana çakılmış gibi görünürdü. Seçkin konukların önüne altın ve gümüş tabaklarda çeşitli yiyecekler ve içki ikram edilirdi.²⁶⁴

Hükümdarın hazerde saray dışı ve seferde ise çadır dışı hususi hayatına gelince, bu hususta fazla bilgimiz yoktur. Nedimleri ile istişare edip, kararlaştıracağı meselelerden bahsederken, aynı zamanda hükümdarın saray dışı hayatının nasıl geçtiği hakkında da fikir edinmek mümkün oluyor. Bunlar gezinti (temaşa), av ve çevgan (guy) oyunudur. Hükümdar, bu gayeler ile sarayını terk edip yolda giderken veya oyun oynarken resmi hayatındaki usul ve kaidelerin tatbik edildiği şüphesizdir.²⁶⁵ Sultanların kendi yeteneğine göre bilgi ve beceriye sahip olduğu uğraşları vardı. Misal I. Alaeddin Keykubad'ın tavlada ve satrançta iyi olduğu, ciritte ve okta rakiplerini geride

²⁶² V.Gordlevski, *age*, s.293.

²⁶³ V. Gordlevski, *age*, s.295.

²⁶⁴ **İbn Bibi**, s.202.

²⁶⁵ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.121.

bıraktığını, mimarlıkta, kuyumculukta, bıçak yapmada, bakırcılıkta, ressamlıkta ve dericilikte yetenekli olduğunu söyleyebiliriz.²⁶⁶

2.3.2. Evlerde Günlük Yaşam

Türkiye Selçuklu şehirlerinde yaşayan çoğu insanın bir avlusu, tarlası ve bahçesi vardı ve bunlar hemen yakında bulunuyorlardı.²⁶⁷ Anadolu’da Türk ailesi, yakın zamanlara gelene kadar birkaç kuşağı bir arada toplayan, kalabalık bir grup idi. Hayatını genellikle dört duvar arasında geçiren ve esas itibariyle zirai bir ekonominin ürünü olarak, köylüden pek farklı olmayan, şehirli kadının günlük ev işleri çok ağırdı. Normal ev eylemlerine paralel olarak, ekmek pişirmek, yemiş kurutmak, bahçede çalışmak, hatta odun kesmek bu çalışma programı içerisindeydi. Ve şer’an kabul edilen poligami ekonomik sebeplerle, halkın çok küçük bir kısmı için kabil olduğundan bütün bu işler, ailede tek kadının ve çocuklarının omuzlarındaydı. Bütün bu eylemlere ev programı içinde bir saha ayırmak gerekiyordu. Bu yüzden ev, nispeten geniş bir alana açık bölümlere, bahçeye muhtaçtı. Zirai bir ekonominin koşulları içinde, gıda maddeleri için depo alanları, hatta hayvanlar için ahırlar gerekiyordu.²⁶⁸

Kaşgarlı’nın verdiği bilgilere göre Türklerde inşaat malzemesi kerpiç ve tuğladır.²⁶⁹ Kerpiç kalıplara killi ve samanlı balçığın dökülmesiyle ve güneşte kurutulmasıyla sağlanmaktadır. Tuğla ise aynı sistemde kalıba dökülen kilin pişirilmesiyle elde edilmektedir. İkinci malzeme ise ahşaptı. XI. yüzyıl Selçuklu evlerinin en önemli özelliği kemer idi. Bu tür evlere “uygulug ev” deniliyordu. Mekanlarda sofa önemli bir yer işgal etmekteydi. Günlük hayatın büyük kısmı sofada geçmekteydi. Yakın misafirler burada kabul edilirdi. Ve sofa diğer odalar için dağıtıcı hal niteliğini devam ettirir. Mutfak “aşevi, aşıklık” adıyla evin hacimleri arasındadır. Odalarda sedir ve raf bulunmaktadır. Yüklük “yüdrük” adıyla odaların içindedir. Hela, kuyu, ahır yine bahçe içindedir ve ev ünitesini tamamlar. Bahçedeki müştemilat arasında buzluk, odunluk, çardak yer alır. Bahçe çit ile çevrilir. Bahçe tanziminde,

²⁶⁶ İbn Bibi, s.252.

²⁶⁷ V.Gordlevski, *age*, s.228.

²⁶⁸ Doğan Kuban, *agm*, s.66.

²⁶⁹ *Divan-ı Lügat’it Türk*, s.95.

Kaşgarlı'ya göre meyve ağaçları, asma ve çiçek yetiştirilen tarhlar yer alıyordu.²⁷⁰ Türkler ev kapıları ile çadır ve otağ kapıları için, aynı deyişleri kullanmışlardır. Ev kapısı için, daha çok “eşik” sözü kullanılmıştı. Uygur çağında olduğu gibi, Selçuklu ve Harzemşahlar çağlarında da “eşik” sözü, kapı anlayışı karşılığında söyleniyor ve yazılıyordu.²⁷¹ Eski Türk pencerelerinin gelişmesinde; iki önemli tesir rol oynamıştır. İklimle karşı korunma ve emniyet, haydutlara karşı korunma düşüncesi. Anadolu'da ev veya bahçenin etrafını duvarla çevirmeye, “çevirme” adı veriliyordu ve pencereler dışa değil, avluya bakıyorlardı.²⁷² Yaylacı, köylü Türklerde ise böyle bir tedbire gerek yoktu. Yazlık evlerde pencereler bol sayıda yapılmış ve dışa açılımlı olabilirdi.²⁷³

XIII. yüzyıl şeriatın topluma tam manasıyla hakim olmasıyla “teaddud-ı zevcat” yani birden fazla kadınlarla evlenmeler olmuştur. Bu durum ev planını elbette etkileyecektir. Bunun sonucu bahçedeki müstemilatın komple içine alınmış olduğunu düşünmek normaldir. Çoğu evlerin bahçeli olmasıyla da yetinilmeyerek tarla, yoncalık, kavaklık, bostan gibi küçük çapta tarım alanlarını da evlerin koltuğuna veya arkasına eklenmiştir. Bu “bahçeli ev”, “tarlalı ev” düzeni, bahçe komşuluğu denilen dikkate değer bir sosyal yakınlaşma biçimi doğurmuştur.²⁷⁴ Selçuklu evlerinde süsleme önemli bir yer tutuyordu. Ahşap bezeme bazen bütün bir duvar yüzeyini oya gibi işlenmiş ahşap giydirilmesine kadar varıyordu. Oyma ve raf eteklerinde stilize edilmiş hayvan ve bitki motifleri görülür. Duvarlar ahşap dışında nakışlı çarşaf ve halılarla da kaplanmaktadır. Yer döşemeleri halı, kilim veya keçedir. Eflaki eserinde halı, kilim, keçe, seccade gibi yaygılardan bahseder. Gürcü, Şiraz ve Aksaray perdelerini anlatır.²⁷⁵ Döşek ve minder, döşeme eşyaları arasında önemli yer tutmaktadır. Yogurkan denilen yorgan da bir yatak grubu elemanıdır. Sırlı, nakışlı tabaklar, testiler, kaseler, güveçler, at ve deve derisinden yapılan tulumlar, dağarcıklar, su kapları, ahşaptan oyulan tekneler, üzerinde hamur açılan ahşap senitler (veya yasağaç, yassı ağaç), tuzluk (tapan) gibi ev eşyaları kullanılıyordu.²⁷⁶

²⁷⁰ **Dünden Bugüne Selçuklu Evleri**, s.101.

²⁷¹ Ögel, **age**, C.III. , s.47.

²⁷² Ögel, **age**, C.III, s.91.

²⁷³ Ögel, **age**, C.III, s.92.

²⁷⁴ **Dünden Bugüne Selçuklu Evleri**, s.105.

²⁷⁵ **Eflaki**, C.II, s.143.

²⁷⁶ **Dünden Bugüne Selçuklu Evleri**, s.112.

Dolap Selçuklu Türkü'nün evinde yıkanma işlemine de değişik bir alternatif getirmiştir. Dolap yapısı içinde “gusulhane” adı altında özel bir bölme kurulmuştur. Bu bölme genellikle oturmaya ve su kaplarını koymaya yetecek büyüklüktedir. Anadolu'da Türklerin gelmesinden önceki yerleşmelerde de yer alan ocak, Anadolu'da şekil değiştirerek, yeni ve orijinal bir form ile devam etmiştir. Büyük yapılarda veya varlıklı evlerde ocak çoğu kez davlumbazlarla birlikte kurulmuştur. Buralarda ocak, görevi yanında bir süsleme alanı şeklini de almıştır.²⁷⁷ Diğer ısınma araçları ise tandır ve mangaldır. Şamdan, kandil, çerağ ve mum aydınlanma sağlıyordu.²⁷⁸ Selçuklu evleri iklim, ekonomik şartlar, moda gibi etkenlerden dolayı kullanılan malzemesi ve mimarisi farklılıklar gösterebiliyordu. Konya'da evler düz damlıydı ve halk yazın bu damların üzerinde oturur veya yatardı. Bir gün Alaeddin Keykubad yaptırdığı köşk bitince akşamüstü köşke gitti. Mevsim yaz idi. Bütün şehir halkı sıcağın hanelerinin üzerine çıkıp yatmışlardı. O gün Sultan Alaeddin seher vakti kalkıp şehri seyretti. Bütün Konya şehri ayağının altındaydı. Herkes yatağında erkek, dişi, kız, oğlan uykuda. Kimini yatar, kimini kalkar halde gördü.²⁷⁹ Şehirlerde konut bölümleri ticaret bölümlerinden genellikle tamamen ayrılır. Bir bakıma şehrin erkek hayatından ayırıldılar ve özellikle iş saatlerinde ayrı bir kadın dünyası teşkil ederler. Günün sonunda evine dönen erkek için bahçesi, çiçeği, su sesi ile özel bir dünya vardır. Erkek bu dünyada hükmeden olduğu kadar da misafir olmuştur. Bir bakıma “haremler” bu içe dönük küçük dünyanın adı idi.²⁸⁰

2.4. Mahalleler

Mahalle birbirini tanıyan ve bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kişilerin yaşadığı yer veya aynı mescitte ibadet eden cemaatin, aileleri ile birlikte ikamet ettikleri günlük hayat mekanıdır. Bu bakımdan da belirtildiği üzere mahalleler cami/mescid ve tekke/zaviye gibi dini ve sosyal yapıların çevresinde kurulmuştur. Türkler, Anadolu'nun fethinden sonra Bizans'tan devrildikleri şehirlerde, ilk olarak bir gayrimüslim mabedini mescide çevirmek suretiyle bu yapıların çevresindeki

²⁷⁷ **Dünden Bugüne Selçuklu Evleri**, s.113.

²⁷⁸ **Dünden Bugüne Selçuklu Evleri**, s.105.

²⁷⁹ Yasa, **agt**, s.149.

²⁸⁰ Kuban, **agm**, s.66.

meskenlere yerleşmişlerdi. Fethi sembolize ettikleri için fatih, fetih ve fethiye olarak adlandırılan bu yapılar Bizans şehirlerinin İslamlaşmasını ifade ediyordu.²⁸¹ Her mahallede en azından bir mescid bulunmaktaydı. Mahallenin büyüklüğüne dair mescitlerden kıyasla bir şeyler söylemek mümkündür. Konya mescitleri genelde 7x7 m boyutunda kare yapılardır. Burada ise rahat bir şekilde 60 kişi namaz kılabilir. Buna göre mahallede 150-200 arasında nüfus mevcut olabilir.²⁸² Mescidlerin içinde veya yanında bir de mektep bulunuyordu. Çocuklar, burada ebced hesabı ile bazı duaları öğreniyorlardı. Kız ve erkek çocuklarının karışık öğrenim gördükleri bu mekteplerde, gerektiğinde talebeleri dövebilen mektep hocaları, muallimler ders verirdi.²⁸³

Mahallede yer alan diğer bir unsur ise dükkanlardı. Şehir halkının ihtiyaç duyduğu en önemli temel tüketim maddeleri ekmek ve et olduğu için mahallelerde bu bunun temin edilebileceği fırın ve kasap dükkanları bulunmaktaydı.²⁸⁴ Eflaki 'nin anlatımıyla 120 pul bir dirhem tutuyordu ve beyaz, güzel bir ekmek Konya'da bir pula satılıyordu.²⁸⁵ Mahallelerin kuruluşunda etkili olan diğer yapı ise tekke ve zaviyelerdi. Ana hatlarıyla tarif etmek gerekirse, içinde herhangi bir tarikata mensup dervişlerin yaşadığı, gelip geçen yolcuların misafir edildiği bu yapılar kırsalda köylerin, şehirde ise mahallelerin kurulmasına yol açmaktaydı. Kayseri'de Debbağlar Mahallesi'nde Ahilere ait bir zaviye bulunmaktaydı. Ahi zaviyeleri gibi Kalenderhanelerin çevresinde de mahalleler teşekkül etmişti.²⁸⁶

Mahallelerin büyük bir kısmı ismini kurucuları olan şahıslardan almışlardır. Bu şahıslardan bir kısmı idareci, bir kısmı esnaf, bir kısmı da tarikat erbabı idi. Sivas'ta bir mahalleye şehir ve vilayetin yönetiminde birinci derecede söz sahibi olan subaşımın adı, bir diğerine de Bahaeddin ismindeki bir defterdarın adı verilmiştir.²⁸⁷ İmamlar mahallenin lideri durumundaydılar. Devlet tarafından atanan bir imamın görevi,

²⁸¹ Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskanı ve Mahalleler", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,5(1), ss. 67-88, (Nisan/2014), s.68.

²⁸² Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.50.

²⁸³ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.87.

²⁸⁴ **Eflaki**, C.II, s.49.

²⁸⁵ **Eflaki**, C.II, s.48.

²⁸⁶ Akşit, "Mahalleler", s.80.

²⁸⁷ Akşit, "Mahalleler", s.79.

mahalle halkını ibadete teşvik etmek ve mahalledeki vakıf eserlerinin imarına özen göstermekti. İmamların yanında şeyhlerde önemli görevler üstlenmişlerdi. Şehirde yaşayanların büyük bir bölümü bir tekke ve zaviye ile bağlantılı oldukları için imamlar gibi şeyhlerde halkı önemli gün ve gecelerde devlete dua ettirmekle görevlendirilmişlerdi. Mahallenin yönetiminde diğer görevli bir kişi iğdiş idi. Büyük Selçuklularda şehir reisleri ile Osmanlılar devrindeki mahalle kethüdasına benzetilen iğdişler, mahalle halkı ile devlet arasındaki ilişkilerin tesisinde oldukça önemliydiler. İğdişlerin Emir-i Egadişe, Emir-i İğdişan ve İğdiş başı olarak bilinen liderleri şehir divanına esnafın bir diğer deyişle halkın temsilcisi olarak katılmaktaydı. İğdiş-başı'na avarız vergisinin taksiminde herkese kudretine göre bir vergi tarh edip, zengin fakir arasında fark gözetmemesi, kimseyi kayırmaması, sanat sahipleri ile zayıfları ezmemesi emredilmiştir. Her mahallenin iğdişi, halkın sosyo ekonomik durumu hakkında İğdiş-başı'yı bilgilendirmekte onlarda olağanüstü dönemlerde toplanan vergilerin halka adil bir şekilde taksim edilmesini sağlamaktaydılar.²⁸⁸

İslam şehirlerinde olduğu gibi Selçuklu şehirlerinde de mahalleler etnik ve dini farklara göre bölünmüştü. Söz konusu bölünmede mahalleler arasında kapıların bulunduğu, bunların gece ve cuma namazlarında kapadıldıkları bilinmektedir. Müslümanların ve Gayrimüslimlerin beraber ikamet ettiği mahallelerde bulunuyordu.²⁸⁹ Konya'da Hristiyan mahallesi, Türk mahallesinden işliyordu, mahallenin doğrudan dışarıya açılan kapısı yoktu.²⁹⁰ Eflaki Konya'da bir Yahudi mahallesi bulunduğunu ve burada şarap satıldığından bahsetmektedir.²⁹¹ İbn Battuta'nın bildirdiğine göre Rumlar, Yahudiler ve Müslümanlar Antalya'da etrafi surlarla çevrili mahallelerde oturuyorlardı.²⁹² Sivas'ta ise gayrimüslimler Hammatyan, Hurhuruf ve Körfortigos adında üç mahallede ikamet ediyorlardı.²⁹³

²⁸⁸ Akşit, "Mahalleler", s.79.

²⁸⁹ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.37.

²⁹⁰ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.45.

²⁹¹ **Eflaki**, C.II, s. 42.

²⁹² **İbn Battuta**, C.I, s.403.

²⁹³ Akşit, **Niğde Şehri**, s.20.

2.5. Mesleki ve Sosyal Yaşamda Günlük Hayat Mekânları

Şehir bölgesel bir hinterlandın merkezi olarak iki tip ticari eylem merkezine sahip olmuştur: Sabit eşya mamul çarşısı ve pazar yeri. Genel olarak birinciler zanaat ürünlerinin alış verişinin yapıldığı ve depolama amacıyla da kullanılan hanlar ile kapalı-açık çarşılardır.²⁹⁴ İslam şehirlerinin en karakteristik fiziki unsurlarından biri de Ulu cami yakınında konumlanan ve onunla birlikte şehir merkezini tayin eden çarşıdır.²⁹⁵ Selçuklular devrinde şehirler, iskânın sur içindeki veya dışındaki dağılımına göre açık ve kapalı şeklinde iki ana gruba ayrılmaktaydı. Her iki şehir tipinde de sur esas olmakla birlikte, açık kentler sur dışındaki mahalleleri ve farklı yerlerdeki çarşıları ile kapalı kentlerden ayrılmaktaydı. Kapalı kentlerde ise çarşı merkezdeki bir caminin etrafında toplanmışken, açık kentlerde şehrin farklı bölgelerine dağılmıştı. Niğde kapalı kent modeline örnek olurken²⁹⁶ Kayseri’de Ulu cami-çarşı beraberliği gerçekleşmediği için açık kent olarak nitelendirilebilir.²⁹⁷ Ortaçağ Anadolu şehirlerinde her meslek mensubu kendilerine mahsus çarşılarda toplanmışlardı. İslam dünyasında aynı malın satıldığı dükkanlar umumiyetle o isimle anılan çarşılarda toplanırlardı. Bu durum, hem müşterinin istediği eşya arasında bir seçim yapmasını sağlıyor, hem de devlet tarafından esnafın daha kolay denetlemesine yardımcı oluyordu. Çarşayı yapanlar umumiyetle oradaki dükkanları vakfeder ve bunların geliri ile imaret, medrese ve hastanelerde kalanlara yardımda bulunurlardı. Arastalar ise büyük cami, imaret, daru’ş-şifa gibi müesseselerin yanında bulunur ve bunlara bir irad (gelir) getirirdi.²⁹⁸

2.5.1. Çarşılar/Hanlar

“Şehrin caddeleri geniş, çarşıları da muntazam ve şirin. Her zanaatın erbabı çarşıda belirli bir yerde toplanmıştır. Buranın Büyük İskender tarafından kurulduğuna dair söylentiler var...”²⁹⁹ diye anlatıyor İbn Battuta Konya şehrinin çarşılarını. Kayseri’de ise attarlar çarşısı, bakkallar çarşısı, akkalin çarşısı, bezzazlar çarşısı, sultan

²⁹⁴ Kuban, **agm**, s.71.

²⁹⁵ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.39.

²⁹⁶ Akşit, “Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi”, s.24.

²⁹⁷ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.39.

²⁹⁸ Tekcan, **agt**, s.173.

²⁹⁹ **İbn Battuta**, C.I, s.413.

çarşısı merkezde bulunurken debbağlar, kasaplar ve garipler çarşısı sur dışındaydı.³⁰⁰ Esnafların günlük yaşamı bugünden çokta farklı değildi. Mevlana'nın anlattığı bir hikaye bunu destekler niteliktedir: Bir kasap veresiye et verir ve dükkanında yazıcı bir çocuk bulundurmuş. Yaz bakalım dermiş ona, filanca şu kadar götürdü, falanca şu kadar (alacağımız) var. Bir gün leş yiyici bir kuş uçup gelerek bir parça et kapmış. Kasap, yaz çocuk demiş leş yiyici kuşa çeyrek etimiz var. Kuş alıştığı için bir başka gün et kapmaya gelmiş. Kasap ise bir hile düşünmüş. Kuşu yakalamış. Kafasını koparıp leş yiyicilere ibret olsun diye kuşu çengele asmış. Çocuk, usta demiş senin kuştaki hakkını yazdım.³⁰¹ Türkiye Selçukluları zamanında rastlanan esnaflardan birisi de sarraflıktı. Bu dönemde maharetli bir sarraf; altın, gümüş, bakır kesintileri ile uğraşır, değer biçer, hırsız paralarını çalmasını diye her daim pusudadır. Aynı zamanda inci satar. Zaman zaman sarraf hile de yapar, altın tartarken teraziye miskallerle beraber arpa da koyardı.³⁰²

Konya, Kayseri ve Sivas gibi mühim ticaret merkezlerinde vakfiyelerde Pamuk Hanı, Bezzazlar Hanı, Şekerciler Hanı, Sarraçlar Hanı gibi türlü ticaret yapan ya da tüccarları barındıran hanlara rastlıyoruz.³⁰³ Şehir içi hanlarının bir kısmı tüccarlar hanı görünümünde olup içinde tacirlerin kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak bugünkü verilerle bu hanlarda herhangi bir ticari faaliyetin olup olmadığını belirlemek mümkün değildir. Şems-i Tebrizi Konya'ya geldiğinde bunlardan biri olan Şekerfuruşan (Şekerciler) Hanına inmiştir. Bu hanlardaki odaların konaklayacak olanlara boş olarak teslim edildiğini, yani içlerinde herhangi bir döşeme olmadığını Eflaki'nin Şems-i Tebrizi'nin odasını tasvir ederken kullandığı ifadeden anlamak mümkündür.³⁰⁴ Sarraf, kuyumcu, kürkçü gibi kıymetli eşya satan bazı tüccarlar daha emin yerler olan büyük hanlarda oturur ve aralarında ticaret yaparlardı. Sahip Ata'nın bir hanında dokuz dükkan ile oturacak bir takım daireler vardı. Sivas'taki Emir-i Ahur İmameddin Ayaz fundukunda (hanında) bir mescit dahi bulunuyordu.³⁰⁵

³⁰⁰ Tekcan, **agt**, s.174.

³⁰¹ **Mecalis-i Seb'a**, s.53.

³⁰² Erdoğan Merçil, **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**, (Ankara: TTK, 2000), s.158.

³⁰³ Tekcan, **agt**, s176.

³⁰⁴ **Eflaki**, C.I, s.83-92.

³⁰⁵ Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", s.451.

Konya’da ise Vezir Ziyaeddin’in Hanı’nda Tavus adında harp çalıp, şarkı söyleyen çok hoş bir hanım vardı. Hanların bir kısmının insanların ara sıra uğrayabildiği yani yatılı müşteriler yanında gündüzleri ve geceleri adeta kahvehane gibi kullanılan yerler olduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁶ Kısaca hanlarda yalnızca tacirler kalmıyor farklı amaçlarla da kullanılıyorlardı.³⁰⁷ Çarşı ve pazarların her türlü denetiminden muhtesib sorumluydu. Mevlana’nın “Eğer vazifesini gören bir muhtesib isen, bu pazarda yatan hadsiz, hesapsız sarhoşları gör.”³⁰⁸ Sözlerinden muhtesibin genel ahlak kurallarına aykırı davrananlarla da uğraştığını anlamaktayız.

2.5.2. Pazarlar

İslam ve Hristiyan aleminin çarpışma sahası olan Anadolu, bu münasebetle muntazam ve geniş ticari münasebetlere elverişli olmadığı gibi, harplerin verdiği tahribat da iktisadi inkişafa engel idi. Bundan dolayı asırlarca medeni İslam memleketlerinde rağbetle aranan kuzeyin kürkleri, bütün İslam devletlerinin ordularını besleyen ve yüksek sınıfların saraylarını dolduran köle ve cariyeleri, en yakın ve tabii yol olan Anadolu’dan değil ancak Harezmi ve İran vasıtasıyla gidip İslam ülkelerine dağılıyordu. Selçuklu istilası Anadolu’yu İslam dünyasının geniş iktisadi ve ticari faaliyetleri çerçevesine sokmakla bu ülkenin tarihinde yeni bir devir açıldı.³⁰⁹ II. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad gibi bu devrin büyük ve ileri görüşlü sultanlarının iktisadi ve ticari faaliyetleri arttırmak için birçok koruyucu ve teşvik edici tedbirlere başvurduklarını görüyoruz. Sinop ve Antalya gibi memleketin giriş çıkış limanlarında ticari mübadeleleri kolaylaştırmak ve geliştirmek için bu şehirlere büyük sermayeli tüccarlar yerleştirdiler ve onlara her türlü yardımda bulundular.³¹⁰ Yabancı tüccarlara imtiyazlar verdiler, en az bir gümrük tarifesi tatbik ettiler. Yollarda herhangi bir şekilde zarar gören soyguna uğrayan veya

³⁰⁶ Yasa, **agt**, s.215.

³⁰⁷ Yasa, **agt**, s.215.

³⁰⁸ **Eflaki**, C.II, s.24.

³⁰⁹ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.163.

³¹⁰ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.164.

emtiyası denizde batan tüccarların malları devlet hazinesinden tazmin edilmekte idi ki bu Selçuklu devletinin bir devlet sigortası tatbik ettiğini gösterir.³¹¹

Anadolu'yu doğu-batı, doğu-güney istikametinde kateden iki büyük milletlerarası ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu yollardan doğu-batı istikametinde olan Antalya ve Alaiye'den başlayarak, Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi büyük merkezlerden gelerek İran ve Türkistan'a varır. Türkiye'ye giren batı emtiyası, Küçük Ermenistan içinden geçerek Konya ve Kayseri istikametlerinde Türkiye'ye gelir ve anayolla birleşirdi.³¹² Halep'ten Elbistan ve Kayseri yoluyla Sivas 'a gelen ticaret kervanları aradan Sinop ve Samsun limanları vasıtasıyla gemilere binerek Kırım'a varıyorlar ve oralara İslam sanayiinin mahsullerini götürüyorlardı. Sivas bu devirde kuzey ve güney kavimlerinin bir mübadele merkeziydi. Kuzeyden gelen köleler, cariyeler ve kürkler İslam ülkelerine buradan dağılıyordu.³¹³ Tüccarların Türkiye Selçukluları devrinde sattıkları mallar, tespit edebildiğimiz kadarıyla, şunlardır: Kumaş ve çeyizlik eşya, mücevherat, ibrişim, ham ipek, elbise, kürk ve sincap derisi, pamuklu ve ipekliler, halı, yün ve tiftik, şap, gümüş, cariyeye, köle, şeker, baharat, meyve, tahıl, at ve koyun.³¹⁴

Tüccar (bezargan) mal almak için Anadolu'da dolaştığı gibi ülke dışında da çeşitli yerlere gidip oralardan aldığı malları buldukları şehirlere getirirdi. Binlerce tacir kâr etmek için sefere çıkarlardı. Söz gelişi Hindistan'a kadar gidenler vardı. Bir tacir (hâce) ticaret için Hindistan'a gider, oradan görülmedik ve nadir mallar getirirdi. Nitekim uzak mesafelerdeki ülkelerden ve yolları çok tehlikeli beldelerden mal naklederse, tüccarın bundaki istifadesi daha çok, kazancı daha fazla olurdu. Çünkü az ve nadir bulunan malların fiyatları yükselirdi. Bu tüccar gittikleri yerlerde veya sattıkları mal için bac (vergi) öderlerdi.³¹⁵

Mevlana'nın o dönem için adeta uluslararası bir fuar olan Yabanlu adında bir pazardan söz etmesi gayet ilgi çekicidir. Yabanlu tacirler için gerçekten büyük bir kazanç yeriydi. Pazar Kayseri-Elbistan yahut Kayseri-Halep yolu üzerinde

³¹¹ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.165.

³¹² Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.166.

³¹³ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.202.

³¹⁴ Merçil, **Meslekler**, s.155.

³¹⁵ Merçil, **Meslekler**, s148.

bulunuyordu. Fuar Mayıs'da en geç Haziran ayında kurulurdu ve kırk gün sürerdi.³¹⁶ Bu pazara uzak diyarlardan doğu, batı, güney ve kuzeyden insanlar gelmekteydi. Tacirler bu pazara katılmak için büyük bir gayret sarfederlerdi. Yabanlu Pazarı'nda kusurlu malların kusurları hayret verici bir şekilde gizlenerek satışa arz edilirdi. Bu pazarın geleneklerinden biri de satın alınan malın asla geri verilmemesiydi. Tacirlerden birisi yüksek fiyatla yakışıklı bir memluk (delikanlı veya çocuk köle) satın aldığı zaman, satıcı uzaklaştıktan sonra bu kölenin kız olduğu ortaya çıkabiliyordu.³¹⁷ Yabanlu önemli bir ticari fuar olmasının yanında aynı zamanda Selçuklu ordularının toplanma yeriydi. Bu Ordu-Pazar geleneği Türk Orta Asya yaşantısına kadar uzanmaktadır.³¹⁸ Selçuklu şehirlerinin hemen hepsinde at pazarı, esir pazarı yer almaktaydı.³¹⁹ At pazarı gibi geniş bir alana ihtiyaç duyulan pazarlar, göçebelerle yapılan alışverişler de gözönüne alınarak şehir surlarının dışına kurulmuşlardı. Konya'da varlığını bildiğimiz Tiz Pazarı³²⁰ ise bugünkü manasıyla eski eşyaların satıldığı bit pazarına denk geliyordu.³²¹

Tacirler alışveriş için başka ülkelere gittiklerinde soyulma ve mallarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Türkiye Selçukluları bu soruna yol güzergahları boyunca kervansaraylar inşa ederek tacirlerin güvenli ve rahat bir şekilde seyahat etmelerini sağlamışlardır.

2.5.3. Kervansaraylar

Selçuk kervansarayları evvel İslâm dünyasında kurulan ribatların bir devamından başka bir şey değildir. Bundan dolayı Selçuk devrine ait kronik, kitâbe ve vakfiye gibi kaynaklarda bunlara kervansaray, han kelimeleriyle eşanlamlı olarak ribât da denilmektedir. Ribâtlar umumiyetle İslâm dünyasının hudutlarında, askerî gayeler için, yapılmış müstahkem yerlerdir. İslâm memleketlerinin her tarafından gönüllü askerler, gaziler cihad yani İslâmiyet uğrunda muharebe yapmak için

³¹⁶ Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.18-20.

³¹⁷ Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.15.

³¹⁸ Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi", **METU JFA**, (2006/2), ss. 25, s.35.

³¹⁹ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.44.

³²⁰ Yasa, **agt**, s.212-213.

³²¹ Merçil, **Meslekler**, s.159.

hudutlardaki bu müstahkem yerlerde barınırlardı. İçlerinde yatacak, yiyecek yerleri, anbarlar, mescit ve hamamlar, hayvan ahırları bulunan bu ribâtlar hudutlarda bir müdafaa sistemi halinde devam ederdi. Nizamül' Mülk diyor ki “Padişah ordusuyla hareket ettiği zaman konak yerlerinde halka zahmet edilmemesi için bu gibi yerler padişâhın hasları haline konmalı ve bu gibi yerlerde yapılan ribâtlar (kervansaray) civarı ordunun konak yeri olmalıdır.”³²² Türkiye Selçuklularında ise Karatay kervansarayı Selçuklu ordularının doğu ye batı hareketlerinde konakladığı bir yer olduğu gibi Memlûklar Sultanı Baybars da Anadolu'ya gelirken ordusu ile burada misafir olmuştur.³²³

Anadolu'da Bizans ve Haçlı taarruzları kırıldıktan sonra rakip hanedânlar ortadan kaldırılarak Anadolu'da milli birlik kuruldu. Bu şartların sağlandığı XII. yüzyılın sonlarına doğrudur ki Türkiye'de ticarî faaliyetler geniş ölçüde başladı. Ve memleket her türlü medeni gelişmeler için imkânlar bulabildi.³²⁴ Selçuklu Türkiyesi'nde cereyan ettiğine şahitlik ettiğimiz büyük ticari faaliyetlerin birinci nedeni; bu genel şartların Türkiye lehinde gelişmesi, ikincisi hiç şüphesiz Selçuklu devletinin güttüğü çok dikkate şayan iktisadi ve ticari siyasetidir. II. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad gibi bu devrin büyük ve ileri görüşlü sultanlarının, bu genel şartların ehemmiyetini tamamiyle kavrayarak, iktisadî ve ticarî faaliyetleri artırmak için çeşitli vasıtalara, birçok koruyucu ve teşvik edici tedbirlere başvurduklarını görüyoruz.³²⁵

II. Kılıç Arslan zamanında siyasi gelişme ile birlikte ticarî faaliyetler hızla meydana gelmeye başlarken bununla ahenkli olarak kervansarayların da inşa edildiği görülmektedir. Sultanlara ait ilk kervansaray, II. Kılıç Arslan tarafından Aksaray civarında yapılmıştır.³²⁶ Böylece Anadolu'da hudut civarlarında düşman çapulcularından, eşkıya baskınlarından koruyacak ve yolcuların her türlü ihtiyacını karşılayacak kervansaraylar meydana getirilmiştir. Alaiye civarında Şerefzâh Hanı'ndan (II. Keyhusrev) kuzeye doğru menzil menzil sıra ile Evdir Han (I. İzzeddin

³²² **Siyasetnâme**, s.139.

³²³ Turan, “Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s.52.

³²⁴ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.163.

³²⁵ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.164.

³²⁶ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.168.

Keykavus), Kırkgöz Hanı (II. Keyhusrev), Susuz Han ve İncir Han (Burdur ve İsparta civarında, II. Keyhusrev), Uluborlu'ya bağlı Dâdil köyünde Ertokuş (I. Keyhusrev-I. Keykubad zamanı), Akşehir'in batısında İshaklı Hanı (Sahib Fahreddin Ali), Akşehir ile Ilgın arasında Altun-aba (Argıt Hanı) gibi kervansaraylar vardır. Konya, Aksaray ve Kayseri arasında Zencirlü, Obruk, Kaymaz, Zazatin (Sadeddin Köpek, II. Kılıç Arslan, Alaeddin Keykubad, Aksaray - Ürgüb arasında Hoca Mesud, Alaî (Nevşehir yolunda), Pervane, Ağzıkara, Latif kervansarayları bulunmaktaydı.³²⁷

XIII. asırda çok faal olan Karatay Kervansarayı'nın surları ve surlar üzerinde, köşelerde, kuleleri olup büyüklüğü yüksekliği dolayısıyla en güzel binalardan biriydi. Duvarları yontma ve mermer gibi cilâk kırmızı taşlardan yapılmış olup üzerlerinde, kalemlerle emsalini resmetmek imkânsız olan, nakışlar ve resimler vardı. Kapısının dışında, iki kapı arasında kaldırımla döşenmiş, dışı gibi müstahkem surlarla çevrili bir yer vardı ki burada dükkânlar bulunurdu. Hanın kapıları en iyi demirden yapılmıştı. İçerisinde yazlık köşkler (Evâvînü's- sayfiyye) ve kışlık mekânlar vardı. Kervansarayın güzelliğini, mahiyetini oradan geçmedikçe tasvir etmek imkânsızdı. Yaz ve kış, içinde her şeyi bulmak mümkündü. Kervansarayda hamam, hastahane (bîmâristân), ilâçlar, yatak ve yemek takımları, ahırlar vardı.³²⁸

Kervansaraya gelen Müslüman, kafir, hür veya köle her yolcuya eşit olarak bir okka et ve bir çanak da yemek verilirdi.³²⁹ Buna ait büyük vakıflar vardı ki bunlar civarında ve başka beldelerde bulunurdu. Hanın gelir ve masraflarına ve vakıf gelirlerine bakmak için orada daireler (devâvîn), memurları ve katipler mevcuttu.³³⁰ Türkistan'da kervansaraylara gelen yolcuların alakalarına göre kütüphane ve satranç takımları da bulunuyordu, Türkiye'deki emsallerinde de olması muhtemeldi.³³¹ Ticarî bakımdan ehemmiyetsiz olan küçük yollarda da hayırseverler tarafından kurulan ve devletin himaye ve teşviklerine mazhar olan zaviye, hânkâh (tekke) ve imaretler ticari

³²⁷ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.166-167.

³²⁸ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.186-187.

³²⁹ Turan, "Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", s.56.

³³⁰ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.187.

³³¹ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.181.

faaliyetleri hedef tutan hayır müesseseleri olmamakla beraber yolcuları barındırmalarıyla kervansarayların vazifelerine yardımcı olan diğer yapıları.³³²

2.5.4. Ahi Birlikleri ve Ahi Zaviyeleri

XII. yüzyıla kadar Hristiyanlar tarafından sürdürülen ticaret, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ile birlikte kısa sürede el değiştirmeye başlamıştır. Bunda XIII. yüzyıl başlarında 34. Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın kurduğu fütüvvet teşkilatına bağlı olarak Anadolu'da meydana getirilen Ahi teşkilatının önemli rolü olmuştur. Ahi teşkilatının oluşma nedenleri arasında Anadolu'ya yeni gelen insanlara iş imkanları yaratmak, onları bir iş ve meslek sahibi yaparak yerleşik hayata geçişlerini hızlandırmak, esnaf ve sanatkarları himaye ederek sanatlarını icra etmelerini sağlamak ve bununla birlikte onların kendi aralarındaki ilişkiyi düzenlemek yoluyla çevreye uyumlarını gerçekleştirmek, yerli Hristiyan esnaf ve sanatkarlarıyla rekabet edebilmeleri için gerekli ortamı sağlamaktır.³³³ Dağınık hayat şekillerinden toplu ve kapalı meslek ve tarikat kadrolarına geçişle, san'at erbabı dış muhitin türlü sarsıntıları ve fırtınaları arasında varlıklarını sınıksız birleşip kendi aralarında bir cemaat meydana getirmekle koruyabilmişlerdir.³³⁴

Ahi örgütünün kadınlar kolu olan Bacıyan-ı Rum, Evhadeddin-i Kirmani'nin kızı ve Ahi Evren'in karısı Fatma Hatun tarafından kurulmuştu. Kayseri'de Debbağlar Çarşısı'nın bitişiğinde Kulah-duzlar Çarşısında el san'atlarını icra ediyorlardı.³³⁵ Ortaçağ şehirlerinde hemen bütün iş hayatı işlenen eşyanın cinsine göre sıkı kaidelere tabi birtakım "lonca"lara ayrılmıştı. Bugün esnaf dernekleri (zamanına göre bir nevi tekkeler) dediğimiz bu müesseseler, her zanaat şubesinde çalışan insanları birer "pir" in manevi-dini kudsiyetine inandırıp, onları bu zanaatin tarikatı içinde sadık ve mesleğin bütün kaidelerine candan bağlı müritleri haline getiriyordu. Bu suretle daha ziyade eşya izleyicisi olan zanaat şubeleri, mesela kuyumcular, fırıncılar, ayakkabıcılar, kasaplar, bezciler (dokumacılar), dericiler ve başkaları, hep birer esnaf loncasına (yahut tarikatına) sahiptiler. Her esnaf derneği kendi işini tamamen tekelinde

³³² Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.190.

³³³ Yasa, **agt**, s.218.

³³⁴ Yasa, **agt**, s.218.

³³⁵ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.42.

tutuyordu. Yani derneğe dahil olan dükkan veya atelye adedi derneğin dışında değişmediği gibi bu dükkanların her birinde bulunan bir üstad da iki olamazdı. Şu halde, kaç atelye yahut dükkan varsa, o kadar da üstad mevcuttu.³³⁶ Diğer bütün çalışanlar, işçi (çırak) durumunda bulunuyorlardı. Çıraklıktan ustalığa geçmek için ustası olunmak istenen işte uzun müddet çalıştıktan sonra, üstadların huzurunda ciddi bir imtihan vermek şarttı. Ancak bu imtihanı başarıyla geçirenlere (başta çıkanlara) merasimle üstadlık payesi veriliyordu.³³⁷

Her zanaat erbabının meslek derneği de sayılan, anlattığımız korporasyonların idare tarzlarına gelince, zanaatçilerin içinden en dürüst ve hürmete değer olan, her halde yaşça da ileri bulunan bir üstad derneğin reisiydi ve ona "ahi" deniyordu. Zanaat mensupları üzerindeki nüfuz ve tesiri itibariyle tam bir tarikat şeyhine benzeyen esnaf reisinden başka, dernek mensupları arasındaki disiplini sağlayan ve kendilerini tek bir kuvvet halinde tutmak için, esnaf şeyhinin bir nevi subaşı olarak, "fityan"a kumanda eden bir yiğitbaşı, yahut "server" adında bir ikinci reis vardı. Şüphesiz her şehirdeki bütün zanaatların insanları aynı tarz teşkilata sahiptiler. Şu halde, bir şehirde bulunan çok sayıda "ihvan" (yani ahiler) ve "serveran" (yani yiğitbaşılar), emirlerindeki teşkilatlı işçi kitleleri (fityan) sayesinde devirlerinin siyasi meselelerinde ve hükümet idaresinde tesirli söz sahibi bulunuyorlardı ki saltanat mücadelelerinde ve şehirlerde patlak veren birçok siyasi-sosyal karışıklıklarda bunu çok iyi gözlemliyoruz. Bir şehirde ne kadar zanaat şubesi varsa, sayıları da o kadar olan "ahiler"den birisi diğerlerine reis olup, kendisine "Ahi Baba" deniyordu. Şehrin iktisadi hayatında rolü en üstün olan zanaat derneğinin şeyhi, diğer bütün "ahilerden üstün olarak, "Ahi Baba" kabul olunmaktaydı.³³⁸ Türklerin yanında serbest cemaatler halinde yaşadıklarını söylediğimiz Hristiyan ahali arasında elbette zanaat sahibi olanlar vardı ve bunlar da lonca içinde bütün esnaflık kaidelerine uyarak çalışıyorlardı. Fakat Müslüman esnafa ait olan "ahi tekkeleri"ne üye olmalarına din ayrılığı engel olduğundan dolayı, ihvan ve fityan arasında Hristiyan kimselere rastlamıyoruz³³⁹.

³³⁶ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, (İstanbul: YKY, 2010) , s.23.

³³⁷ Anadol, **age**, s.96-98.

³³⁸ Akdağ, **age**, s.23.

³³⁹ Akdağ, **age**, s.25.

Ömer Lütfi Barkan'ın hali ve تنها yerlerde, boş topraklar üzerinde Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları³⁴⁰ diye tanımladığı zaviyeler küçük tekke veya geçit, derbent ve kervansarayların olmadığı yerlerde misafirhane olarak hizmet veren yerler olarak tanımlanabilir.³⁴¹ Derviş bir zaviye kurar etrafındaki diğer dervişlerle toprağı işler, tarla açar, bahçe yapar, gelirleriyle kendileri geçinir yolculara üç gün kalma koşuluyla barınma ve yeme içme sağlardı. Fütüvvet kurallarını izleyen ahi zaviyeleri bu gibi zaviyelerin başında gelir. Yolcuları misafir etmek, sultandan berat almak tüm zaviyeler için değişmez kuraldır.³⁴² Zaviyeler çok yönlü ihtiyaçlar göz önüne alınarak inşa edilmiştir. Gelip geçenler zaviyede konakladığında bütün sosyal ihtiyaçlarını giderebildiği gibi binek hayvanını istirahat ettirebilecek yer bulabilirdi.³⁴³ Önder olan adam, bir tekke yaptırarak halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla orayı donatırdı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün içinde çalışırlardı. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirlerdi. Bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınırdı. Mesela o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen tekkede onu misafir ederlerdi. Alınan yiyeceklerden misafire ikramda bulunurlardı. Bu iş yolcunun ayrılışına kadar sürerdi. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında yine hepsi bir araya gelip beraber yerler, türkü söylerler, raks ederlerdi. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettikleri kazançlarla önderin yanına dönerlerdi.³⁴⁴

Bir ahi zaviyesine girildiği zaman Anadolu'nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekan ile karşılaşılırdı. Oturma salonunda beş tane "beysus" vardı. Beysus bakırdan yapılmış üç ayaklı bir şamdan türüydü. Bu şamdanın baş tarafında yine bakırdan yapılmış cam gibi parlak ve ince bir kandil yeri bulunurdu. Ortasında fitilin çıkması için yerleştirilmiş bir boru vardı. Bu tüpçük, süzölmüş saf içyağıyla doluydu. Yanı başında yine yağ

³⁴⁰ Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, s.15.

³⁴¹ Fehmi Yılmaz, **Osmanlı Tarihi Sözlüğü**, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2010).

³⁴² Halil İnalçık, **Devlet-İ Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, Klasik Dönem (1302-1606), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), s.24.

³⁴³ Selehattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı Esnaf Loncaları" **İstanbul Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, ss.81-115, (İstanbul:2012), s.87; s.21.

³⁴⁴ **İbn Battuta**, C.I, s.404.

dolu bakır kaplar bulunmaktaydı. Fitili düzeltmek için bir de makas vardı. Bunun bakımıyla vazifeli olana "çerağcı" derlerdi. Mecliste sırtlarında "kaba"(kaban) ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını alta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardı. Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine koyarlardı. "Zerdani" cinsinden (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalırdı başlarında. Meclisin tam ortasında misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktaydı. Oraya geldiğimizde bize çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sunulurdu. Sonra türkü söylemeye, raks etmeye başlardı. Bunların güzel davranışları ve ikramı hayretleri bir kat daha arttırdı.³⁴⁵

Ahi Evran, gerçek ismiyle Şeyh Nasırüddin Mahmud Ahi Evran b. Abbas ahilik teşkilatının Anadolu'daki kurucularından ve debbağ esnafının piridir. XV. yy'da kaleme alınan Hacı Bektaş Vilayethâmesi'nde menkıbevi şahıslarla münasebeti ve bu arada Hacı Bektaş-ı Veli (ö-1270) ile olan yakınlığı anlatılmaktadır. Bazı siyasi ve sosyal hadiseler, doksan üç yıl yaşadığı rivayet edilen Ahi Evran'ın hem Hacı Bektaş-ı Veli, hem de Mevlana Celâleddin-i Rumi (1207-1273) ile çağdaş olduğunu göstermektedir.³⁴⁶ Ahi Evran zaviyesi tahminen 1205'te Kayseri'de kurulmuştur.³⁴⁷ Ahi Evran bu zaviyede kendisine bağlı ahilerin eğitimiyle ilgilenmiştir. Ahi zaviyelerinin özelliklerinden bir tanesi eğitimidir. Ahi zaviyeleri akli ilimleri medreselere bırakmışlardır. Onların verdiği eğitim daha çok mesleki ve ahlaki eğitimidir. İslam prensiplerine uygun kurdukları ve geliştirdikleri eğitim sistemlerinde mesleki eğitim iş başında, kalfalar ve ustalar tarafından verilirdi. İlk yamaklık dönemi 10 yaşında başlardı. Mesleki eğitimin yanında okuma-yazma, dini, ahlaki ve sosyal bilgiler eğitimleri de beraber verilirdi. Yamaklıktan sonra çıraklık seviyesine gelince esnaf şeyhi çırağa nasihat verir, haftalık ücret tayin ederdi. Medreselerdeki uygulamanın aksine zaviyelerde hararetli tartışmalar, iç açıcı eğlenceler ve konuşmalar yapılır, bu sayede verilen mesajın zihinde daha kalıcı olması sağlanırdı.³⁴⁸

³⁴⁵ İbn Battuta, C.I, s.404.

³⁴⁶ İlhan Şahin, "Ahi Evran", *DİA*, C. I, (İstanbul: TDV, 1995), s.530.

³⁴⁷ Çağatay, age, s.50.

³⁴⁸ Selahattin Bayram, "Osmanlı Devletinde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, ss. 81-114, (2012), s.94.

Ahi teşkilatının adab, tören ve kaidelerini didaktik bir metotla açıklayan teşkilat mensuplarının el kitaplarına fütüvvetname denir. Müellifleri belli olmadığı için anonimleşmişlerdir. Teşkilata girmek isteyen genç asli azaya müracaat eder. Kabulden önce çırak (tâlip), aza (matlup), tarafından uzun süre tetkik edilir. En ufak bir şüphede dahi tâlip üye olarak kabul edilmezdi. Özellikle esnafın çocukları çok sıkı bir denetimden geçirilirdi³⁴⁹.

Gerek fütüvvet olsun gerek ahilik düşünce ve yaşayış tarzına yansıyan özellikler şunlardı. Doğruluktan ayrılmamak, cömert olmak, alçak gönüllü olmak, iyi huylar geliştirmek, kendisini halka adanmak, dindar olmak, nefis denilen şeytan ile mücadele etmek, hile yapmamak, içki içmemek, zina yapmamak, yalan söylememek kimseye karşı düşmanlık ve kin duymamak, en az bir iş ve sanat sahibi olmak, kudreti varken suçluyu affetmek. Şedd bağlama, şerbet içme, şalvar giyme gibi önemli törenler yapılarak kişi teşkilata kabul edilirdi. Teşkilattan ya da meslekten uzaklaştırılmayı ve atılmayı gerektiren suçlar arasında gammazlık, hasetlik, yavuz gönüllü olmak, buğz ve kin tutmak, kasten yalan söylemek, sözünde durmamak, emanete hıyanet etmek, münafıklık, namahreme şehvetle bakmak, kumar oynamak, içki içmekti.³⁵⁰

2.6. Vakıf Kurumları

Vakıf kelimesi; Arapça'da durdurmak, alıkoymak manasında olup istilah olarak VIII. asır ortalarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar ki devrede İslam ülkelerinin içtimai ve iktisadi hayatında ehemmiyetli bir rol oynayan dini-içtimai bir müessesenin adıdır.³⁵¹ Uygulama ve hukukta ise vakıf şöyle tanımlanır: Bir malı veya mülkü, satılmamak koşulu ile bir hayır işine bağışlamak veya bırakmak.³⁵²

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, bir malın veya arazinin gelirlerinin, bütünüyle insanların yararına olmak üzere, başkalarının sahiplenmesine veya kişisel olarak yararlanmasına imkan verilmeksizin, sahibi tarafından bir hayır işine terk

³⁴⁹ Bayram, **agm**, s.87.

³⁵⁰ Anadol, **age**, s.98.

³⁵¹ Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, (Konya: Eğitim Yayınları, 2012), s.119 .

³⁵² Kenan Çetin, **Selçuklu Medeniyet Tarihi**, (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2014) ,s.140.

edilmesine vakıf (vakf) denilmektedir.³⁵³ Aslında vakıf sistemi İslam coğrafyasının her yerinde bulunuyordu. Ve toplumun şehirli ve köylü bütün kesimleri, yönetici ve yönetilen bütün katmanları, Müslüman, Hristiyan ya da Yahudi bütün grupları tarafından kullanılmıştı.³⁵⁴ Fıkıh kitaplarına göre vakıfın (vakıf sahibi) her şeyden önce vakfettiği malın mülkiyetine ve vakıf yapma salahiyetine sahip (ehil); hür, akıl baliğ (ergen) olması borç veya aşırı müsriflik yüzünden malını kullanmaktan alı konulmamış olması gerekir.³⁵⁵ Vakfetme konusundaki işlemler tamamlandıktan sonra, vakfedilen mal veya mülkün, nasıl kullanılacağı, kimlerin bu vakfın hizmetlerinden yararlanabileceği, vakfın miktarı, sınırı, nitelik ve özellikleri, kimlerin bu vakıflarda hizmet vereceği ve karşılığında neler alacağı gibi hususları açıkça belirleyen bir belge hazırlanırdı ki buna vakfiye-name denilirdi. Vakfiyenin bütün içeriği kadı siciline (defterine) işlenirdi. Bir vakfın (vakfiye namesinde belirtilen) şartlara uygun bir şekilde yürütülmesi ve hizmet vermesini, gelirlerinin öngörüldüğü şekilde harcanmasını düzenleyen ve kontrol eden kişiye mütevellî denirdi.³⁵⁶

Vakfa konu olan mülkte aranan özellikler ise; vakfedilen malın akar, yani gelir sağlayan (ev, dükkan, tarla, bağ) olması zorunluydu, vakıfta ebedilik esastı (Belirli bir süre için geçici vakıf olmaz) . Vakfedilen bina, tarla, bağ veya bahçenin harap, çorak ya da kullanılamaz durumda olmaması gerekir, bu vakıftan yararlanacak kimseler belirlenirdi.³⁵⁷ Vakıf hayratı arasında bütün İslam ülkelerinde dini nitelikli ve eğitimle alakalı kuruluşlar (cami, mescid, medrese, dar'ül hadis, dar'ül kur'an), sufiler için barınma ve toplanma yerleri (zaviye, hankah, ribat, tekke), fakirlere yemek dağıtan mutfaklar (imaret), sosyal nitelikli toplantı yerleri olarak kullanılan kabirler (türbeler), sağlık kuruluşları (bimaristan, darüşşifa), şehirlerde de kırsal kesimlerde yollar, köprüler, kervansaraylar, sulama şebekeleri, kaleler, deniz fenerleri, kanalizasyonlar, su yolları, çeşmeler vb. vardı. Bunların sürekliliği vakıf mallarından elde edilen gelirlerle sağlanıyordu.³⁵⁸

³⁵³ Çetin, **age**, s.140.

³⁵⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", **DİA**, C.42, ss.479-486, (İstanbul: TDV, 2012), s.480.

³⁵⁵ Atçeken, Bedirhan, **age**, s.120.

³⁵⁶ Çetin, **age**, s.141.

³⁵⁷ Çetin, **age**, s.144.

³⁵⁸ Yediyıldız, **agm**, s.480.

2.6.1. Eğitim-Öğretim Kurumları

2.6.1.1. Mektepler

Eğitim-öğretim kurumlarını iki ana bölüme ayırabiliriz. Bunlardan ilki, çocuklara temel bilgilerin verildiği yerler yani mekteplerdir. İkincisi ise daha derinlemesine ve muhtemelen mesleğe göre bir ihtisas eğitimidir. Bu eğitim genellikle tıp alanında daha belirgin olup, dini bilimler alanında da dalbudaklı idi.³⁵⁹ Çocuklara temel İslami bilgiler mekteplerde verilirdi. Genellikle her mahallede bir mescidin yanında, mahalle eşrafının yaptırdığı bir mektep binası mevcut olmalıdır. Kız ve erkek çocukları karışık öğrenim görürdü.³⁶⁰ Mevlana'nın verdiği bilgilere göre mahalle mektebinde hocalık yapanların maaşlarının yetersiz olduğu ve geçim sıkıntısı çektikleri anlaşılmaktadır. Mekteplerde bir terbiye metodu olarak hocalar tarafından öğrencilere sık sık falaka cezası uygulanırdı.³⁶¹ Çocuklar doğal olarak mektebi sevmiyorlardı, bundan şikayet ediyorlardı. Halbuki pederleri onlara fıstık, fındık hatta bir kuşcağız vadetmek suretiyle onları mektebe getiriyordu.³⁶²

2.6.1.2. Medreseler

Yüksek tahsil yapmak isteyenler için büyük şehirlerde bulunan medreseler hizmet vermekteydi. Nişabur şehrine gelen Alp Arslan, bir mescidin önünden geçerken, kapısında perişan kıyafetli bir "fukuha" grubu gördü. Onların kayıtsız halini görünce Sultan hayrete düşerek, Nizam'ül Mülk'e bunların kim olduğunu sordu. Vezir şu cevabı verdi "Onlar ilim arayıcıları olup, manen insanların en hayırlısidirler. Dünya nimetlerinden zevk almazlar, kıyafetleri fakirliklerine şahitlik etmektedir." Bu sözler karşısında Alp Arslan'ın yumuşadığını gören Nizam'ül Mülk şöyle devam etti "Eğer Sultan izin verirse, onlar için kalacak yer inşa edeyim, kendilerine rızık vereyim. Böylece onlar ilim tahsili ve Sultan'ın devletine dua ile meşgul olsunlar." Bunun üzerine Alp Arslan gerekli izni verdi.³⁶³ İlk olarak Nişabur, daha sonra sırasıyla

³⁵⁹ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.86.

³⁶⁰ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.87.

³⁶¹ Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlana'nın Fihi Ma Fih ve Mesnevi'sine Göre)" **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.III, S.I , (Haziran, 2001), s.53.

³⁶² Annemarie Shimmel, "Mevlana Celaleddini Rumi'ye Göre Konya'daki Gündelik Hayat", **Mevlana'nın 700.Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlana Semineri Bildirisi**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1973) , s.139-140.

³⁶³ Atçeken- Bedirhan, **age**, s.136.

Bağdad, Belh, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Amul (Taberistan) ve Musul'da medrese inşa edilmiştir. Bağdad'da kurulan (M. 1067) medrese şüphesiz en önemlisiydi.

İslam dünyasında medrese kurumunun oluşum ve gelişmesinde en büyük pay kuşkusuz Büyük Selçuklu Devletine aittir. Medreselerin geniş anlamda devlet eliyle kurulması ve öğretimin mecalli olması, medreselerin en küçük ayrıntılarına kadar düşünülmesi de Büyük Selçuklu Devleti'nin eseridir. Selçuklular kurdukları medreseleri hem bilimsel gelişmeyi sağlamak, hem bilim adamlarına maaş bağlayarak onları devletin yanında tutmak, özellikle Fatimilerin Şiilik propagandaları ve diğer Rafizi telakkilere karşı Sünniliğin savunulması amacıyla kurulmuşlardır. Daha önceleri dağınık ve belirsiz bir şekilde tamamen özel nitelikteki bilim, ilk defa Alp Arslan zamanında düzene ve programa bağlanmış ve devlet himayesi altına alınmıştır.³⁶⁴

Anadolu'da ilk medreseler Artuklu ve Danişmendli ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Tokat ve Niksar'da Danişmendlilerden Yağı-Basan'ın avlusu örtülü, kubbeli medreseleri; Mardin'de Hatuniye ve Diyarbakır'da Artukluların açık avlulu ve eyvanlı Zinciriye (1198), Mesudiye (1198-1223) medreseleriyle başlayan gelişme, Kayseri'de 1205 tarihli Çifte Medrese ile Selçuklulara geçmiştir. Sivas'ta Keykavus Şifahanesi, eyvanlı bir medrese olup, tuğla, çini ve taş süslemelerle ilk Selçuklu eserlerindedir. Süslemeleri Büyük Selçuklulara dayanır. Konyalı Sırçalı Medrese (1258) çini ve süslemelerin en olgun şeklini bulmuştur. 1271 yılında Sivas'ta birbiriyle rekabet eden eyvanlı gruptan ikisi çifte minareli, üç büyük abidevi medrese yapılmış olması dikkate değerdir. Bunlardan sonra Erzurum Çifte Minareli Medresesi ise mimarisi, planı ve süslemeleriyle ahenkli bir birlik halinde en büyük ve gösterişli Selçuklu medresesi olmuştur.³⁶⁵ Medreseler vakıf tesisleriydi. Zaten Selçuklu medreselerinin orijinalliği de buradan geliyordu. Medreseler ilmi ve idari muhtariyetin yanında mali muhtariyete de sahipti. Böylece medreseler yüksek öğrenime tahsil edilmiş müstakil binasıyla; artık aldıkları maaşla geçim kaygısından kurtularak kendisini mesleklerine veren öğretim üyeleri ve yardımcılılarıyla; aldıkları bursla ve

³⁶⁴ İsmail Güven, "Türkiye Selçuklularında Medreseler", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.31, S.1, ss. 125-146, (Ankara: 1998), s.130.

³⁶⁵ Güven, **agm**, s.132.

kaldıkları yurtlarla kendilerini kaygısızca öğrenime vermek imkanını bulan öğrencileriyle, yalnız zamanına göre değil, şimdiki zamana göre de ileri müesseselerdi.³⁶⁶

Müdris medresenin başıydı. Müdrisleri ve medrese görevlilerini atamak vezirin göreviydi. Müdrislerin öğrencilerinin hem eğitimleriyle olduğu kadar hem de özel hayatlarıyla da yakından ilgilenmesi, müdris öğrenci ilişkisinin özünü teşkil ediyordu. Müdris değer verdiği öğrencilerini açıktan açığa takdir etmekten çekinmezdi. Öğrenciler de hocalarını çok severlerdi. Nişapur Selçuklu medresesi Cüveyni'nin ölünce 400 kadar öğrenci ağlayarak şehirde dolaşmışlar, bağırarak saçlarını yolmuşlar, divit ve kalemlerini kırmışlardı.³⁶⁷ Medreseler, okutulan derslere göre Dar'ül hadis, Dar'ül tıp olarak sınıflandırılırdı. Örneğin Konya medreselerinden Sahip Ata Fahreddin Ali Dar'ül hadis (İlahiyat fakültesi), Emir Bedreddin Müslîh medresesi Dar'ül fıkıh (hukuk fakültesi), Kayseri'de Gevher Nesibe Dar'üş şifası tıp eğitimi veriyordu.³⁶⁸ Medreselerde hadis, fıkıh, kelim dersleri veriliyordu. Öğretim dili Arapçaydı. Bunlardan başka medreselerde kişisel ilgiye bağlı olarak hey'et (astronomi), tıp, riyaziye (matematik), belagat (güzel ve etkili konuşma sanatı), aruz, edebiyat gibi dersler okutuluyordu. Nizamiye medreselerinde Fars edebiyatı, nahiv, hitabet, sarf, müsellesat (trigonometri) ve nücum gibi dersler mevcut olmasına rağmen Türkiye Selçuklu medreselerinde yoktu.³⁶⁹

Öğrenci medrese derslerine başladığı tarihten itibaren hangi dersten, hangi eseri veya eserleri okumuşsa, okuduğu eserlerin adlarının belirtilmesiyle ders okuduğu hocasından "icazetname" adlı belge alırdı. Öğrenciler icazetnameleri ile daha yüksek müdrislerin derslerine girmeye hak kazanırlardı. Başarısız öğrenciler belli bir süre sonra medreseden çıkarılırlardı. Haftanın salı ve cuma günleri hariç dersler görülür ve vakfiyede belirtildiği kadar da öğrenciler maaş alırlardı. Medrese öğrencilerine "suhte", asistanlara "danişmend" denirdi. Vakfın idarecisi, müdürü mütevelliydi. Mütevelliler, vakfın gelirlerinden öğrencilere belirli oranda harçlık dağıtır, vakfi denetler, burs verilecek öğrencilerin belirlenmesinde yardımcı olurdu. Kısacası

³⁶⁶ Atçeken, Bedirhan, **age**, s.139.

³⁶⁷ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.374.

³⁶⁸ Güven, **agm**, s.137.

³⁶⁹ Güven, **agm**, s.137.

mütevelli kurumun işletilmesinden, öğrencilerin ihtiyacına, sosyal aktivitelerine kadar sorumlu olan kişiydi.³⁷⁰ Ferraş, medresede hizmetli olan kişiydi. Ferraşların görevi medreselere göre değişkenlik gösterebiliyordu. Fakat genel anlamda öğrenci yatakların serilip toplanması, vakfa ait sergi malzemelerinin gözetilmesi, temizlik, ihtiyaç malzemelerinin karşılanması ferraşın sorumluluğundaydı. Müderris maaşının dörtte biri kadar maaş alırlardı. Öğrencilerin dini vecibeleri için imamlar bulundurulurken vakfın sahibinin belirttiği mezhebe uygun olmasına dikkat edilirdi. İmamın yarısı kadar maaş alan müezzinlerin ise görevlerinden biri Ramazan ayında halka sıcak pide dağıtmaktı. Bevvab ise kapı giriş ve çıkışlarında güvenliği sağlardı.³⁷¹ Ayrıca medreselerde kütüphane görevlisi, katip, tahsildar, mimar, imam, muid (müderris yardımcısı) gibi görevliler de yer almaktaydı.³⁷²

2.6.1. 3. Kütüphaneler

Türkiye Selçuklularının en önemli kültür merkezi olan Konya’da gerek medreselere, gerekse hanikahlara bağlı birçok kütüphane vardı. Daha XIII.yüzyılın başlarında(1202), Şemsettin Altun-Aba’nın medresesinde bir kütüphane olduğu biliniyor. Buna göre otuz sekiz öğrencinin eğitim aldığı medresede mütevelli ve nazır her yıl gelirlerden yüz dinarı(dirhem) ile oraya layık kitaplar satın alıyorlardı. Kitap almak isteyen öğrenci bir miktar parayı hazin’ül küttab (kütüphaneciye) veriyordu. Sonra kitap teslim edilince parasını geri alabiliyordu. Sivas Sahibiye Medresesi, Sivas Buruciye Medreselerinde de kütüphane ve kütüphane görevlileri vardı.³⁷³

Konya, gerek medreselerdeki öğrencileri, gerekse ilim adamları ile kitap açısından önemli bir pazar idi. Konya şehrinde kitap istinsahı, ciltlenmesi ve öteki hususlar için kendisine mahsus bir sanat dalı gelişmişti. Konya’daki kütüphaneler, varlıklarını, sonraki devirlerde de devam ettirmişlerdir.³⁷⁴

³⁷⁰ İbrahim Balık, “Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3/2-12, ss. 1-11, (Afyon: 2001-1999), s.4.

³⁷¹ Balık, **agm**, s.6-9.

³⁷² Güven, **agm**, s.142.

³⁷³ Osman Turan, “ Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, s.202.

³⁷⁴ Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, s.92.

2.6.2. Darüşşifalar

Darüşşifaları (hastaneleri), en basit anlamda halka sağlık hizmetlerinin sunulduğu yer olarak tarif etmek mümkündür. Anadolu'da "darüşşifa" adından başka "şifahane, maristan, bimaristan, darüssıhha, dar'ül afiye, me'men'ül istirahe, dar'üt tıb" isimleriyle tanıdığımız sağlık yapılarının tümünü aynı anlam içinde kabul ediyor ve bu yapılarda fonksiyolarına uyan iki ana işlevin gerçekleştirildiğini biri halk sağlığına hizmet, diğeri tıp eğitimin sürdürüldüğü yerler olarak tanımlamayı da mümkün görüyoruz. Bu sağlık kuruluşlarında din, dil, ırk farkı gözetilmeden halka sağlık hizmeti sunuluyordu. Gene bu kuruluşlarda görevlendirilecek hekimlerin tıp ilmine vakıf ve cerrahide mahir olması şartı her devirde geçerli olmuştur. Bununla da kalınmamış hastalara psikolojik tedavi metodları (müzikle tedavi) uygulanmış hatta bu durum vakfiyelerde belirtilmiştir. Sağlık kuruluşlarının önemli diğeri bir görevi ise tedaviyi gerçekleştirecek ilaçların buralarda imal edilmesiydi. Bu ilaçlar vakfın koyduğu şartlar çerçevesinde hastaya veriliyordu.³⁷⁵ Sivas'daki I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası'nın (1217) vakfiyesinin bir sureti günümüze gelebilmiş diğeri lerinin vakıf belgeleri kaybolmuş ise de darüşşifaların ne şekilde işlediğini öğrenebiliyoruz.

İslamî ilimlerin tahsilinde olduğu gibi, tıp alanında da öğrenciler genellikle çalışacakları üstadları aramakta idiler. Kurumların önemi ise bu dönemlerde ikinci planda kalmaktaydı. Bir öğrenci hem kitaplar vasıtasıyla hem de üstad denetiminde klinik tecrübe yolu ile belirli konuları öğrendikten sonra, onun tamamı ile bu konuları öğretmesini veya uygulamasını temin edecek olan sertifikayı, yani icazeti kendisine kurum değil üstad vermekteydi. Uzmanlığının ünü her tarafa yayılmış meşhur bir hoca ile çalışmak için, öğrenciler İslâm dünyasının her köşesinden seyahat etmekteydiler. Örneğin hırslı bir öğrenci göz hastalıkları için Bağdat'ta ünlü bir üstaddan ders alırken, akıl hastalıklarıyla ilgili olarak Şam'da başka bir hocadan ders alabilmekteydi. Türkiye Selçuklu medreselerinde tıp dersleri verildiğine dair bir vesika yoktur. Anadolu'da da Selçuklu darüşşifaları tedavi kurumları olmanın yanında usta-çırak ilişkisi içinde hekim yetiştiren eğitim kurumları idi. Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifası (1205) tıp medresesinde tıp nazari olarak okutulurken, hastane kısmında

³⁷⁵ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014), s. 7-8.

hem hastalar tedavi edilmekte hem de onlar üzerinde öğrencilere tatbikat yapılmakta idi.³⁷⁶

Bir doktor hastasının yanına geldiği zaman hastasına “Falan şeyi yediğin zaman nasıl oldun? Kendini hafif mi ağır mı hissettin? Uykun nasıldı?” diye sorar ondan aldığı cevaplara göre kişiye teşhiste bulunurdu. Doktor hastasının nabzını tutar hastanın idrarının rengini kontrol eder ve ona göre tedavi yolları geliştirirdi. Doktor perhiz verebiliyordu.³⁷⁷ Söz gelişi doktor hastanın başucuna gelip de ilaçları içmekten bıkip boza istediğini görse, hasta için de iyi olsun diye ilaçları boza testisi içerisine karıştırırdı.³⁷⁸ Doktorlar idrarın (ürenin) rengi, kokusu, teşekkülü yanı sıra tadına bakarak da teşhis koyabiliyordu.³⁷⁹ Türkiye Selçukluları zamanında iki sınıf hekim bulunmakta idi. Bunlardan birincisi hemen her şehirde bulunan darüşşifa, maristan, darülafiye gibi hastanelerde pek çok cerrahlar, hekimler ve kehhaller (göz doktoru) olarak çalışmış olanlardır.

Bu hekimler ya ülke dışında her konuda kendi alanında uzman olan üstadlardan ders almaktaydılar ya da ülke sınırları içinde uygulamalı tıp tahsili yapan yerlerde eğitimlerini tamamlamaktaydılar. İkinci olarak ise darüşşifalarda çalışan hekimlerin haricinde bugünkü pratisyen hekimlerin yürütmüş oldukları görevleri yapan mahalle hekimleri mevcuttu. Bu hekimler evlerinde, pazarlarda veyahut esnaf arasında hizmet vermekteydi.³⁸⁰ Hatta bunlardan bazısı doktorluk iddiasında bulunan sahte hekimlerdi. Bunlarla ilgili şikâyetler kadıya yapılıyordu.³⁸¹ Anadolu topraklarında mesleğinde ustalaşmış gayrimüslim hekimler vardı. Emir-i Ahur Seyfeddin ile İhtiyareddin Hasan’ı tedavi etmiş olan Urfalı doktor Hasnon bunlardan bir tanesiydi (M. 1227).³⁸² Hatta Birgi’de bir Yahudi doktor o kadar güçlenmişti ki emirler, kadı ve müderrisler onu ayakta karşılıyordu. Buna şahitlik eden İbn Battuta merak edip zatı sorunca “Bu Yahudi doktordur. Hepimiz ona muhtacız.” cevabını

³⁷⁶ Erhan Yoska; **Türkiye Selçuklularında XIII. yüzyıldaki Tıbbi Gelişmeler**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: 2005), s.162.

³⁷⁷ **Fihî Ma Fih**, s.48-103,136.

³⁷⁸ **Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi**, s.75.

³⁷⁹ **Abu’l Farac**, C.II, s.495.

³⁸⁰ Yoska, **agt**, s.182.

³⁸¹ Merçil, **Meslekler**, s.115-116.

³⁸² **Abu’l Farac**, C.II, s.523.

almıştı. İbn Battuta gayrimüslim bir kişinin bu derece saygı görmesini yadırgamış ve tepki vermişti.³⁸³

2.6.2.1. Hastalıklar ve Tedavi Şekilleri

Türkiye Selçuklu toplumunda her şeyden önce sağlıklı olmanın ancak temizlikle mümkün olabileceği inancı bulunmakta idi. Hem Orta Asya tıbbı hem de İslâm tıbbı bu inancı desteklemekteydi. Manevî tıbbın etkisi yani telkin en çok kullanılan yöntemlerdendi. Orta Asya Şamanların yaptıkları uygulamalar, İslâm tıbbındaki rukye (tılsım) ile tedavi Türkiye Selçuklu tıbbında el teması ile rukye şekline dönüşmüştür. Bu tür tedavinin uygulayıcısı çeşitli dinî tarikat şeyhi kimselerdi. Örneğin Mevlana mübarek elini bir şahsın parçalanmış ayak parmakları üzerine koymuş ve bir şeyler okuyup üfleyince, yara derhal kapanıp iyileşmişti. Devrin en yaygın hastalığının sıtma olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık bütün hummalı hastalık çeşitlerinin o devirde sıtma olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır.³⁸⁴

Mevlana ise sıtmayı çeşitli şekillerde tedavi etmiştir. Yüksek ateşli ve tehlikeli bir sıtmaya yakalanan ve doktorların tedavi edemediği bir şahsı ziyaret eden Mevlana, hastayı terleterek tedavi etmişti. Tıbb-ı manevi metodunun en iyi uygulayıcılarından olan Mevlana aynı zamanda telkin (placebo) ile tedavi yöntemini de kullanmıştır. Modern tıpta bugün hastaya doğrudan doğruya ilaç vermek yerine tedavi edilebilir hastalıklarda telkin (placebo) vermeyi tercih etmektedir. Mevlana bazı durumlarda okuyup üflemeden sadece elini sürmek suretiyle bazı hastalıkları tedavi etmekteydi. Mevlana, uykusuzluktan muzdarip bir hastaya, haşhaşın tohumlarını çıkarıp yemesini tavsiye etmişti. Hasta tavsiye edilen ilacı içmesine rağmen iyileşemeyince Mevlana bu kez onu, rukye ile tedavi etmişti. Göz ağrısının tedavisini ise tükürük ile yapmaktaydı. Kendisine göz hastalığından gelen bir kimseyi Mevlana, tükürüğünü hastanın gözüne sürmek suretiyle iyileştirmişti.³⁸⁵

Mevlana 'da adı geçen hastalıkları da ikiye ayırmak lazımdır. Bunlardan ilki; kellik, sağır ve dilsizlik, körlük ve kekemelik gibi doğuştan gelen rahatsızlıklardır.

³⁸³ İbn Battuta, C.I, s.423.

³⁸⁴ Yoska, **agt**, s.198.

³⁸⁵ Yoska, **agt**, s.198.

Sonradan oluşan rahatsızlıklar arasında veba, gıda zehirlenmesi, göz ve diş ağrısı, nezle, sıtma, kulunç, basur, safra, felç, titreme illeti, toprak yeme, uyuz gibi hastalıklar sayılmaktadır.³⁸⁶ Temiz olmayan suların içilmesi, evlerdeki yiyeceklerin ve mutfak malzemesinin steril olmasının sağlanamaması sebebiyle fare, bit ve sivrisinek gibi zararlı hayvanlar, böcekler ve haşerat yoluyla da çeşitli hastalıklar ortaya çıkabiliyordu.³⁸⁷

Tedavide kullanılan usuller arasında ilaç kullanmak ilk sırada geliyordu. Bu konuda şifalı otlardan yapılan ilaç ve merhemlerden yararlanılmaktaydı. Cerrahi müdahalelerde acıyı dindirmek için afyon verilerek hastanın uyutulması günümüzdeki narkoz uygulamasını akla getirmektedir.³⁸⁸ Gıda zehirlenmelerinde hastanın kusturulması her zaman müracaat edilen bir yoldu. Hacamat adı verilen mevsimin belli zamanlarında kan aldırarak hasta kanın vücuttan dışarı atılması yaygındı. Hacamatçı neşter kullanır, çocuklar neşterden korkar ve hacamattan ağlardı.³⁸⁹ Hacamatçı işini para karşılığı yapar, bedendeki kanı hacamat şişesine alırdı. O devirde nezle olanların hacamat yaptırması yaygındı, önce kan aldırılır daha sonra hamama gidilirdi. Ayrıca yaranın kangren olmaması için dağlanması da uygulanan tıbbi tedavi usulleri arasındaydı.³⁹⁰

Kabile (ebe) o zamanda çocuk doktoru olarak da iş görmekte idi. Devasaz ise ilaçlar hazırlayan kişiydi. Macun ve şerbetler hazırlayıp daruhanelerde (eczane) satıyorlardı.³⁹¹ Sirkengübin (bal ve sirke karışımı),³⁹² helile (tohumları ilaç olarak kullanılan bir bitki), bademyağı, sürme (gözlerin iyi görmesi için), efsintin (sara ve mide hastalıkları için), tutiya (göz için), mahmude (bingöz otu), tiryakin (panzehir), galiye (içerisinde amber, misk olan başağrısı vesair için kullanılan ilaç) gibi ilaçlar kullanılıyordu.³⁹³

³⁸⁶ Özbek, **agm**, s.51.

³⁸⁷ Özbek, **agm**, s.52.

³⁸⁸ **Mesnevi**, s.212.

³⁸⁹ Merçil, **Meslekler**, s.107.

³⁹⁰ Özbek, **agm**, s.52.

³⁹¹ Merçil, **Meslekler**, s.116.

³⁹² **Mesnevi**, s.64.

³⁹³ Merçil, **Meslekler**, 118-119.

Selçuklularda ruhsal rahatsızlıkların tedavisi için ise çeşitli tedavi teknikleri geliştirilmiştir. Bunların en önemlileri ilaç tedavisi, müzik tedavisi, su tedavisi ve çeşitli çiçeklerin kullanıldığı görsel ve kokuya dayanan tedavi teknikleriydi. IX. ve X.yy ‘da yaşamış filozof, müzisyen ve hekim Farabi belli kısımlara ayırdığı Türk müziği makamlarını günün belli saatleri ile ilişkilendirerek psikolojik, fizyolojik etkileri olduğunu söylemiştir. Gevher Nesibe Hatun Bimarhanesi’nde müzik, telkin, ve sıcak su ile ruhsal rahatsızlığı olanlar tedavi ediliyordu. Türklerin ilk ciddi müzikle tedavi çalışmalarını Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde uyguladıkları görülmektedir.³⁹⁴ Gevher Nesibe Tıp Medresesi (1206), Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası (1228), Amasya Darüşşifası (1308) dünyada psikolojik rahatsızlığı olan hastaların müzik ve su sesiyle iyileştirildiği ilk yerler olarak bilinmektedir.

Ayrıca hastanelerde çiçek yetiştirilir ve bunların güzelliği, kokusu psikolojik hastalıkların tedavisinde kullanılırdı (Özellikle lale, sümbül, reyhan, karanfil, deveboynu, yasemin, nesrin gibi çiçek türleri tercih edilirdi). Bimarhanelerde “Güllabici” ismi verilen hasta bakıcılar tarafından ruhsal rahatsızlığı olan hastalara günde iki defa gül suyu serpilirdi. O dönemde gülün insan psikolojisini saflaştırdığı ve yücelttiği düşünülürdü. Bu yaklaşıma paralel olarak hastaların başı traş edilir, gül yağıyla ovulur ve tedavinin sonunda aynı işlem yinelenirdi. Bu merkezlerdeki tedavi sürecinde hastaya kuş eti yedirilir, çiçek manzaraları seyrettirilir, Kur’an okunur, kuş ve su sesleri dinlettirilir, çiçek kokuları verilir, ayrıca sanat ve el işleriyle hastalarda meşguliyet yaratılıp tedaviye katkı sağlanırdı.³⁹⁵ Gerek psikolojik, gerekse fizyolojik hastalıkların tedavisinde kullanılan diğer bir tedavi aracı ise su idi. Anadolu’nun ılıca, kaplıca gibi şifalı su kaynakları bakımından zengin olması, su ile tedavi imkanı sağlıyordu. Çeşitli hastalıkların tedavisi için yoğun şekilde kaplıcalar kullanılıyordu.

³⁹⁴ Aşkım Hatunoğlu, “Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin Gelişimine Katkıları ve Psikolojik Hastalıklara Tedavi Yöntemleri”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:2, S.5, (Eylül 2014), s.258.

³⁹⁵ Hatunoğlu, **agm**, s.259-260.

2.6.3. Hamamlar

“Bilâdu’r Rum (Rum ülkesi) denilen ülke dünyanın en güzel yerlerinden biridir. Tanrı oraya bütün diğer ülkelere parça parça verdiği iyiliklerin tümünü ihsan etmiş. Doğası bolluk ve nefistir; halkı nezih, nazik, temiz insanlardır...”³⁹⁶ diye anlatıyor Faslı seyyah İbn Battuta. Göçebe Türklerde (çerge) adı verilen çadır hamamların olması, Sultan I. Alaeddin Keykubad’ın da hamam-ı seferi denilen bir çadır hamamıyla sefere çıktığını öğrendiğimiz tarihi kayıtlar³⁹⁷ Türk kültüründe temizliğin ve hamamın önemini kanıtlar niteliktedir. Türkiye Selçukluları için hamamlar yalnızca temizlik mekânları olarak kullanılmamıştır. Hamamlar, aynı zamanda insanların toplanıp güzellik bakımlarını yaptırdıkları, dedikodu edip yemek yedikleri sosyal alanlardı.³⁹⁸

XII.-XIII. yüzyılların halk hamamları (veya genel hamamları) köy veya şehir halkının faydalanması için tek yahut çifte olarak yapılmış, müstakil binalardır. Tek hamamlar, günün belli saatlerinde sadece erkekler veya kadınlara tahsis edilmiştir. Çifte hamamlar ise erkeklerin ve kadınların aynı saatlerde yıkanma imkânlarını sağlamıştır. Genel hamamlar ekseriyetle bir külliye veya manzumenin bir parçasını teşkil ederlerdi. XIII. yüzyılın çifte hamamlarında plan tertibi, genellikle, aradaki müşterek duvar boyunca ve her iki kısımda art arda sıralanan soyunma, aralık, soğukluk ve sıcaklık mahalleri ile bunların nihayetinde müştereken yer alan sıcak su deposu ve külhandan ibarettir.³⁹⁹ Doğrudan cümle kapısından girilen soyunma mahallinden sonra üstü kubbe veya tonozla örtülü bir alan olan aralık, hem geçit olarak kullanılan hem de kargir veya ahşap bir bölme ile ayrılmış helayı ve traşlığı ihtiva eden bir mekândır.⁴⁰⁰ Hamamlarda dellaklar aynı zamanda berberlik de yapıyorlardı. Gelen müşteriler bu kısımlarda saç ve sakal traşı oluyorlardı.⁴⁰¹ Türk hamamlarının önemli bir kısmı olan soğukluk ise yıkanma yeri değil dinlenme ve bekleme mekânıydı.⁴⁰²

³⁹⁶ İbn Battuta, C.I, s.400.

³⁹⁷ Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, s.254.

³⁹⁸ Mazaheri, **age**, s.82.

³⁹⁹ Yılmaz Önge, **Anadolu’da XII.-XIII. yüzyıl Türk Hamamları**, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1995), s.9-10 .

⁴⁰⁰ Önge, **age**, s.19-22.

⁴⁰¹ Merçil, **Meslekler**, s.109.

⁴⁰² Önge, **age**, s.24.

Beş veya sekiz metre çapında bir kubbenin örtebileceği, merkezi bir mekân etrafında, enine olarak tertiplenmiş eyvanlar ve köşe halvetlerinden teşekkül eden bu şema, yüzyıllar boyunca, büyük hamam sıcaklıklarının geleneksel kompozisyonlarında uygulanmıştır. XII.-XIII. yüzyıl hamamlarında, ihtiyaç duyulan temiz suyun, vakıf su depolarından, özel kuyu veya sarnıçlardan yahut dere, çay, nehir gibi tabii akarsulardan temin edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁰³

Germabe-ban (hamamcı)'nın; bir hamamı idare eden kişinin en önde gelen görevi hamamı sıcak tutmaktı. Ot, odun ve tezek ile ısıtılan hamamda ateşi atan ve sıcaklığı kontrol eden işçiye külhan denirdi. Külhan hamamı ısıtmakta kullanılan tezeği küfe ile taşırdı. Külhanlar yüzlerindeki ve elbiselerindeki duman is ve tozdan belli olurdu. Zor şartlarda çalıştıkları için oldukça kötü kokarlardı.⁴⁰⁴ Hamamdaki peştamalların sahibi hamamcıydı ve bırakılan giysileri rehin olarak muhafaza ederdi. Vakfedilmiş yerlerde çalışan hamamcılar yıllık ücret alırlardı. Celaleddin Karatay'ın kervansaray vakfiyesinin zeyline göre hamamcıya her yıl yüz yirmi dirhem ve yirmi dört mudd buğday verilecekti.⁴⁰⁵ Dellaklar ise hamama gelen müşterileri keseler, ovar ve kil ile yıkardı. Natur, denilen görevli ise müşterilerle ilgilenir, çamaşırların yıkanması için hamama sabun temin ederdi. Sabun, Selçuklu döneminde önemli bir temizlik maddesiydi ve üretilip, satılırdı. Altun-aba vakfiye metninde sabunhanenin zikri geçmektedir.⁴⁰⁶

Konya'da antik devirlerden beri kullanılan Ilgın kaplıcası, I. Alaeddin Keykubad tarafından 1236 yılında hamam haline getirilmişti. Arslan başlı iki mermer lüleden su akıtılan bir havuz, kubbeli sıcaklık ile bir camekân kısmından ibaretti.⁴⁰⁷ Şifalı suları olan bu kaplıcaya, Mevlana ve ailesi de sık sık giderdi.⁴⁰⁸ Bir gün Ilgın'a giden Mevlana, burada suya giren cüzzam hastalarını uzaklaştırmak isteyen arkadaşlarına kızmış, cüzzamlıların yanlarına giderek, vücutlarından akan suyu başından aşağı dökmüş ve onların gönlünü almaya çalışmıştır.⁴⁰⁹ Mevlana, gün

⁴⁰³ Önge, **age**, 25-41.

⁴⁰⁴ Merçil, **Meslekler**, s.109.

⁴⁰⁵ Merçil, **Meslekler**, s.108.

⁴⁰⁶ Turan, "Şemsettin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", s.208.

⁴⁰⁷ Önge, **age**, s.280.

⁴⁰⁸ **Eflaki**, C.II, s.28.

⁴⁰⁹ **Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi**, s.86.

içerisinde halkın başvurmasının yoğunluğundan bunaldığı zamanlarda hamama giderdi. Hamamda da sıkıntı verildiği zaman suyun haznesine girer, üç günlük halvetlerde bulunurdu.⁴¹⁰

2.7. Eğlence Anlayışı ve Eğlence Mekanları

Eğlence, Türklerin günlük yaşantısının bir parçası olduğundan Türk insanı günü belli zaman dilimlerine ayırıp eğlenme veya çalışma saatleri gibi düzenleme yapmamış, günün herhangi bir anında, kendisini veya etrafında bulunanları güldürecek, dinlendirecek, coşturacak, kısacası eğlendirecek hareketler, taklitler veya söylemlerde bulunabilmiştir. Kırsal kesimlerde tarlaya giderken yolda söylenen türküler, dinlenmek için mola verildiği yerlerde kalkıp oynamalar, tarlada çalışırken sırayla türkü söylemeler, müzik eşliğinde tarlalarda çalışmalar bunun göstergesidir.⁴¹¹ Gündelik hayat içinde planlamadan, insanların içinden geldiği gibi davranarak ortaya çıkan eğlencelik eylemlerden farklı, zamana bağlı olarak, topluca yapılan eğlence ve kutlamalar için genellikle meydanlar ve geniş alanlar tercih edilmiştir. Aynı şekilde evlilik ve sünnet törenleri de kişinin maddi durumuna bağlı olarak konaklar, köşkler ve evlerle birlikte bu mekanların bahçelerinde ya da mekanın yakınında bulunan meydanlarda kutlanmıştır. Arkadaş topluluklarının belli mekanlarda düzenledikleri içkili ya da içkisiz ziyafetler, hanlar ve meyhaneler, Selçuklu devrinin eğlence mekanları olarak sayılabilir. Oyun ve eğlenceler, bir kişinin kendi başına eğlenmesinden bir milletin bayram kutlamalarına kadar geniş bir yelpazeye sahiptir.⁴¹²

Selçuklu zamanı Anadolu'da eğlence hayatının oldukça renkli olduğunu görmekteyiz. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler için 21 Martta kutlanan Nevruz, Harman Toyu, haziran sonunda Saban Toyu, 6 Mayıs Hıdırellez gibi şenlikler varlığını sürdürmüştür. İbn Bibi'nin "Nevruz bayramının meclisi gibi görkemli meclisler düzenlediler."⁴¹³ ifadesinden bu bayramların kutlandığını ve eğlencelerin oldukça renkli geçtiğini anlıyoruz. Haziran ayının başında yapılan Saban Toyu ise; saban işinin bitmesi şerefine yapılan büyük şenliklerdi. Bu şenliklerde,

⁴¹⁰ Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi, s.104.

⁴¹¹ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi* C.XXI, S:II, ss. 77-92, (Aralık, 2006),s.79.

⁴¹² Ersan, "Halkın Eğlence Hayatı", s.79.

⁴¹³ İbn Bibi, s.514.

saban sayesinde elde edilen bütün ürünlerin, özellikle ekmek türlerinin yer aldığı sofralar kurulur, insanlar birbirlerine ziyaretlerde bulunur, at yarışları ve çeşitli yarışmalar yapılır, güreşler tutulurdu.⁴¹⁴ Türk insanı, Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikten sonra da asker millet olma özelliğini devam ettirmiştir. Hem askeri niteliği olan hem de eğlence olarak yapılan yarışlar arasında cirit, çevgan, at yarışları, mızrak atışı, ok atma, güllle atma, halka kapma ve güreş vardı.⁴¹⁵ Halkın bir diğer eğlence vesilesi ise düğünlerdi. Mevlana çocukları Sultan Veled ve Alaeddin için Karahisar-ı Devle'de Sultan Alaeddin Keykubad ve emirlerinin de hazır bulunduğu bir sünnet düğünü tertip etmişti. Bu düğünde kalenin her tarafı nefis kumaşlar ve silahlarla donatılmış görkemli bir kutlama yapılmıştı.⁴¹⁶

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda eğlence hayatı hayli renklidir. Mevlâna bu konuda, başta saray olmak üzere halkın eğlenceye olan düşkünlüğüne işaret etmektedir. Onun verdiği bilgilerden bu dönemde kopuz, saz, davul, zurna, tambur, tef, ney, rebap başlıca müzik aletleridir. Müzik eşliğinde şarkıcılar tarafından cezbeli şarkılar söylendiği, dinleyicilerin bu şarkılara coşkulu biçimde el ve ayak vurarak, parmak şıklatarak eşlik ettiği, münferit ve toplu olarak sema ve raks yapıldığı, halay çekildiği anlaşılmaktadır.⁴¹⁷ Bu dönemlerde Anadolu'da çeşitli ahi toplantılarında da türkülerin söylendiğini, türküler eşliğinde oyunların oynandığını görmekteyiz. İbni Batûta, ahilerden bahsederken, onların Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerden olduğunu, her yerde, köylerde, kasabalarda, şehirlerde var olduklarını söyler ve onların çeşitli özelliklerinden bahseder. Bu arada Türkmenler için, “Yemek zamanında bir araya toplanarak hep beraber yemek yerler, türkü söylerler, raks ederler” ifadesini kullanmaktadır.⁴¹⁸ Burada Türkmenlerin oynadıkları oyunun klasik halk oyunları olması kuvvetle muhtemeldir.⁴¹⁹ Konya'nın bütün hanımları her cuma Selçuklu sultanın has naibi olan Eminateddin Mikail'in hanımının huzurunda toplanırlardı. Bu toplantıya Mevlana da davet edilir ve hanımlara nasihatlarla bulunurdu. Nihayet

⁴¹⁴ Ersan, “Halkın Eğlence Hayatı”, s.80.

⁴¹⁵ Ersan, “Halkın Eğlence Hayatı”, s.82.

⁴¹⁶ Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklu Devlet Erkanının Eğlence Hayatı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi** C.XXI, Sayı: I, ss. 73-106, (Temmuz, 2006), s.81.

⁴¹⁷ **Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi**, s.72; Özbek, **agm**, s.57.

⁴¹⁸ **İbn Battuta**, C.I, s.405.

⁴¹⁹ Seyfullah Kara, “Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, **Bilig**, S. 68, (Kış, 2014), s. 169-182.

olayın sonunda şarkı söyleyen cariyeler, nadir defçiler ve kadın neyzenler çalmağa başlar, Mevlana da sema' a kalkardı.⁴²⁰

Selçuklu Türkiye' sinde sultan ve devlet adamlarının eğlenceye çok düşkün oldukları, türlü eğlenceler arasında içkili, müzikli ve raksli meclislerin tertip edildiği, kaynakların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Esasen dinî duygularının yoğun olduğunu, dinî hayatla ilgili titizliklerini çok iyi bildiğimiz Selçuklu sultanlarının müziğe ve müzik eşliğinde içkili ve raksli eğlencelere yer vermeleri, Türk sultanlarının dini algılayış ve yaşayış tarzları hakkında bize önemli fikirler vermektedir. “Küffâra” karşı cihat duygusuyla mücadele eden bu sultanlar, özel hayatlarında da namaz kılacak, oruç tutacak kadar dindarlık gösterirken, aynı özel hayatlarında eğlencelere de yer vermekteydiler.⁴²¹

Hükümdarlar tahta çıkacakları Konya' ya doğru harekete geçtiklerinde takip ettikleri istikamet üzerinde bulunan şehirlerde yaşayanlar, yeni hükümdarın tahta çıkışını kutlamak için harekete geçerlerdi. Hükümdarı yol üzerinde karşılayan halk arasında şehrin ileri gelenleri ve müzisyenleri de yer alır, bunlar hep birlikte eğlence düzenleyerek bu müjdeli haberi kutlardı. Bu törenler için özenle hazırlanan halk, hükümdarın karşılanacağı mevkiye seyyar ya da sabit köşklerle ve hediyelerle gelirdi. Halktan ileri gelenler, hükümdarın çetirini gördüklerinde el öpme şerefine kavuşurlardı. Tahta çıkma müjdesi, kurbanlar kesilerek ve hükümdara pîşkeş (hediye) sunularak kutlanırdı. Bununla birlikte dinar (altın), dirhem (gümüş), kıymetli mücevher ya da inci saçılırdı buna da “saçı saçmak” denilirdi. Ardından yeni hükümdar tarafından emlak ve ikta menşurları yenilenirdi.⁴²² Her ne sebeple olursa olsun hükümdarlar mutlaka muhteşem törenlerle karşılanır, kutlama merasimleri yapılırdı. Sultan II. Mesud Konya' ya ulaştığında Ahi gençleri, hükümdar için ateş ve silah oyunu gösterisi yapmışlar ve hükümdar bütün Ahilere, gençlere ikramlarda bulunmuştu.⁴²³ Yalnız Selçuklu ülkesinde değil, komşu ülkelere ziyaretlerde de hükümdarları karşılama törenleri ihtişamlı oluyordu. II. Kılıç Arslan İstanbul' u

⁴²⁰ Eflaki, C.I, s.531.

⁴²¹ Kara, agm, s.174.

⁴²² Züriye Çelik, “Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bîbî Evreninde)”, **History Studies** Volume 3/3, ss. 85-95, (2011), s.87.

⁴²³ Anonim Selçuknâme, s.58.

ziyaretinde Bizans İmparatoru tarafından muhteşem ziyafetlerle ağırlanmış, at yarışları ile büyülenmiş, adet olduğu üzere, bazı kayık ve sandallar Grek Ateşi ile tutuşturulmuştu. İmparator şehrin ihtişamını ortaya çıkarmak için hipodromu tika basa insanlarla doldurmuştu.⁴²⁴

Culüs törenleri, sefer öncesi ve sonrası hazırlanan eğlenceler, düğünler, av şöenleri, yabancı misafirlerin ve elçilerin kabulü hepsi birer kutlama ve eğlence nedeniydi. Hatta I. Alaeddin Keykubad Diyarbakır kuşatmasının başarısız olmasına rağmen emir ve askerlere kızmamış, zevke, neşeye, işrete dalmış, çevgan oyunuyla, avla, tar sesi dinlemekle bahçede, kırdı, nehir kıyısında ve kasırlarda gül güzlü, gümüş tenli sakilerle vakit geçirmişti.⁴²⁵ Bu bezm meclislerinde musiki şinaslar, sakiler, keyif verici maddeler, envai çeşit yiyecek ve mezeler bulunurdu. Çeşitli konularda sohbetler edilirdi. I. Alaeddin Keykubad'ın meclisinde siyasetten başka ilim ve kültür meseleleri tartışılırdı. Mecliste şakaya yer vermez, meliklerin tarihlerinden ve eski padişahların hayatlarından bahseden kitaplar okumayı severdi. Müzisyenleri dinlerken musiki kitaplarından, vezin ve usul gibi konulardan konuşmaktan hoşlanırdı. Eğer nedimlerinden biri veya yakınlarından rütbesini aşan bir söz söyler veya davranışta bulunursa, onu azarlayıp bir daha meclise çağırılmazdı.⁴²⁶ Ziyafetler, zaman zaman rakiplerin ortadan kaldırılması için uygun ortamlardan birisi olarak görülmüştür. Kayınpederi Çaka Bey'in, İmparator I. Aleksios'un telkiniyle kendi devletini tehdit etmeye başladığını düşünen I. Kılıç Arslan onu bir eğlence meclisinde bertaraf etmiştir. Daha sonraki dönemlerde de I. Alaeddin Keykubad'ın ziyafet sırasında yediği et ile zehirlendiğine tanık oluyoruz.⁴²⁷

2.7. 1. Meyhaneler/Hanlar

“Mevlana semadan çıkıp bir mahallenin başından geçerken bir meyhanenin kapısından rebap sesi mübarek kulağına geldi. Biraz durdu, sonra dönmeye başladı. Sevinçler gösterdi. Horoz ötümüne kadar naralar atıp bağırды. Bütün ayak takımı dışarı

⁴²⁴ İonnes Kinnamos, **Historia**, s.151.

⁴²⁵ Ersan, “Devlet Erkanının Eğlence Hayatı”, s.80.

⁴²⁶ Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklularında Resmi Eğlence/Bezm Meclisleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.43, (İstanbul: 2006), s.48.

⁴²⁷ Ersan, “Devlet Erkanının Eğlence Hayatı”, s.85-86.

çıkıp Mevlana'nın ayaklarına kapandılar. Mevlana üstündeki bütün elbiseleri çıkarıp bu ayak takımına verdi. Bu ayak takımının hepsinin Ermeni olduğunu söylerler.”⁴²⁸ Eflaki'nin aktardığı bu olaydan Konya'da meyhanelerin olduğu anlaşılıyor. Meyhaneler dışında evinde şarap satanlar da vardı.⁴²⁹

Meyhanelerin yanında diğer eğlence mekanları hanlardı. Konya'da Vezir Ziyaeddin ve Sahib İsfahani adlarını taşıyan hanlar vardı. Buralarda hem müzikli eğlenceler düzenleniyor hem de hayat kadınları bulunuyordu. Çeşitli müzik aletlerini kullanan icracıların ve şarkıcıların bulunduğu bu hanlarda hem erkek hem kadın sanatkarlar vardı.⁴³⁰ Vezir Ziyaeddin Hanı'nda Tavus adında harp* çalıp şarkı söyleyen güzel bir kadın vardı. Çalışan kadınların kendilerine ait odaları bulunuyordu.⁴³¹ Bu kadınlar genellikle gayri müslimlerden idi.⁴³² Aynı şekilde kadın ve erkek neyzenler def v.s. çalan sanatkarlar, kavvallar (bir çeşit meddahlar) da vardı. Bundan başka rakkaseler de bulunuyordu. Raks daha çok defsiz olarak icra ediliyordu.⁴³³

2.7.2. Bağ ve Bahçeler

Türkçe sözlükte “gezme, gezinme” anlamında kullanılan bir kelime olarak tarif edilen “seyran” eğlenmek için bakma ve seyir (temaşa) anlamlarını da içermektedir. Seyir eyleminin gerçekleştiği ve “bakacak/temaşalık” adıyla anılan yerlerden kırlar, yeşillikler, çiçekler, yalçın kayalıklar, dereler, ırmaklar, göller kısacası tabiata ait güzelliklere bakılır ve insan ruhunun dinlenmesi sağlanır.⁴³⁴ Bu amaçla en çok kullanılan mekanlar bağ ve bahçelerdi.

Selçukluların Anadolu'da bir güç olmasından sonra ise Selçuklu sultanları geniş bahçe ve avlulara sahip saraylar yaptırmışlardır. Bu bahçe ve avlular; suyu bol

⁴²⁸ Eflaki, C.I, s.530.

⁴²⁹ Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi, s.96-97.

⁴³⁰ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menakibü'l Arifin'in Değerlendirilmesi)*, (2. Basım, Konya: Bilge Yayınları, 1977), s.67.

* Harp; Dik tutulup telleri elle çekmek suretiyle çalınan, geçmiş milattan öncesine dayanan büyük üç köşeli telli müzik aleti.

⁴³¹ Eflaki, C.I,s.404.

⁴³² Taneri, *age*, s.67.

⁴³³ Taneri, *age*, s.68.

⁴³⁴ Ersan, “Devlet Erkanının Eğlence Hayatı”,s.86.

bir yerde kurulmuş, meyve ağaçlarının ve çiçeklerin yoğun olduğu, çeşmelerin bulunduğu cennete benzetilerek tasarlanmışlardır.⁴³⁵ Bu bahçelerde çınar, dişbudak, ıhlamur, karaağaç, çitlembik, meşe, defne, erguvan ve ahlat gibi ağaçlar yetiştirilmiştir. Bu ağaç türlerinden başka meyve bahçeleri, üzüm bağları ve sebze bahçeleri de oldukça fazlaydı. Su, bahçenin hiçbir zaman eksik olmayan bir elemanıydı. Deniz, dere, havuz ve hatta en basit şekli ile çeşme olarak su, bahçe içinde mutlaka yer almıştır. Akar ya da hareketli su, durgun suya tercih edilmiştir.⁴³⁶ İbn Battuta Anadolu'yu ziyaretinde Alanya, Anyalya, Konya, Aksaray gibi şehirlerin bahçelerine övgüler yağdırmıştır. Aksaray'da üç su kanalının şehri böldüğünü, kanalların evlerin arasından geçtiğini bu sayede bağ ve bahçelerin şehrin içine kadar girdiğini anlatır. Antalya'nın bahçelerinde ise yetiştirilen kayısı ve bademin Mısır'da oldukça nadir bulunan pahalı kuruyemişlerden olduğunu söyler.⁴³⁷

Konya şehrinin yeşilliği çok eski dönemlerde de meşhurdur. Haçlı kaynakları, Meram'da dinlenen ordularından ve Meram'ın güzelliğinden, sularından bahsetmişlerdir.⁴³⁸ Konya etrafındaki bağ ve bahçeler aynı zamanda halkın meyve ve sebze ihtiyacını da karşılıyordu. Çevredeki bağlarda bol miktarda üzüm yetiştiriliyordu ve önemli bir sektör halini almıştı.⁴³⁹ Halk hoş vakit geçirmek için de bu bağlara gidiyordu. Kimya Hatun'un ve Sultan Veled'in büyükannesinin de aralarında bulunduğu kadınlar boş vakitlerinde bu bağlara gezmeye giderdi.⁴⁴⁰ Bağların etrafında çitten duvarlar örülüyordu.⁴⁴¹ Bahçelerde ise mahremiyeti korumak için yüksek duvarlar örülüyor ve duvarın üzerinede dikenler konuluyordu.⁴⁴² Konya bahçelerinin vazgeçilmez çiçeği gül idi. Bahçelerde insanlar gül toplayarak mendillerine doldururlar ve uğur sayarak evlerine götürürlerdi.⁴⁴³ Bahçelerin bakımından bahçıvanlar sorumluydu. Bahçıvan kurumu ağaçları keser, sağlıklı ağaçlarla aşılardı.⁴⁴⁴ Irgatlar, bahçelerde toprağı beller ve çalıştıkları gün ölçüsünde

⁴³⁵ İlkden Tazebay, Nevin Akpınar, "Türk Kültüründe Bahçe", **Bilig**, (Yaz, 2010), s.245.

⁴³⁶ İlkden Tazebay-Nevin Akpınar, **agm**, s.249.

⁴³⁷ **İbn Battuta**, s.403.

⁴³⁸ Yasa, **agt**, s.158.

⁴³⁹ Yasa, **agt**, s.158-159.

⁴⁴⁰ **Eflaki**, C.II, s.60.

⁴⁴¹ **Mesnevi**, s.74.

⁴⁴² **Fihi Ma Fih**, s.117.

⁴⁴³ **Eflaki**, C.I, s.175.

⁴⁴⁴ **Mesnevi**, s.252.

ücret alırlardı.⁴⁴⁵ Sarayların, medreselerin ve köşklerin bahçelerinde şık havuzlar bulunurdu. Su, kenarları çinilerle kaplı beyaz mermerden yapılmış bir arkta gelirdi bu havuzlara. Çardaklarda efendileri, nakışlı sedirlerde sofralar kurdurup otururken hizmetçiler ve köleler sedirin iki tarafında ayakta beklerlerdi.⁴⁴⁶

Selçukluların bahçe ortamına olan aşkları, kent içinde ya da kent dışında da pek çok bahçe, dinlence yerleri inşa ettiren ya da kullanan Alaeddin Keykubad döneminde özellikle dikkate değerdir. Bu ortamlarda ziyafetler, müzik ve şiir, bol suya ve ormanlık alana eşlik etmekteydi. Selçuklu hükümdarları zamanlarının çoğunu ya iş için orduların başında ya da av zevki için at sırtında geçirmekteydi.⁴⁴⁷ Av amaçlı kullanılan bahçelerin de olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Konya ve Kubadabad Sarayları ile Aspendos'tan getirilen Selçuklu çinileri, sultanın avlarına dair süslü kanıtlar taşımaktadır. Bu çiniler üzerinde dile getirilen hayvanlar şunlardır: Balık, pek çok türden kuş (ördekler, kuğular, turnalar ya da balıkçılar), ayı, geyik, yabani tavşan, tilki, muflon, yaban geyiği, kurt ve aslan. Tazılar ya da çalığışları ve yırtıcı kuşlarla birlikte atlıların tasvirleri yer almaktadır.⁴⁴⁸ Bahçelerin hoş kokuları ve çiçekleri, bütünüyle şiirsel metinlerde betimlenmektedir. Ne var ki, Mevlana çiçek yetiştiriciliğinden de bahsederken gül, reyhan, sümbül, yasemin gibi yetiştirilen çiçek çeşitlerini zikretmektedir.⁴⁴⁹

Varka ve Gülşah, Anadolu Selçuklu hâkimiyeti altındaki Anadolu'ya sıkıca atfedilebilen resimli bir avuç el yazmasından biridir. El yazması, Varka ve Gülşah adlı aşıkların soyutlanmış bitkisel bir ortamda kucaklaştıkları ünlü bahçe sahnesini kapsamaktadır. Büyük bir ağaçla beraber, imgenin ortasında yer alan iki aşıkla birlikte, bu bahçe şematik bir biçimde tasvir edilmektedir. Ağacın altında ise bir tilki ağaç yapraklarının altında kıvrılmaktadır. Sola doğru, bir horoz ve tavuk soyutlanmış, meyveli ağaç yapraklarının içerisinde gösterilmektedir. Sağa doğru, kıvrımlı diğer bir soyutlanmış bitkisel desen, aşık çift bakan büyük bir çiçekte sona ermektedir.⁴⁵⁰ Çiçeklerin, ağaçların ve meyve ağaçlarının alabildiğine uzandığı kırsal bölgelerin

⁴⁴⁵ **Mecalis-i Seb'a**, s.34.

⁴⁴⁶ **İbn Battuta**, C.I, s.419.

⁴⁴⁷ Scott Redford, **Anadolu Selçuklu Bahçeleri**, (İstanbul: Eren Yayınları, 2008), s.66.

⁴⁴⁸ Redford, **age**, s.65.

⁴⁴⁹ Özbek, **agm**, s.54.

⁴⁵⁰ Redford, **age**, s.132.

üzerine yükseltilmiş sarayların, köşkların manzaraları sayesinde insanların gözlerinin ödüllendirildiği, sayısız kanal ve çeşme aracılığıyla akan suların sesiyle, bahçede yaşayan kuşların şakımalarıyla kulakların mest olduğu, menekşe gibi hoş kokulu bitkilerin kokularını içine çektiğimiz sahneler hayalimizde canlanmakta.

2.7.3. Meydanlar ve Seyirlik Eğlenceler

Seyir zevkinin tadılması ve bu ihtiyacın giderilmesi sadece tabiat güzelliklerinin seyredilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Bazı insanlar ve topluluklar, insan hayatını ilgilendiren temsilleri, bedeni hüner icrasını, çeşitli yarışları ve sportif oyunları seyretmekten hoşlanmışlar ve bunları seyretmekle eğlenmişlerdir. Hem atla hem de yaya olarak gezintilerin, at koşularının, her türlü sporun yapılabildiği ve hünerlerin sergilenebildiği meydanlar, temaşalıkın dışında hükümdarların, devlet erkânın ve halkın, çeşitli aktiviteler yanında seyir ihtiyacını karşıladığı en önemli yerler olmuştur.⁴⁵¹ Türk şehirlerinde şehrin hemen yanında meydanlar bulunması dikkat çekici bir özelliktir. Kayseri’de şehir surlarının yanında, Keykubadiye Sarayı ve şehir arasında bulunan mevkide konumlanmış olan Meşhed Meydanı tarihi pek çok olaya tanıklık etmiş önemli bir meydandır.⁴⁵² Seferlerde ordunun toplanma yeri olmasının yanında askeri faaliyetler dışında bayram gibi umumi kutlamalar da burada yapılıyordu.⁴⁵³

Mayıs 1237’de bir bayram günü I. Alaeddin Keykubad ve Emir Celaleddin Karatayi bu meydanda topluluğun önünde bala-tekin oyunu oynamışlardı. Mücevherlerle süslü elbisesini giyen sultan, elindeki Hatti mızrak olduğu halde sahaya çıkmıştı. Onun karşısına çıkan Emir Celaleddin Karatayi’yi atından düşürmek için hamle yapmış fakat Emir Celaleddin kalkanını (bala-tekin) kullanarak ona fırsat vermemişti. Bir kaç defa bu oyunu oynamışlardı.⁴⁵⁴

Halkı eğlendirmek amaçlı yapılan gösterilerde, şenliklerde çeşitli oyunlar oynanıyor, yetenekli insanlar maharetlerini sergiliyordu. Bu yetenekli insanlar içinde

⁴⁵¹ Ersan, “Devlet Erkanın Eğlence Hayatı”, s.86-87.

⁴⁵² Akşit, **Kayseri Şehri**, s.46-47.

⁴⁵³ Akşit, **Kayseri Şehri**, s.47.

⁴⁵⁴ **İbn Bibi**, s.443.

hokkabazlar, ip canbazları, meddahlar (kassas), kavvallar, yılan oynatıcıları yer alıyordu. Kayseri’de tahta çıkan I. Alaeddin Keykubad için şenlikler düzenlenmiş bu şenliklerde hokkabazlar yer almıştı. Saray eğlence sahnelerinin yer aldığı bir pirinç ibriğin üzerinde havada takla atarak elinde tek düğümlü ejder tutan figür tasviri, başka bir yerde raks ve müzikli sahnelerin içinde güreş tutan kişilerin ve akrobatların resmedilmesi seyirlik oyun ve gösterilerin çeşitliliğine birer örnektir.⁴⁵⁵ II. Kılıç Arslan 1162 yılında İstanbul’a geldiğinde ip canbazı olduğu sanılan bir Türk kule sütununa çıkarak uçmağı denemiş fakat düşerek ölmüştü.⁴⁵⁶ Mar-gir denilen yılanlılar yakaladıkları yılanları şehir şehir gezdirerek sergilerlerdi.⁴⁵⁷

Türk edebiyatında halk hikayeciliğini temsil eden meddahlar (kassas), kavvallar sade halk toplantılarından saraylara kadar her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mahfillerde aranan ve sevilen hikayeler, taklitler, nüktelerle izleyenleri eğlendirmişlerdir.⁴⁵⁸ Sultan Veled’in Divanı’nda gök ile yeri çadıra, insanları da bu çadır içinde oynayan kuklalara, yani gölge oyununa benzetmekle devrin bir başka seyirlik oyununa işaret etmektedir.⁴⁵⁹ Seyyid Ahmed Rufai’nin oğlu Seyyid Taceddin kendine bağlı bir grup derviş ile beraber Konya’ya gelmiş ve halkın çok fazla ilgisini çekmişlerdi. Çünkü bunlar yanan ateşe kendilerini atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, şeker yapmak, mumu laden haline getirmek, kamçıdan kan akıtmak, merkep yavrusuna binmek ve bunlar gibi başka hileli oyunlar yapıyorlardı. Adeta bir sirk gösterisini anımsatan bu sahnelere yabancı olan Konya halkı bu tarz şeyleri az gördükleri için tuhaf bulmuş ve bu bunları keramet sanmışlardı.⁴⁶⁰ Güreş, at yarışları, keçi kapma, horoz dövüşleri, Uygur Türklerinde Tüge oyunu denen deve oyunu, ok atışları⁴⁶¹ gibi pek çok seyirlik oyun ve gösteriyle Selçuklu Anadolu’sunda halk eğlenmiş yer yer heyecanlanmıştı.

⁴⁵⁵ Mehmet Ersan, “Devlet Erkanının Eğlence Hayatı”, s.88.

⁴⁵⁶ Merçil, **Meslekler**, s.129.

⁴⁵⁷ Merçil, **Meslekler**, s.133.

⁴⁵⁸ Mehmet Ersan, “Devlet Erkanının Eğlence Hayatı”, s.88-89.

⁴⁵⁹ Mehmet Ersan, “Halkın Eğlence Hayatı”, s.87.

⁴⁶⁰ **Eflaki**, C.II, s.132.

⁴⁶¹ Ersan, “Halkın Eğlence Hayatı”, s.86.

2.8. Dini Hayat

2.8.1. İbadethaneler

Anadolu kentlerinin ilk Müslümanları ibadetlerini derme çatma binalarda, bazen de el koydukları kiliselerde ya da kiliselerin bazı bölümlerinde yapmışlardır. Bir bölgede İslamlaşmanın tarihi camilerin ortaya çıkmasıyla başlamaz. Camiler İslamiyetin geliştiğini ve resmileştiğini gösterir. Camilerin özellikle de kitabesi olmayan, alçakgönüllü camilerin inşa tarihlerini saptamak her zaman kolay değildir. Konya'daki camilerden birinde, Ahlatlı bir ustanın yaptığı minberde H. 550/ M. 1155 tarihi görülmektedir. Selçuklu, Mengücekli, Danişmendli ve Saltuklu bölgelerindeki camilerinde bu tarihten biraz önce veya sonra yapıldıkları sanılmaktadır.⁴⁶² Yeni fethedilmiş bir şehire bir emir veya komutan, vali atanıyordu. Sultan oraya hemen bir kaç idare adamı yolluyordu. Antalya Türklerin eline düştüğü zaman sultan önce Mübarizeddin Ertokuş'u vali olarak yollamış, sonradan bir kadı, bir kâtib, bir müezzin bir de imam göndermişti. Ayrıca bir mihrab ve minber yapılmasını emretmişti.

Şehir duvarları tamir edilmiş, ele geçen mallardan bir kısmı dînî yapıların yapılması için ayrılmıştı.⁴⁶³ Yeni gelenler, hemen bir namazgah yapmakla beraber, eski kiliseleri de camiye çeviriyorlardı. 12. yüzyılda Konya Türk ve Hıristiyanların oturduğu, hattâ ibadet yerlerinin bile yan yana bulunduğu, ne sosyal ne de fizikî yönden fazla gelişmemiş bir şehirdi. Şehrin ilk camileri kiliseden çevrilenlerdi. Muhtemelen bir Cuma camisi, 12. yüzyıl ortalarında I. Mesut tarafından inşa ettirilmiştir.⁴⁶⁴ Mahalleler, genellikle bir cami / mescidin etrafında teşekkül ettiği için merkezî idare ile halk arasındaki ilişkiler imamlar tarafından tesis edilmekteydi. İmamlar mahallenin lideri durumundaydılar.⁴⁶⁵ Cuma günlerinde, bayramlarda, beş vakit namazda, regâib, berât ve kadir gibi mübarek gecelerde imamlar, camiye gelip vaaz, nasihat, tenbih, ilân ve ihtarla cemaati ikaz ederlerdi. İmamlar, Allaha hamd ettikten sonra Hazreti peygamberin ruhuna ve devlete dua ederek hutbeye son verirlerdi. Maaşlarını evkaf gelirinden alırlardı.⁴⁶⁶ Cami görevlileri arasında hatip, müezzin, kayyum, muarif ve hademelerin görev yaptığı bilinmektedir. Selçuklu

⁴⁶² Cahen, **age**, s.217.

⁴⁶³ Kuban, **agm**, s.58.

⁴⁶⁴ Kuban, **agm**, s.60.

⁴⁶⁵ Akşit, "Mahalleler", s.78.

⁴⁶⁶ Osman Turan, **Resmi Vesikalar**, s.48-49.

çağında Türk kentlerinin mekânsal örgütlenme düzenini belirleyen ya da biçimlendiren temel kentsel öge, Orta Asya ya da İran Türk-İslâm kentlerinde olduğu gibi, Cuma camileri işlevindeki Camii Kebir veya Sultan Camisi ya da Ulu Cami olarak adlandırılan camiler olmuştur.⁴⁶⁷ Cuma ve bayram namazları burada kılınırdı. Namazgahlar ise şehirlerin dışında ve kervan yolları üzerinde namaz kılmak için, binasız ve açıktaki yüksekçe bir set üzerinde yapılırdı. Namazgahların önlerinde kibleyi gösteren bir mihrap taşı bulunurdu. Abdest almak için yanında ayrıca bir çeşme de vardı. Etrafına ağaçlar dikilerek yeşillendirilir ve gölgelik sağlanırdı.⁴⁶⁸

Dinleri ayrı kentleri fetheden sultanlar oralarda camiler kuruyordu; artık ikonaların yerini mihraplar ve minberler almıştı. Buralara hocalar, yani din öğretmenleri gönderiliyordu. Hristiyanların baskıyla İslâma döndürüldüğünü varsaymak güçtür. Bu İslâmın kavga arayan hareketi değildi. Sultan, Selçukluların politikası gereği, elverişli topraklara yerleşerek Anadolu'nun barış içinde Türkleşmesini gerçekleştiren Türk kolonilerinin ve Oğuz boylarının dinsel eğitimini düşünüyordu. Kısaca, sultanlar, İslâmı, göçebeler arasında pekiştirmek istiyorlardı. Açıkçası "haraç" ödemekte olan hristiyanların sayısını azaltmak, ekonomik bakımdan da onlar için kârlı değildi.⁴⁶⁹ Bu yüzden gayrimüslim halkın inançlarını özgürce yaşamaları konusunda herhangi bir kısıtlama yapılmıyordu. Konya yakınında, Sille'de "Eflatun Hâkim" adında bir Rum manastırı vardı. Mevlana, yaşlı ve saygın bir adam olan manastır başrahibine büyük sevgi besliyordu. Eflâki'nin anlattığına göre, Celâleddin Rumi, bir ara, onun yanında kırk gün geçirmişti. Mevlana'nın ardılları da yani oğlu Sultan Veled ve Âmir Arif, manastırı severek ziyaret ediyor ve Hristiyan rahiplerle görüşüyorlardı. Yine aynı şekilde Yahudi din adamları Hahamlarla da dostane ilişkiler geliştirmişlerdi.⁴⁷⁰

Türkiye'de Müslüman halk çoğunluğunun Sünni-Hanefi mezhebine bağlı bulduklarını biliyoruz. Medreselerde klasik bir din bilgisi edinmiş olan imamlar, müderrisler, vaizler, ahaliye inançlarında rehber oluyorlardı. İslamiyet bütün devlet

⁴⁶⁷ Koray Özcan, "Anadolu'a Erken Dönem Türk Kent Morfolojisi "SELÇUKLU BAŞKENTİ KONYA" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi *The Journal of International Social Research* Volume: 4 Issue: 19, ss. 176-189, (Güz, 2011), s.183.

⁴⁶⁸ Atçeken- Bedirhan, *age*, s.191.

⁴⁶⁹ V.Gordlevski, *age*, s.314-315.

⁴⁷⁰ *Eflaki*, C.II, s.305, s.30.

müesseselerini ince kaidelere ve kanunlara bağlayan geniş bir hukuk sistemi yaratmış bulunduğundan, Selçuklu Devleti'nde medrese nüfuzu yalnız fert üzerinde değil, resmi devlet idaresinde de sonsuzdu. Bunun bir neticesi olarak, vezirlik de dahil, başlıca hükümet mensupları medreseden yetişmiş derin bilgi sahibi kimselere veriliyordu. Fakat mazisi 200 seneyi ancak geçen Türkiye Selçukluları Devleti'nde, medreseler yeter derecede gelişmedikleri için, devlet adamlarını hep öteki İslam memleketlerinden tabii en çok İran'dan getirmek geleneği devam etmekteydi. Görülüyor ki, Türkiye'nin bütün devlet yönetimi ve din öğretimi Doğu'dan gelme medreselilerin elinde bulunuyordu. Hal böyleyken, bu memlekette hiçbir zaman aşırı taassup devri yaşanmadı.⁴⁷¹

2.8.2. Tekke ve Zaviyeler

Anadolu'da 13.-15. Yüzyıllarda en yaygın ve kalabalık derviş zümrelerini, Horasan Melametiliğinden türeyen ve Kalenderi özellikleri sergileyen, XII. yüzyılda büyük oranda Babailikle, XIV. yüzyılda Abdalan-ı Rumla ve bu yüzyılın sonlarından itibaren ise Bektaşilikle temsil edilen geniş heterodoks zümreler oluşturmaktaydı. Propagandacı ve mücahit eğilimler taşıyan Yeseviyye, Haydariyye, Vefaiyye ve Kalenderiyye tarikatlarına nispet edilen bu zümrelerin büyük kısmı Moğol tehdidiyle göç eden Türkmen aşiretleriyle birlikte Anadolu'nun ücra köşelerine kadar yayılmıştı. Bazı müntesipleri de muhtemelen farklı koşullar altında müstakil olarak gelip şehirlerde ikamet ediyorlardı. Haydarilik; Kutbettin Haydar'ın, Vefailik; Anadolu'ya Baba İlyas'ın Şeyhi Dede Garkın tarafından getirildiği düşünülürken Kalenderiliğin Hint-İran mistisizmi ile Horasan Melametiliğinden türediği varsayılır.⁴⁷²

XII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Kazeruniyye, Sühreverdiye, Rıfaiye, Kaderiye, Halvetiye, Bayramiye, Nakşibendiyye görülen diğer tarikatlerdi. Rıfailer; Burhan gösterileri olarak adlandırılan vücudun değişik yerlerine şiş sokma, yılanlarla oynama gibi olağanüstü gösterileriyle ve yüksek sesli coşkulu zikir ayinleriyle dikkat çeken bu derviş zümresi zaman zaman kalabalık kabileler halinde seyahat

⁴⁷¹ Akdağ, **age**, s.44.

⁴⁷² Resul Ay, **Anadolu'da Derviş ve Toplum 13.-15. Yüzyıllar**, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), s.19-20.

ediyorlardı.⁴⁷³ Mevlana daha yaşarken kendine intisap etmiş geniş bir mürit ve muhip çevresine sahipti. Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin'den sonra babasının makamına geçtiğinde Mevleviliği bir tarikat haline getirmişti.⁴⁷⁴

Ortaçağ toplumlarında çeşitli mesleki örgütler veya sosyal gruplar bazı simgelerle birbirlerinden ayrılırlardı. Dervişlerin sembolü olan hırka ve taç şekillerine göre tarikat kimliğini yansıtırıdı. Sünni tarikatlarda başlıkların simgesel önemi hırkaya nazaran daha fazlayken, heterodoks tarikatlarda hırka ve bazı kılıklar daha belirleyiciydi. Mevleviler “sikke” denilen kahverengi, bal rengi ya da beyaz, iç içe geçmiş iki kat ve dövme yünden yapılmış, 45-50 cm uzunluğunda üstü altına göre daha dar bir külah giyerken, Rıfailer “şemle” adı verilen genellikle siyah bazen de koyu lacivert ve koyu yeşil sarıklar bulunurdu. Kalenderiler ise “cavlak” adı verilen kıldan örülmüş bir çeşit yelek veya hırka giyerlerdi. Saç, sakal, bıyık ve kaşları traşlıydı. Bazıları boynuzlu kırmızı başlıklar giyer; boyunlarında üfleme aleti olarak kullanılan boynuz, bellerinde boyalı kemik, ellerinde ucu kıvrık sopa ve çeşitli türde çalgı aletleri bulunurdu.⁴⁷⁵ Ekseriya yarı çıplak veya yırtık, yamalı ve kirli elbiselerle pejmürde bir halde bir bucakta oturur, kış aylarında ise hor-hakir bir şekilde genellikle hamam külhanlarında kıvrılır bazen de sokaklarda, mezbelelik yerlerde veya çöllerde dolaşırlardı. Dervişlerin bu miskin, hakir ve aciz halleri zaman zaman toplumda horlanmalarına da sebep oluyordu şüphesiz. Mesela kaynaklarda bir adamın çocuğuna muhtemelen dilenen bir Kalenderi dervişini göstererek “Şu dervişe vur da gitsin!” diye seslendiğini yazar.⁴⁷⁶

Bazı dervişler vecd hallerinde veya tasavvufi tabiatlarından kaynaklanan bir tür serkeşlik ve rintlik (taşkınlık) sergilemeleri her zaman mümkündü. Özellikle sema sırasında vecd haline giren dervişlerde taşkınlıklar sık sık yaşanırđı. Üstlerindeki elbiseleri yırtar pervasızca laf ederlerdi.⁴⁷⁷ Kervanların arkasına takılıp şehirlerarası hatta ülkelerarası seyahat eden; kervansaraylarda, mescitlerde ve tekkelerde konaklayan, çoğunlukla pejmürde kıyafetli, garip görünümlü dervişler alışılmış bir

⁴⁷³ Ay, **age**, s.21.

⁴⁷⁴ Ay, **age**, s.25.

⁴⁷⁵ Ay, **age**, s.35-38.

⁴⁷⁶ Ay, **age**, s.45-46.

⁴⁷⁷ **Feridun b. Ahmed-i Sipehsalar Risalesi**, s.72.

görüntüydü. Dervişler şehirler, kasabalar ve köyler arasında çalgılar eşliğinde ilahi söyleyerek, yanlarında kendilerine has bayraklar olduğu halde gruplar halinde seyahat ederlerdi.⁴⁷⁸

Zaman zaman toplumda özellikle bazı derviş çevreleri için “iş kaçgunu tembeller” veya daha tahkir edici nitelenseler de genellikle hak yolcusu ve tasavvuf ehli kimseler olarak kabul edilirdiler.⁴⁷⁹ Mistik hayatın gerektirdiği uygulamaların merkezi haline gelen ribatlar, sonraki adlarıyla zaviye, hankah, tekke vb. kuruluşlar mistik hayatın nispeten ortak bir karakter yansıtmasına olanak sağlamıştı. Bu kuruluşlar terk-i dünya prensibini benimseyen zahitlere çöllere ve tenhalara çekilmelerini gerektirmeyen toplum içinde öteden beri benimseyen sufilerle de belirli bir süre için uzlet (halvet) imkanı sağlayan bir yaşam sunabiliyordu. Bu uygulama için küçük hücreler ve belirli bir geleneği oluşmuş halvet-uzlet uygulamaları mevcuttu.⁴⁸⁰ Tekkelerde şeyhin mutlak otoritesi altında, kıdemliler ve yenilerin ilişkileri belli bir hiyerarşi, adap ve disiplin çerçevesindeydi. Halvet (uzlet), zikir, sema, ibadetler, sohbetler şeklinde dini tasavvufi uygulamalar yapılırdı.⁴⁸¹ Şeyh her gün halvettekileri elinde mum ile ziyaret eder ve belli bir süre yanlarında kalarak bir sırta, hikmete vakıf olup olmadıklarını araştırırdı.⁴⁸²

Sema, 9. yüzyıl ortasında itibaren Bağdat sufileri arasında ortaya çıkan ve İran, Horasan, Türk ve Hint bölgelerine yayılmış olan, Kur’an ve değişik çalgılar eşliğinde, gazel ve kaside gibi güzel sesle okunan nağmeleri dinleme ve raks etme şeklindeydi. Sema törenleri 13.-15. yüzyıl Anadolu’sunda başta Mevlana ve çevresindekiler olmak üzere Melameti meşrep bütün sufiler de uyguluyordu. Bunlar arasında Kübreviliğe ve Sühreverdiliğe mensup sufilerle Melameti-Kalenderi Rum Abdalları bünyesinde toplayan Kalenderi, Haydari, Rıfai, Cavlaki vb. derviş taifeleri sayılabilir. Emirler veya diğer ileri gelenler sık sık sema meclisleri tertip ederlerdi. Buralarda yenilip,

⁴⁷⁸ Ay, **age**, s.96.

⁴⁷⁹ Ay, **age**, s.80.

⁴⁸⁰ **Eflaki**, C.I, s.515.

⁴⁸¹ Ay, **age**, s.83.

⁴⁸² Ay, **age**, s.91.

içildikten sonra kavval (meddah) ve guyendeler (şarkıcılar) rebap, ney, tef çalıp naşideler okumaya başlarlar, vecde gelenler sema kalkarlardı.⁴⁸³

Sema yalnızca törenlerde ya da tekkelerde değil vecd hali sonucu caddelerde dahi yapılabilmekteydi. Mevlana, Selahaddin Zerkub'un kuyumcu dükkanının önünden geçerken ustaların çekiç sesinden vecde gelerek semaya başlamıştı.⁴⁸⁴ Tekkelerde dervişler yalnız halvet, zikir, ibadet ile vakit geçirmezdi, tekkeler aynı zamanda eğitim öğretim yürütülen mekanlardı. Tekkeye intisap eden dervişin azmi, kararlılığı, şeyhe itaati ve ihlası tekkenin işlemleri için gerekli görevlerin yaptırılması ile test edilirdi. Tekkeye odun ve su taşımak önemli bir iş koluydu. Yunus Emre, Tabduk Emre'ye intisap ettiğinde, şeyh tarafından kendisine ormandan odun taşıma görevi verilmişti. Yunus bu görevi kırk yıl büyük bir ihlasla yerine getirdi. Tekkede dervişlerin yaptıkları işler arasında zaviyelerin su ihtiyacını temin maksadıyla katırla su taşıma, misafirlerin hayvanlarına bakma, garsonluk, temizlik gibi hizmetlerdi.⁴⁸⁵ Tekkeye intisap eden dervişler daha önceki ekonomik faaliyetlerini terk ederler, mal mülk hatta ailevi hayatı da terk ederlerdi. Geçimlerini tekkenin yakınındaki tarlalarda çalışarak, sadakalarla ya da vakıf gelirleriyle sağarlardı.⁴⁸⁶

2.8.3. Mezarlıklar

Eski Türklerde ölüm halinde yas törenlerinde saç kesme, saç-baş dağıtma gibi adetler bulunmaktaydı.⁴⁸⁷ Bu adetlerin XIII. yüzyılda da devam ettiğini bu döneme ait Varka ve Gülşah adlı eserin minyatürlerinde görmekteyiz.⁴⁸⁸ Özellikle Mevlevi tarikatının etkisi altında bulunan Anadolu şehirlerinde Mevlevilerin düzenledikleri cenaze törenleri gösterişli ve gürültülü bir tarzda icra ediliyordu.⁴⁸⁹ Örneğin Mevlana'nın emriyle halifesi ve emin arkadaşı Şeyh Selahüddin'in cenaze töreninde guyende (şarkıcı) bulunması zaman zaman yadırganmıştı.⁴⁹⁰ Mevlana'nın cenaze

⁴⁸³ Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi, s.88.

⁴⁸⁴ Eflaki, C.I, s.464.

⁴⁸⁵ Ay, age, s.95.

⁴⁸⁶ Ay, age, s.80.

⁴⁸⁷ Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.303.

⁴⁸⁸ Özden Süslü, Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1983), s.44-45.

⁴⁸⁹ Taneri, age, s.69.

⁴⁹⁰ Taneri, age, s.70.

töreninde yedi öküz cenaze arabasını çekmişti. Daha sonra bu öküzler kurban edilip etleri miskin ve fakirlere dağıtılmıştı.⁴⁹¹ Diğer taraftan İslami geleneklere göre cenaze kaldırılmadan önce ağlayıcılar mersiyeler söylüyorlardı.⁴⁹² Ağıt yakmakla mükellef olan bu işle uğraşan kadınlar vardı. Bunlara nevhager(Arapça nevvah) deniliyordu. Bunlar ölünün soyunu iyiliklerini anarak, hatıraları dile getirerek makamla ağıtlar yakıp ağlıyor ve aynı zamanda halkı ağlatıyorlardı.⁴⁹³

Cenaze töreninin sonunda daima, ailenin sosyal durumuna ve servetine göre, önemi değişen bir ziyafet verilirdi. O gün, tıpkı düğünlerde olduğu gibi, kapılar açılır, her gelen kabul edilirdi. Kabul salonuna davetlilerin okudukları Kur'an cüzleri konur bu sırada meslekten hafızlar, Kur'an'ın yüz küsur suresini yüksek sesle okurlardı. Cenaze töreninin 7. günü bir ikinci ve kırkıncı günü de bir üçüncü ziyafet verilirdi.⁴⁹⁴ Bayramlarda, her sanat erbabı yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıyarak; mezarlıkta kestikleri kurbanları ekmekle beraber fakir fukaraya dağıtırlardı. Bayram alayı kabristanda başlamaktaydı.⁴⁹⁵ Ölüler sık sık ziyaret edilirdi; özellikle perşembe günleri her sınıftan kadınlar çocuklarıyla birlikte mezarlıkları kaplarlar hatta öğleden sonrayı orada, ölülerinin yanında geçirirlerdi. Ancak onların mezarlarını çiçeklemek için değil, sulamak için; çünkü o zaman mezarlara çiçek dikmek adeti yoktu. Bu adet çok yaygındı ve çok kez ölülerin akraba ve dostları, mezarlarını sık sık sulayabilmek için aralarında para toplarlardı. Diğer günlerde boş, çiçeksiz ve yeşilliksiz oldukları için perişan bir tarla duygusu veren mezarlıklar her perşembe öyle canlanırdı ki. Gerçek bir panayır yerine benzerlerdi. Gerçekten de büyük bir kalabalık yollarda, testi ve küpleri ile yerleşmiş olan suçuların ve hararetle simit, meyve ve başka şeyler satan gezginci satıcıların etrafına toplanırdı. Kadınlar ahbablarına rastlarlar ve sonu gelmez dedikodulara dalarken, çocuklar bağırışa çağrışa mezarların etrafında kovalamaca oynarlardı.⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Eflaki, C.II, s.17.

⁴⁹² Taneri, age, s.60.

⁴⁹³ Bıçak, agt, s.65.

⁴⁹⁴ Mazaheri, age, 1972,s.69.

⁴⁹⁵ İbn Battuta, C.I, age, s.410.

⁴⁹⁶ Mazaheri, age, s.70.

III. BÖLÜM

GÜNLÜK YAŞAMIN ÇEŞİTLİ YAPI VE GÖRÜNTÜLERİ

3.1. Kültürel Yapı

3.1.1. Evlenme-Boşanma ve Kadının Toplumdaki Yeri

Eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan aile bütün toplumsal bünyenin çekirdeği durumda idi. Türklerin dünyanın dört bucağına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumaları aile yapısına verdikleri büyük ehemmiyetten ileri gelir. Türk dilinde, başka milletlerde rastlanmayan zenginlikte mevcut olan akrabalık nüanslarını belirleyici kelimelerdir.⁴⁹⁷ Aile hakkında Kaşgarlı Mahmud'un eserinde son derece geniş bilgiler verilmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan sağlam ve muhafazakar aile yapısı Türklerin yerleşmiş köklü bir toplum yapısına sahip olduğunu bize göstermektedir. Türkiye Selçuklu devrinde aile müessesesi, bugün olduğu gibi ana, baba ve çocuklardan meydana gelmekteydi. Görünüşe göre baba sağ olduğu müddetçe ailede ayrılma söz konusu değildi. Türklerde pederşahi (patriarkal) bir aile yapısı hakim olduğu görülmektedir. Ailede ananın da babaninki kadar olmasa bile, bir nüfuzu vardı.⁴⁹⁸

Selçuklu toplumunda evlilikler İslam hukukunun tanıdığı haklar ve koymuş olduğu sınırlar çerçevesinde yapılıyordu. Evlilikler genellikle tek eşli olmakla birlikte çok eşli evliliklere de rastlanabiliyordu.⁴⁹⁹ Toplumda buluş çağına ermiş olan kızlar evlendiriliyordu. Ortalama evlenme yaşı on beş olarak kabul görülüyordu.⁵⁰⁰ Evlilikler genel olarak görücü usulü ile gerçekleşiyordu. Erkek beğendiği kadına elçi gönderiyor eğer kadın da meyilli ise görüşme gerçekleşiyordu. Evlilik için gönderilen bu aracılara "akuç" ya da "savç" deniliyordu.⁵⁰¹ Kız istemeye "hutbe" deniliyordu.⁵⁰² Nikah kıyım işlemleri mahkemelerde kadı huzurunda yapılıyordu.⁵⁰³ Türkçede "tunbeğ" terimi yani "ilk koca" deyimini Türklerde bazen kadının başından birden fazla evliliğin geçtiğini gösterir.⁵⁰⁴ XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'sunda Türk

⁴⁹⁷ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.228.

⁴⁹⁸ Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, s.307.

⁴⁹⁹ Bıçak, **agt**, s.69.

⁵⁰⁰ Bıçak, **agt**, s.71.

⁵⁰¹ Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, s.310.

⁵⁰² Bıçak, **agt**, S.70.

⁵⁰³ Bıçak, **agt**, s.74.

⁵⁰⁴ Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, S.314.

toplumu İslamiyetin etkisi altındaydı. Evlenme ve boşanma konularında kadının toplumdaki yeri hususunda şeriat topluma tam manasıyla hakimdi. Şeriat hükümlerine göre kocanın arzu ettiği zaman karısını boşayabildiği, kadınınsa boşanma talep etmeye hakkı olmadığı malumdur.⁵⁰⁵ Eğer kadın boşanmak isterse büyük fedakârlık göstermek zorundaydı. Kadının tazminat vererek boşanması İslam hukukunda yer almaktaydı.⁵⁰⁶

Ortaçağ Anadolu'sunda caddelerde ya da sokaklarda kadınları görmek sıradan bir durumdu.⁵⁰⁷ Taşrada kadını at sırtında dahi görmek mümkündü.⁵⁰⁸ Rükneddin Süleymanşah'ın (1196-1204) kölesi Ayaz bir kadının yetim çocuklarının nafakasına bedel tedarik eylediği, bir kase yoğurdunu gasb etmişti. Gulamdan şikayetçi olmak üzere kadın Sultan huzuruna çıkmıştı.⁵⁰⁹ Bu bize kadınların gündelik hayatta rahatça alış verişe çıkabildiklerini, rahatça haklarını arayabildiklerini göstermektedir. Kısacası kadınlar dış dünya ile irtibat halindeydi ve kamusal alanlarda bulunabiliyorlardı. XIV. yüzyılda, Anadolu kadının misafir ağırladığını, çarşı ve pazarda serbestçe dolaştığını hatta yüzlerini örtmediklerini İbn Battuta anlatır.⁵¹⁰ Ahiliğin kadın kolu olarak Bacıyan-ı Rum'un amacı, Türk el sanatlarını korumak ve geliştirmektir. Bununla sınırlı kalmayıp askeri, sosyal, ve kültürel faaliyetlerde de bulunmuştur.

Bacıyan-ı Rum kadınları, Moğollar'ın Kayseri'yi muhasarası sırasında şehrin savunmasına bizzat katılmışlardır. Anadolu kadınları teşkilatı ayrıca Ahi tekke ve zaviyelerindeki misafirlerin ağırlanmasıyla ilgilenmişlerdir. Bu teşkilata üye genç kız ve kadınlar, erkeklerle birlikte zikir ve sema sohbetlerine katılıyorlardı. Türkmen kadınlarının eğitime önem verilmiş, tarikat disiplini içinde bu teşkilatta bulunanlar hem dini, hem de sosyal eğitim almışlardır.⁵¹¹ Selçuklu toplumunun bir tarım toplumu olması sebebiyle, kadın ev içinde ve tarlada eşine yardımcı olmuştur. Konar-göçer hayatta aile içinde işbölümü ile yapılacak işler paylaşılmıştır. Şehir hayatında ise kadınların kısmen de olsa çalışmaya başladıkları görülmektedir. Ancak Selçuklularda

⁵⁰⁵ Taneri, **age**, s.50.

⁵⁰⁶ Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, s.315.

⁵⁰⁷ Bıçak, **agt**, s.66.

⁵⁰⁸ Bıçak, **agt**, s.67.

⁵⁰⁹ **İbn Bibi**, s.94-95.

⁵¹⁰ **İbn Battuta**, C.I, s.400.

⁵¹¹ Can, **age**, s.196.

meslek sahibi kadınlarla ilgili bilgiler saraydaki kadınlarla ilgilidir. Sarayda hem erkek hem kız çocukların eğitimiyle ilgilenen kadın öğretmenler mevcuttu. Bunlardan bir tanesi de Türkiye Selçuklu sarayında görevli “Usta Hatun” dur. Selçuklu sarayında, Hatunun özel hazinesinde görevli mali işleri düzenleyen kadın haznedar da bulunuyordu. Yine muganniyyeler, rakkaseler, mutribeler de sarayda yer alan kadın görevlilerdendi.⁵¹²

Hanedan ailesine mensub kadınlar için hayat biraz daha rahat geçmekteydi. Buldukları sosyal statüden dolayı büyük iktalar alabiliyorlar ve istedikleri gibi tasarrufta bulunabiliyorlardı. Elde ettikleri güç sayesinde Selçuklu tarihinde iz bırakan kadınlardan şüphesiz en müstesna kişilik Sultan Melikşah’ın eşi Terken Hatun’dur. 1064 senesinde Melikşah ile evlenen Karahanlı soyundan gelen bu hatun, hem eşi hayattayken hem de vefatından sonra devletin siyasi ve askeri meselelerine müdahalelerde bulunmuştu.⁵¹³ Nizamü’l Mülk ile güç savaşına girmiş ve bu önemli devlet adamını dahi bertaraf etmeyi başarmıştı. Nizamü’l Mülk belki de yaşadığı bu durumdan dolayı ünlü eseri Siyasetname’de kadınların devlet işlerine karışmaması konusunda bir bölüm eklemişti.⁵¹⁴ Terken Hatun eşinin ölümünden sonra dört yaşındaki oğlu Mahmut’u tahta geçirebilmek için Melik Berkyaruk ile giriştiği taht kavgasında gerektiğinde silahlı mücadeleden dahi çekinmemiştir. Hükümdarlarda dahi eşi benzeri az rastlanan bir hırsla sahip olan bu hatunun kendine ait divanı, emrinde çalışan pek çok memuru, 12.000 kişilik bir ordusu ve siyasi işleri halleden bir veziri vardı.⁵¹⁵ Hanedan kadınlarının hepsi Terken Hatun kadar ihtiraslı ve güçlü olmasa da siyasi olayların yön ve gidişatında etkin rol alabiliyorlardı. Sultan Alp Arslan’ın kızı Batı Karahanlı hükümdarı Şemsü’l Mülk ile evliydi. Alp Arslan’ın oğullarından İlyas’ın 1072’de Semerkant ve Buhara’ya akın düzenlemesi üzerine Şemsü’l Mülk karısını casuslukla suçlamış ve tekmeyle döve döve öldürmüştü. Bu durum üzerine Sultan Alp Arslan Türkistan üzerine sefere çıkmıştı.⁵¹⁶ Gerek sıradan kadınlar olsun gerekse hanedan mensubu kadınlar Selçuklu tarihi boyunca askeri ve siyasi

⁵¹² Eflaki, C.II, s.142-143.

⁵¹³ Can, age, s.95.

⁵¹⁴ Siyasetnâme, s.256.

⁵¹⁵ Can, age, s.98.

⁵¹⁶ Abu’l Farac, C.I, s.325.

mücadelelerde hep erkeklerle omuz omuza yer almışlardır. Eş olmak, cariye olmak, anne olmak görevlerinin dışında tarihi olayların içinde baş rollerde görünmeseler de birer gizli kahraman olarak yer aldıkları daha bir sürü olay örnek olarak gösterilebilir.

3.1.2. Giyim-Kuşam-Süslenme

Türkiye Selçuklu insanın giyim tarzını, fiziki yapısını, süslenme biçimini saray duvarlarına yapılan resimlerden, minyatür resimlerden ve dönemin eserlerindeki yapılmış olan tasvirlerden öğreniyoruz. Kubadabad Sarayı ve Konya Alaeddin Köşkü resimleri özellikle dikkat çekicidir. Bu resimler arasında Alaeddin Keykubad'a ait bir tasvir de bulunmaktadır. Tasvirlerde genel geçer Türk görünüşü fiziki yapısı yuvarlak dolgun yüzler, sürmeli çekik gözler, ufak burun, küçük ağız ve yüzlerini süsleyen benleri bulunmaktadır.⁵¹⁷ I. Alaeddin Keykubad'ın Kubadabad Sarayındaki tasviri ise iri ve sürmeli gözleri, ince kaşlı, ince burunlu, siyah sakallı ve ince bıyıklıdır.⁵¹⁸ Gerek saray resimlerinde gerek ise minyatürlerde dikkat çekici bir diğer nokta erkeklerin bellerine kadar uzanan, örgülü saçlarıdır. Bu saç şekli Göktürk heykellerine kadar inmektedir ki arkada tek veya çift örgülüdür. Erkeklerin saçlarını uzatma geleneğinin Anadolu'da da devam ettiğini Alaeddin Keykubad'a hitaben Seyfeddin Ayaba'nın şu sözlerinden anlıyoruz "Gurbet zamanında seni ve kardeşini omzumda taşıdım ve kucağında büyüttüm, uzun saçlarımı kestim."⁵¹⁹ Yine başka bir örnek ise Mevlana'nın hamamda bir gün saçını sakalını kestirirken berberin ona "Hüdavendigâr nasıl yapalım nasıl buyursunuz?" demesi üzerine Mevlana, "Kadınla erkeği birbirinden ayıracak kadar kes." demesidir.⁵²⁰

Ortaçağ Müslümanları genel olarak çok temizdiler, kendilerine çok özenirlerdi. Dinlerinin ibadet biçimi onları birçok temizliklere zorunlu tutuyordu. Ayrıca kadınlar olsun erkekler olsun sık sık hamama uğrarlar ve orada tellakların, berberlerin, masajcılarının önünde uzun uzun saatler geçirirlerdi.⁵²¹ İnsanların giyinişlerinden, saç ve sakal kesimlerinden, başlarına taktıkları sarıklardan, külahlardan ait oldukları

⁵¹⁷ Süslü, **age**, s.60.

⁵¹⁸ Süslü, **age**, s.75.

⁵¹⁹ Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, s.16.

⁵²⁰ **Eflaki**, C.II, s.412.

⁵²¹ Mazaheri, **age**, s.83.

sosyal sınıf ve dini inançları anlaşılabilir. İbn Batuta Denizli’de gördüğü gayrimüslimleri “Rum erkekleri, beyaz veya kırmızı renkteki uzun külahları, kadınları da başlarına doladıkları koca koca sargılarla tanınırlar.” diye anlatırken⁵²² İbn Bibi Türkmenleri kırmızı külahlı, çarıklı hatta yalınayaklı olarak tasvir eder.⁵²³

Selçuklu kaynaklarında geçen kıyafetler; cübbe, kemer, külah, iç çamaşırları, gelinlik, çeşitli başlıklar, başörtüleri, sarık, peçe, çarık, çizme, yelek, elbise şeklindedir. Kıyafetler, Anadolu Selçuklu Dönemi’nde yukarıda da belirttiğimiz üzere toplumda sosyal tabakaları, sosyal statüleri belirlemede önemli rol oynamıştır. Örneğin başa giyilen sarık, külah, başlık ve benzeri kıyafetlerdeki çeşitlilik gerek sarayda ve gerekse halk arasındaki sosyal tabakayı belirlemede mühim bir yere sahiptir. Sarık ve külah sahipleri genelde aristokrat kesimi oluşturmaktaydı. Karamanlıların Konya Sarayı’nı yağmalaması esnasında İbn Bibi’nin şu ifadesi bizim için önemlidir; “... büyüğe küçüğe, sarık ve külah sahiplerine (destarbend u külahdar) acıyıp merhamet etmediler...”⁵²⁴ Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere sarık ve külah giymek bir sınıfa özgüdür. Sarık genelde ülema sınıfına mahsusken, çeşitli değerli taşlarla süslü külah ve başlıklar ise sultan, melik ve beylere özgüdür. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204) tahta geçip kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev’i sürgün hayatına gönderdiği ilk günlerde, iki oğlu I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alaeddin Keykûbad’ın babalarının yanına gitmelerine izin vermemiş ve yanında kalmalarını istemişti. Çocuk yaşta olan iki melik ağlamışlar ve babalarının yanına gönderilmeyi istemişlerdi. Bunun üzerine Sultan Süleymanşâh onlara altın ve gümüş işlemeli birer külah hediye edip babalarının yanına göndermişti.⁵²⁵ Selçuklu sultanlarının başlarına destarlı küçük sarık sararlar, tebrik ve kabullerde tahta oturdukları zamanda ise başlarına taç giyerlerdi. Altmış altı çeşit sarık sarma şekli vardı. Sarıklar meslekleri simgelerdi. En büyük sarığa sahip olan en üst düzeydeki dini kişilerdi.⁵²⁶ Erkek giyimlerinde hırka, cübbe, şalvar, külah, çarık kullanılıyordu.

⁵²² İbn Battuta, C.I, s.408.

⁵²³ İbn Bibi, s.632-633.

⁵²⁴ Hatice Demir; “Ortaçağ Dönemine Ait İki Kaynakta (İBN BÎBÎ-SELÇUK NÂME VE İBN BATUTA SEYAHATNAMESİ) İsmi Geçen Kumaş ve Kıyafet Tasvirleri”, **Akdeniz Üniversitesi G.S.F. Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü “1. Uluslar arası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu” Bildirisi**, (Antalya: 08-10 Ekim 2012), s.91.

⁵²⁵ Koca, I. İzzeddin Keykavus, s.15.

⁵²⁶ Süslü, age, s.139-140.

Zenginler kaftan, soğuktan rahatsız olanlar kürk giyerlerdi. İlim camiası daima cübbe ve sarık ile dolaşırdı.⁵²⁷ Türkler arasında en çok rağbet gören renkler kırmızı ve yeşildi.⁵²⁸ Göktürk heykellerinde görülen giyim Türkiye Selçuklularında da görülmektedir.⁵²⁹ Kol yenleri geniş, bol kaftanlar, şalvar, ince burunlu çizmeler tasvirlerde sıkça rastlanmaktadır. “V” yakalı ya da iki yakası önde birleştirilmiş, bantlı kaftanlar belden kuşak ya da kemer ile tutturulmuştur. Divan-ı Lügat’it Türk de “sorguç” adıyla geçen yaşmak⁵³⁰ (başörtüsüne) tasvirler ile Varka ve Gülşah minyatürlerinde görmekteyiz. Kubadabad Sarayı buluntularında peçeli kadın figürlerine rastlandığı gibi⁵³¹ Mevlana da kadınların peçe taktıklarını anlatmaktadır.⁵³² Sadece Müslüman kadınları değil Bizanslı kadınlar da dışarı çıkarken peçe takarlardı.⁵³³ Kadınlar “kırşen” denilen pudradan sürüyorlar, ”englik” denilen allıktan kullanıyorlardı. Saçlarını ve ellerini kınalıyorlardı. Mevlana kadınların atlas, sof ve ipekli kumaşlardan yapılmış elbiseler giydiklerini, inci gerdanlık, bilezik, hal hal taktıklarını, güzel kokular sürdüklerini söylemektedir.⁵³⁴

3.1.3. Yeme-İçme

Anadolu öncesi Türk kaynaklarında tarıg (tarım), tarlag (tarla), tarıgcı, ekmek, saban gibi ziraat ile ilgili kelimelerin olması Türklerin toprağı işlemeye yabancı olmadığını gösteriyor.⁵³⁵ Sahip oldukları ne varsa derleyip toparlayıp Anadolu’ya gelen Türkler XI. yüzyıldan itibaren zirai bilgilerini ve tarım aletlerini Anadolu’ya taşımışlar ve bu sayede Anadolu’da yetişen mahsulleri çeşitlendirmişlerdir. Anadolu’da yetiştirilen mahsullerin başlıcaları ekmeğın ana malzemesi olan buğday, arpa, çavdar gibi tahıllardı. Ekmek mühim bir ana gıdaydı. Ekmek fırınlarda ve evlerde üretilirdi. Yalnız halkın değil, hükümdar ailesinin de ekmek ihtiyacını karşılayan fırınlardı. Fırınlarda çalışanlar genellikle üst kısmı çıplak, alt kısmında

⁵²⁷ Özbek, agm, s.47.

⁵²⁸ Mehmet Altay Köymen, “Alparslan ve Zamanı Türk Giyim Kuşamı”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, S. III, (Ankara: 1971), s.55.

⁵²⁹ Süslü, age, s.144.

⁵³⁰ **Divan-ı Lügat’it Türk**, s.96.

⁵³¹ Süslü, age, s.143.

⁵³² Özbek, agm, s.46.

⁵³³ Rice, age, s.155.

⁵³⁴ Süslü, age, s.138.

⁵³⁵ Ögel, age, C. II, s.16-17.

beyaz, dar paçalı bir tulum giyerek çalışırlardı.⁵³⁶ Ekmek hamurlarını yuvarlayarak şekil verip pişirdikten sonra dizi dizi raflara yerleştirirlerdi. Fırınlara kontrolünden muhtesip sorumlu idi. Muhtesip yalnızca ekmeklerin ağırlığını değil yapıldıkları ortamın hijyen koşullarını da kontrol ederlerdi. Muhtesip fırına gelir, raflardan rastgele bir ekmek alır ve ağırlığını ölçerdi. Eğer belirlenen ölçüden az bir ağırlık çıkarsa dükkan sahibi fırıncılıktan men edilir ve fırına ağır para cezası kesilirdi. Evlere ekmek dağıtan işçilerin çocuklardan seçilmesine dikkat edilirdi. Çünkü gittikleri evin mahremine girdikleri için zararsız kimse olması gözetilirdi. Fırının içindeki taşın temizlenip temizlenmediğine, ekmek yapılan aletlerde hamur kalıntısı kalmaması için içinde bir miktar su bulunan bir leğenin bulundurulmasına muhtesip dikkat ederdi.⁵³⁷

Buğday ve ekmek vakfiyelerde belirtildiği ölçüde çalışanlara ve öğrencilere para yerine verilebiliyordu. Karatay vakfının kervansarayında her çalışan yirmi dört mudd buğday maaş alıyordu.⁵³⁸ Altun-Aba medresesinde ise öğrenciler için günlük 80 rıtl ekmek (665 gr) veriliyordu.⁵³⁹ Ekmek şimdi olduğu gibi o zaman da ya fırında ya tandırda ya da ocakta pişiriliyordu.⁵⁴⁰ Türkler undan pek çok çeşitli ekmek yapabiliyorlardı. En çok pişirilen ise bugün de önemini koruyan yufka (yuga) idi.⁵⁴¹ Tandır daha eski bir icat olduğuna göre Selçuklu devri yufkası tandırda yapılan yufka olması muhtemeldir.⁵⁴² Evlerde yapılan ekmeklerin belirli bir günü vardı ve haftada bir yapılırdı.⁵⁴³ Ekmek ile yapılan yemeklerden birisi tirit idi. Ekmeklerin üzerine et suyu yada yoğurt dökülerek hazırlanırdı. XIII. yüzyıl Konya'sında yaygın olarak tüketiliyordu.⁵⁴⁴ Önemli yemeklerden birisi ise "tutmaç"tı. Ana malzemesi un ve et

⁵³⁶ Varka ve Gülşah minyatürü bkz. Ek.1

⁵³⁷ Osman G. Özgüdenli- Ömer Uzunağaç, "Selçuklu Anadolu'sunda Ekmek", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. I, S.1, ss. 43-72, (Bahar, 2014), s.51.

⁵³⁸ Turan, "Celalettin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", s.60 (Bir mudd 100-150 grama karşılıktı. Ve bir mudd buğday on dirhem kadardı.)

⁵³⁹ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", s.202.

⁵⁴⁰ Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, s.472.

⁵⁴¹ Köymen, **Alp Arslan ve Zamanı**, s.473.

⁵⁴² Zeki Oral, **Selçuklu Yemekleri ve Ekmekleri**, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), s.74.

⁵⁴³ **İbn Battuta**, C.I, s.401-402.

⁵⁴⁴ **Eflaki**, C.I, s.437.

olan tutmaç, uzun süre tok tutması sebebiyle gündelik yaşamda yerini sıkça alıyordu.⁵⁴⁵

Saray ve köşklerde ise daha özenli sofralar kuruluyor, envai çeşit yemek hazırlanıyordu. I. Alaeddin Keykubad'ın 634 yılının Şevval ayında (1237 Mayıs) verdiği ziyafette yenilen yemekler şöyledir: Büryan kebab, kaz ve tavuk çevirmeleri, tennur aşları, arıgirde (saf un ekmeği), muattar (ıtırılı, güzel kokulu) şerbetler.⁵⁴⁶ Çaşnigir Selçukluların devlet teşkilatında bir memur sıfatıdır. Bu memurun vazifesi hükümdarın sofrasına nezaret etmek, yemeklerin tadına bakmaktır. Bu ziyafette I. Alaeddin Keykubad'ın çaşnigiri baharatla pişirilen bir tür et yemeği olan söğülmeden sıcak diye hükümdarın önüne doğrayarak bırakmış, hükümdar da bunlardan birkaç lokma almıştı.⁵⁴⁷ Mevlana'nın eserlerinde geçen yiyecekler ise buğday çorbası, mercimek çorbası, helva, badem helvası, şeker,⁵⁴⁸ tandır ekmeği ⁵⁴⁹, yoğurttur⁵⁵⁰. Gerek İbn Bibi gerekse Mevlana'nın eserlerinde yoğurt geçmektedir. Mevlana yemeklerde çeşni olarak soğan, sarımsak, biber ve sirkeden yararlandığını anlatırken, eserlerinden pekmez, gülbeşeker, badem helvası gibi tatlıların tüketildiğini öğreniyoruz.⁵⁵¹ Divan-ı Lügat'it Türk'de içki ve sarhoşluğa ait hayli sözcüğün bulunması, bu halin pek seyrek vaki olmadığına işaret sayılabilir.⁵⁵² Türkiye Selçukluları'na ait pek çok çini ve minyatürlerde içkili eğlenceler resim edilmiştir. Selçuklu saray teşkilatında şarabdar-şarapsalar, saraydaki şarabhane-i sultan veya sadece şarabhane denilen hükümdara ait meşrubatı muhafaza eden daire ve kiler hademelerinin amiri idi⁵⁵³.

Mutfak malzemeleri hakkında ise bize en dikkat çekici örneği Konya 1240'da Karatay tarafından yaptırılan ve kendi adını taşıyan kervansarayın vakfiyesinde mutfak için satın alınacağı bildirilen takımların bir kısmı şöyle sıralanmaktadır: Elli

⁵⁴⁵ **Divan-ı Lügat'it Türk**, s.111; **Mesnevi**, s.169.

⁵⁴⁶ Oral, **age**, s.73.

⁵⁴⁷ **İbn Bibi**, s.

⁵⁴⁸ **Mesnevi**, s.134, s.173.

⁵⁴⁹ **Eflaki**, C.I, s.324.

⁵⁵⁰ **Eflaki**, C.I, s.437.

⁵⁵¹ Özbek, **agm**, s.47.

⁵⁵² Burhan Oğuz, **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Giriş: Beslenme Teknikleri**, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1976), s.723.

⁵⁵³ Oğuz, **Beslenme Teknikleri**, s.731.

büyük kase, çanak, yirmi bakır tabak, yüz büyük kase, çanak, elli odun tabak ve yine bakırdan mamul on büyük, beş orta, beş küçük tencere, iki büyük kazan, iki büyük leğen vs.⁵⁵⁴ Buradan mutfak araç gereç yapımında hammadde olarak bakır ve ahşabın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Altın tabak, kadeh ve kaşık kullanıldığı da oluyordu fakat bu saray ve köşklerde özel meclislerde tercih ediliyordu.

3.1.4. Bazı İnanışlar ve Gelenekler

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya taşıdığı Şaman inançları günlük yaşam içerisinde varlığını devam ettirmiştir. Eflaki'nin Ilgın'daki bir ırmakta “su beyi” bulunduğunu söylediği biliniyor. Türkler, onun her yıl, bir hayvanı ya da insanı aldığını ve boğduktan sonra, su yüzeyine attığına inanıyorlardı. Bunu bilen Kira Hatun, (sık sık su tedavisine giden) Mevlana'ya, daha dikkatli olmasını öğütüyordu. Ama, kocakarı masallarıyla alay eden Mevlana, üzerinde feracesiyle, başında sarığıyla, ırmağa atılmış ve gözden yitmişti. O anda Kira Hatun, çadırın önünde, saçları başından ayaklarına dek uzanmış çirkin bir hayalet görmüştü; yüzü insan yüzüydü, ayaklarıysa ayı pençelerine benziyordu. Bu, işlenmiş günahlar için bağışlanma dileyen su perisiydi.⁵⁵⁵ Şaman Türkler, eskiden beri, su perilerine inanıyorlardı; daha VII.-VIII. yüzyıllarda, Orhon yazıtlarında değinilen “yersub” (toprak, su) perileri, dağlarda ve kaynakların yanında yaşadığına inanılıyordu. Muhtemelen de Kira Hatun'un gördüğü bu hayal, bu inançtan kaynaklıydı.⁵⁵⁶

Yine bir gün Mevlana'nın karısı Mevlana'nın yırtılan feracesini, onun üzerinde dikiyordu. Bir elbiseyi insanın üzerinde dikerken ağza bir şey almak bilinen bir adetti. Mesela bir yaprak, bir saman çöpü veya bir kağıt parçası alınırdı. Ağza bir şey almadan dikmek uğursuzluk sayılırdı. Bu yüzden Kira Hatun aklından “Acaba Mevlana mübarek ağzına bir şey aldı mı?” diye geçirmişti.⁵⁵⁷ Mevlana halk arasında yaşayan adet ve gelenekler hakkında da önemli bilgiler aktarmaktadır. Mesela bugün Anadolu'nun pek çok yöresinde hala yaşatılan ay ve güneş tutulduğu zaman teneke,

⁵⁵⁴ Turan, “Celalettin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s.56.

⁵⁵⁵ Eflaki, C.II, s.27-28.

⁵⁵⁶ V.Gordlevski, *age*, s.331.

⁵⁵⁷ Eflaki, C.I, s.275.

tencere kapağı gibi metal eşyaları birbirine vurarak ses çıkarma adetinden bahseder.⁵⁵⁸ Eflaki ise Konya’da yaşanan kuraklık nedeniyle yağmur duasına çıkıldığını kaydeder. Yağmur duası yapılırken oruç tutuluyor, kurban kesiliyor, namaz kılınıyor ve şeyhlerle dervişlerden yardım isteniyordu.⁵⁵⁹

Falcılık, münecimlik ve batıl inanışlar saraydan halka kadar geniş yer buluyordu. I. İzzeddin Keykavus yıldız ilmine o kadar inanıyordu ki Sinop’un fethinde şehre girmek için münecimlere talihine uygun uğurlu bir gün belirlemelerini istemişti.⁵⁶⁰ Eflaki’nin anlatımına göre ise I. Alaeddin Keykubad önemli bir olayla karşılaştığı zaman “Şeyhin türbesi”ne (Baha Veled) gider, ondan meded dilerdi.⁵⁶¹ Tarihin her devresinde olduğu gibi XIII. yüzyıl Anadolu’sunda da büyüculük ve sihir rağbet görmekteydi. Mevlana sık sık büyü ve sihir yapan, fal açan kadınlardan bahsederken bir yerde karı ve kocanın arasının açılması için büyü yapıldığından bahseder.⁵⁶² Okutup üfletmek, kötü insanların nazarından korunmak için ateşe çörek otu atmak halk arasında yaygın diğer adetlerdendi.⁵⁶³

3.1.5. Bayramlar ve Merasimler

Asya Hunlarında M’o-Tun (Mete) (M.Ö 209-174) devrinden beri devlet işleri ve dini törenlerle ilgili olarak 1. ,5. ,9. aylarda yani kış, ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde düzenlenen büyük toplantılar aynı zamanda çeşitli oyun ve eğlencelerin düzenlendiği organizasyonlar olarak daha sonraki Türk devlet ve topluluklarında da devam etmiştir. Bir güneş takvimine İslam dünyasının ihtiyacı olduğunu düşünen vezir Nizamü’l Mülk, 1075’te astronomi heyeti oluşturmuş ve başkanlığına Ömer Hayyam’ı atamıştı. Bu heyetin çalışmaları sonucu Toharistan’daki antik uygulamalardan esinlenerek Celalüddin Melikşah (1072-1092)’a itafen Celali adını verdikleri takvimi oluşturdular. Bu takvime göre eski İran kültürü uyarınca ilkbahar başlangıcı yılbaşı olarak (Nevruz) kabul ediliyordu.⁵⁶⁴ 21 Mart’ta kutlanan

⁵⁵⁸ Özbek, **agm**, s.49.

⁵⁵⁹ Eflaki, C.I, s.532.

⁵⁶⁰ Koca, **I.İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, s.33.

⁵⁶¹ Taneri, **age**, s.29.

⁵⁶² Özbek, **agm**, s.50.

⁵⁶³ Taneri, **age**, s.50.

⁵⁶⁴ Mazaheri, **age**, s.231-232.

Nevruz bayramlarında görkemli meclisler düzenlenirdi.⁵⁶⁵ Sultan Nevruz bayramlarında atıyla halkın arasında dolaşırdı. Onu gören halk mübalağalı bir şekilde dua ederdi ki dikkat çekip bayram ihsanlarından faydalanmak isterlerdi. Sultan, o gün bayram olduğu için genç, ihtiyar ayırt etmeksizin halkın isteklerini yerine getirirdi.⁵⁶⁶ Ramazan ve Kurban Bayramları da inançlar gereği düzenli bir şekilde kutlanırdı. Dini bayramların arifesinde helva dağıtmak gelenektir. Bayramın arife gecesinde çokca helva yaparak fakirlere, zavallılara ve komşulara birer birer sadaka olarak dağıtılırdı. Bir tacirin karısının şekerli helva ile dolu büyük bir siniyi (tepsi) kocasına hayır dua etmekle yardım etsinler diye Mevlana Hazretlerine ve müridlerine göndermişti.⁵⁶⁷ Bayram sabahında sultan askerleriyle namaz için camiye giderdi. Ahi yiğitlerinden oluşan zanaat erbabı davul, zurna ve borularıyla, kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlanırlardı. Tepeden tırnağa silahlarla kuşanarak adeta ihtişam yarışına girişirlerdi. Her sanat erbabı yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmek yükleri taşınır, mezarlıklarda kesilen kurbanlar ekmek ile fakir fukaraya dağıtılırdı. Bayramlar mezarlıklarda başlar daha sonra namaz kılınan yere gidilirdi. Sultan namazını kıldıktan sonra sarayda sofralar kurulurdu. Fıkıh alimleri, şeyhler ve ahiler için ayrı sofraya; yoksullar için ayrı sofraya kurulurdu. O gün sultanın kapısından zengin, fakir hiçkimse geri çevrilmezdi.⁵⁶⁸

Bayramlar dışında sultanı karşılama, tahta oturma törenleri de oldukça ihtişamlıydı. Kalenin şerefeleri yaldızlı ve ipekli kumaşlarla süslenirdi. Herkes bayramlık kıyafetlerini giyer ve pahalı mücevherlerini takardı. Rum zurnasının ve Hint definin sesi eşliğinde hükümdarı karşılardı.⁵⁶⁹ Süslenmiş koçlar ve sığırlar kurban edilirdi. Altın, gümüş, inci gibi değerli mücevherler saç olarak dağıtılırdı.⁵⁷⁰ Karşılama merasimlerine çok önem verilirdi ve adeta bir nevi tabilik alameti sayılırdı. Nitekim bu merasimlerde belli adab kuralları vardı. Hükümdarı karşılarırken attan inmek saygı göstergesiydi.⁵⁷¹ Attan inmenin yanında yer öpme, baş açma adetleri de

⁵⁶⁵ İbn Bibi, s.514.

⁵⁶⁶ Eflaki, C.I, s.401.

⁵⁶⁷ Taneri, age, s.51.

⁵⁶⁸ İbn Battuta, C.I, s.410.

⁵⁶⁹ İbn Bibi, s.240.

⁵⁷⁰ İbn Bibi, s.238.

⁵⁷¹ Köymen, Alp Arslan ve Zamani, s.146.

saygı tezahürleriydi.⁵⁷² Halka açık eğlence meclisleri ve sınırsız bağış sofraları kurularak, halk da bu kutlamalara dahil edilirdi.⁵⁷³

3.1.6. Yas Adetleri

İslâm öncesi Türk topluluklarında görülen “yoğ/yuğ” âdetleri, İslâm’ın büyük kitleler halinde kabul edilmiş olmasına rağmen Selçuklular zamanında da büyük ölçüde devam ettirilmiştir. İslâm öncesi Türk kültüründe var olan “yoğ” merasimlerinde eski Türklerde ölüm halinde yas törenleri yapılır, kırlarda ise ölünün bulunduğu çadır etrafında hızla atlarla dolaşılır, saçlar kesilir, saç baş dağıtılır, yüz, kulak bıçakla çizilerek kan akıtılır, ölenin atları, kuyrukları kesilerek kurban edilirdi.⁵⁷⁴ Şamanizmde ölüm sonrası hayatın, dünyada yaşanan hayattan ters olacağına inanılırdı. Yas törenlerinde sergilenen ters kıyafet giyme motif ve davranışları, bu inanç dolayısıyladır.⁵⁷⁵ İbn Battuta Sinop ziyaretinde şehrin beyi İbrahim Bek’in annesinin cenazesine katılmıştı. İbrahim Bek cenazeyi başı açık ve yayan takip ettiğine, öteki kumandanlar ve memluk erlerinin (kapukulları) hem başlarını açık olduğuna hem de kaftanlarını ters giydiklerine şahit olmuştu. Yargıç ve hatipler ile hocalar ise elbiselerini ters giymişler fakat başlarını açmamışlardı. Sarık yerine siyah yünden yapılmış bir bezi kafalarına dolamışlardı.⁵⁷⁶ Baş açmak dua ve yas sembolü yanında teslim ve itaat sembolleri arasında da zikredilir. Bunun Türk tarihinde örneklerini görmek mümkündür. Girdiği mücadelede başarısızlığa uğrayan kişinin rakibi karşısında borkünü (başlık) başından çıkarıp koltuğu altına alması, kuşağını çözüp boynuna asması ve galibin silâhının (kılıç) altından geçmesi şeklinde gösterdiği davranışlar, özellikle özür dileme ve itaat etme anlamına gelmekteydi. Bu bağlamda yas adetlerinde baş açmak “ilahi güce teslimiyeti” temsil etmekteydi.⁵⁷⁷ Ahi Ahmet Şah’ın ölümü (1294) üzerine 40 gün boyunca yaklaşık 15 bin kişi başları

⁵⁷² Köymen, *age*, s.148.

⁵⁷³ İbn Bibi, s.68-69.

⁵⁷⁴ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.303.

⁵⁷⁵ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları”, *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan*, S. Ü. Türkiyat Enstitüsü Yayınları, (Konya: 2013), ss. 393-423, s.401.

⁵⁷⁶ İbn Battuta, C.I, s.444.

⁵⁷⁷ Hacıgökmen, *agm*, s.403.

açık kalmış ve kimse dükkanını açmamıştı.⁵⁷⁸ Diğer çok eski bir adet ise atların kuyruğunu kesmek ya da örmektir. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e yapılan yas töreninde, törene katılanların atlarının kuyruğu kesikti. Malazgirt savaşından önce Alparslan'ın atının kuyruğunu kesmesi, kendisini şehitliğe adanmış olduğunu göstermekteydi.⁵⁷⁹ Türkiye Selçuklularında matem rengi olarak siyah rengin yanında beyaz da kullanılmıştır. I. İzzettin Keykavus'un ölümü üzerine I. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkmasına karar verildiği zaman Seyfeddin Ayaba, Alaeddin Keykubad'a kardeşinin ölümünü gösteren delil olarak sarığını (destarçe) ve yüzüğünü yanına almıştı. Bu sarık ve yüzük, Türklerdeki yas âdeti gereğince siyaha boyandı. Öylece Melik Alaeddin Keykubad'ın tutuklu bulunduğu Gezerpirt Kalesi'ne gitti. Sultan Alaeddin tahta çıktığında, Abbasî halifesine bağlılık ananesi olarak matem merasimine beyaz elbise giyerek başladı. Taziye kabul ederken beyler de eski Türk âdetine göre külahlarını ellerine almışlardı.⁵⁸⁰

3.1.7. Çocuk Oyunları

Beş yaşlarına kadar kız olsun, erkek olsun bütün küçük çocuklar tamamiyle annelerine emanet edilirler ve haremde geniş bir odasında otururlardı. Zenginlerin evlerinde cariyeler çocuklara sütanalık, dadılık ederlerdi. Daha mütevazî koşullar içinde yaşayanların evlerinde analar ve çoğunlukla büyükanalar çocuklarla ilgilenirlerdi; ama analar olsun, büyükanalar olsun en küçükleri daima gözönünde tutarlardı. Üç veya dört yaşına kadar bebekler üzerlerinde kendilerini sineklerden koruyan tülbentlerin örtülü bulunduğu tahta beşiklerde uyurlardı. Yazın çoğunlukla daha büyük çocukları duvardaki dört çengele asılı iplerin tuttuğu salıncaklara yatırılırlar, bir ipi çekerek onları yavaşça sallarlardı. Küçük çocukları uyutmak için onlara bir bez parçasına düğümlenmiş olgun bir hurma emdirilir ve ninni söylenerek beşiklerini sallarlardı. Ancak hiçbir zaman beşiğin üzerine bir nazarlık asmak unutulmazdı; çünkü çocuk hastalıklarının çoğu nazardan bilindiğinden her şeyden önce bunu önlemek gerekirdi. Nazarı engellemek için günlük de kullanılan bir

⁵⁷⁸ Anonim Selçuknâme, s.68.

⁵⁷⁹ Hacıgökmen, *agm*, s.407.

⁵⁸⁰ Hacıgökmen, *agm*, s.400.

bitkiydi.⁵⁸¹ Eserini XI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alan Kaşgarlı Mahmud ‘un yer verdiği çocuk oyunları yakın zamana kadar Anadolu’da çocuklar arasında oynanan oyunlardır. İsim değişikliğine uğramış bu oyunlar muhtemelen Selçuklu günlük yaşamında da çocuklar tarafından oynanmıştı. Müngüz müngüz (boynuz boynuz), karagünü, çenğli menğli, aşık oyunu, büzüşmek, köçürme oyunu, ütüş (itmek), tepük, ceviz oyunu, çelik-çomak, bebek oyunu bunlardan birkaç tanesidir.⁵⁸²

I. İzzeddin Keykavus ve kardeşi Alaeddin Keykubad çocukken o zamanda her çocuğun yaptığı gibi oyuncak değirmenler ve arklar yapıp, kendi aralarında değirmencilik oynuyorlardı.⁵⁸³ Ravendi, İsfahan’dan Hazar Denizi kenarındaki Mazanderan bölgesine gittiğinde şehzadelerin rengi ve kokusu için yanında taşıdıkları turunç meyvesini buradaki fakir çocuklarının top yapıp oynadığını görmüştü.⁵⁸⁴ Selçuklu Anadolu’sunda ise Lu’bat-saz denilen oyuncakçılar mumdan türlü türlü meyveler, çeşit çeşit oyuncaklar, ağaçlar, bahçeler yaparlardı. Hamurdan çocuklar için yapılan hayvan şekilli ekmekler normal ekmeğe göre daha pahalıydı ve çocuklar bu hayvan şeklindeki ekmeklere “Bu benim devem, kuşum” diye üstüne titrerlerdi.⁵⁸⁵ Bazende tahtadan yapılmış kılıçlarını ellerine alırlar, “Bu Burak’ımız, düldül yürüyüşlü atımız !” diyerek bir sopaya binerlerdi. Akşama kadar oynarlar, aç ve yorgun eve gelirlerdi.⁵⁸⁶ Her akşam babalar için, eve dönerken, çocuklarına bazı eğlencelikler, şekerler, meyveler getirmek bir zevkti.⁵⁸⁷ Çocuklar özellikle cezive ve üzüme bayılırdı.⁵⁸⁸

3.2. Türkiye Selçuklularında Sanat ve Spor

3.2.1. Müzik ve Raks

Selçuklu Anadolu’sunda müziğin ve raksın önemini kavrayabilmek için Türk kültür tarihi hakkında bilgimiz olması gerekir. Çünkü Türk kültüründe müzik yalnızca eğlence amaçlı kullanılmamıştır. Orta Asya Şaman inancında kötü ruhları uzaklaştırmak, hastaları iyileştirmek amacıyla kopuz, def gibi müzik aletlerinden

⁵⁸¹ Mazaheri, **age**, s.54.

⁵⁸² Ersan, **Halkın Eğlence Hayatı**, s.88.

⁵⁸³ Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykavus**, s.17.

⁵⁸⁴ Ravendi, C.II, s.329.

⁵⁸⁵ Merçil, **Meslekler**, s.132.

⁵⁸⁶ **Mesnevi**, s.137.

⁵⁸⁷ Mazaheri, **age**, s.54.

⁵⁸⁸ **Mesnevi**, s.165.

faydalanılıyordu. Nitekim Dede Korkut hikayelerinde de sıkça yer alan kopuz (saz) yiğitleri övmek, onlara cesaret vermek için anlatılan destanlara eşlik ediyordu. Hayvan derisinden, boynuzundan ya da at kuyruğundan imal edilen kopuz, def gibi müzik aletleri Türklerin göçtükleri her yerde onlara eşlik etmiştir. Yiğitlerin uyurken bile bellerinden ayırmadığı sazları, onlara ululuk ve güç veriyordu.⁵⁸⁹ Kısacası müzik ile ilahi güçlere ulaşmaya çalışan, ordusuna müzik ile güç veren bir halkın ilerleyen zamanlarda da bu geleneklerini sürdürmesi yadırganmamalıdır.

Selçuklu hâkimiyeti ile Türklerin orta ve yakın doğuya gelmeleri güzel sanatların büyük bir kolu olan müziğe de bir canlılık ve çeşitlilik getirdi. Selçuk devrinde Türk müziği ordu ve saraylarda, göçebe obalarında, Türk idaresinde çok yayılan tasavvufla birlikte sema (raks) âyinlerinde, tekke ve zaviyelerde gelişme imkânı buldu. Bir Türk müessesesi olarak sultanların kapılarında beş nöbet (Nevbet-i Pençgâne) ve meliklerin kapılarında üç nöbet çalınması ordu müziğinin en göze çarpan yansıması idi.⁵⁹⁰ Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın askerlerinin 1078'de Üsküdar'da kurmuş oldukları çadırlarda davullar çalarak eğlendiklerinden kaynaklar bahseder.⁵⁹¹ Selçuklu saraylarında, bu askeri müzik dışında ve günlük eğlencelerden başka, bayram ve düğün şenliklerinde, cülûs ve zafer merasimlerinde, misafir hükümdarların ve elçilerin kabullerinde çeşitli oyunlar ve rakslar ile birlikte müzik mutlaka yer alıyordu. Bağdad'da Tuğrul Bey'in düğününde başta ihtiyar sultan olmak üzere bütün Türk Beyleri birlikte Türkçe şarkılar söylüyorlar, raks ediyor ve dizlerini yere vurarak sıçıyorlardı.⁵⁹² Anadolu'da Ahi gençleri türkü söyleyip muhtemelen halk oyunu oynayarak eğleniyor⁵⁹³ ; Konya'da emir ve şeyhlerin toplantılarında şarkıcılar şarkı söylüyor; Mevlana sema'a kalkıyordu.⁵⁹⁴ Kısacası raks ve müzik her yerdeydi. Hayat ve müzik iç içeydi. Selçuklu Türkiye'sinde eğlence ve müzik o derece göze çarpar bir mahiyet almıştır ki İslâm kaynakları bu hali münecimlerin

⁵⁸⁹ Ögel, *age*, C.IX, s.1-22

⁵⁹⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.319

⁵⁹¹ Akt. Mehmet Ersan, "Halkın Eğlence Hayatı", s.78

⁵⁹² Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.321.

⁵⁹³ *İbn Battuta*, C.I, s.405.

⁵⁹⁴ *Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi*, s.88-89.

Anadolu'yu Zühre (Venüs) yıldızın tesirinde bulunduğu tarzında izah etmelerine sebep teşkil etmiştir.⁵⁹⁵

Saraylardan tekke ve zaviyelere kadar yayılan bu müzikli toplantıların muganni (şarkıcı) ve guyendeler (şarkıcı) vazgeçilmez kişileri idi. Muganni (şarkıcı) atamalarına yönelik menşurların günümüze kadar ulaşmış olması Türkiye Selçuklu devletinde müziğe ve sanatçılara verilen önemin birer kanıtıdır. Her an davûdî ses ve nağmeleriyle ruhlara ferahlık ve tazelik veren muganni İzzeddin Abdurrahman olmadan Sultan'a ait eğlence ve içki meclislerinin tam bir neşe kazanamayacağını ifade eden atama menşurunda, bu şarkıcının emîr ve meliklerin sohbetlerinde her an hazır bulunması emrolunmuştu. Tabiki bu ses sanatçılarının her an ruha ferahlık ve gönüle rahatlık vererek üzüntü ve sıkıntıları engellemesi en mühim görevleriydi. Bu görevlerinin karşılığı işraf divanı kaleminde kararlaştırılan belirli miktar maaş ödeniyordu.⁵⁹⁶ Mevlevî ayinlerinde vazgeçilmez bir unsur olarak yer alan guyendeler (şarkıcı) ise cenaze önünde mersiyeler söylerken, öbür yanda ilginç bir biçimde hamamlarda yapılan eğlencelerde de şarkılar söyleyerek halkı eğlendirmeleri halk içinde müziğin ulaştığı rağbeti göstermektedir.⁵⁹⁷

Halk nazarında aranan bir eğlence unsuru olduğu içindir ki Selçuklular döneminde müzik, bilhassa medrese alimlerinin tepkisini çekmiş ve yasaklama fikri gündeme gelmiştir. Müziğin yasaklanmasının önünde en önemli engellerden birinin Mevlana olduğu anlaşılmaktadır. Muineddin Pervane, Vezir Taceddin'in oğlunu Konya'da kadı yapmak istemişti. Muineddin Pervane'ye bu makamı üç şart ile kabul edeceğini söylemişti. Bu şartlardan biri de rebabın yasaklanmasıydı. Pervane bütün şartları kabul edebileceğini ama rebabın halk arasında kaldırmaya gücünün yetmeyeceğini söylemişti.⁵⁹⁸ Rebab dışında sıklıkla kullanılan müzik âletleri defler, berbât (barbut), ut, tambur, tar, kemençe ve sazdır.⁵⁹⁹ Bu dönemde bazı Selçuklu devlet adamlarının müziğe dair eser kaleme alacak kadar müzikle ilgili olduğu görülmektedir. Selçukluların önemli vezirlerinden olan Şemseddin Hasoğuz'un

⁵⁹⁵ Turan, **Resmi Vesikalar**, s.39.

⁵⁹⁶ Turan, **Resmi Vesikalar**, s.38.

⁵⁹⁷ Merçil, **Meslekler**, s.128.

⁵⁹⁸ **Eflaki**, C.I, s.448.

⁵⁹⁹ Osman Turan, **Resmi Vesikalar**, s.39.

“Münazara-i Çeng-ü Şarab” adlı bir risale yazmış ancak bu risale günümüze ulaşmamıştır. Yalnızca adından, risalenin müzik ve şarabla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰⁰

3.2.2. Avcılık ve Spor Kültürü

Avlanma, insanın varoluşundan itibaren yaptığı bir eylemdir. Tarih boyunca avlanma yalnızca beslenme amaçlı değil çeşitli eşyaların üretiminde hammadde temini için yapıldığı gibi özellikle göçebe toplumların savaşçı özelliklerini canlı tutmak amaçlı da yapılmıştır. Türkler göçebe ve yarı göçebe hayat sürdürdükleri için avcılık onların hayatında önemli bir yer teşkil etmiştir. Türk kültür tarihi incelendiği zaman el sanatları eserlerine yansıyan av sahneleri ve hayvan figürleri bunun en somut delilleridir.⁶⁰¹ Türkiye Selçuklularında da avcılık önemini kaybetmeden devam etmiştir. Gerek halk arasında olsun gerek saray ve çevresinde avcılık geniş yer bulmuştur. Anadolu’da göçebe Türkler için avcılık bir geçim kaynağıydı. Göçebe bir Türk’e avladığı tilkiyi şehirdeki pazar yerinde “Dilku, dilku!” diye seslenerek satmaya çalışırken rastlamak mümkündü.⁶⁰² Saray ve çevresinde ise avlanma daha çok spor ve eğlence amaçlı yapılırdı. Eğlence amaçlı avlanmak hükümdarlara helal sayılmıştı.⁶⁰³ Gerek çinilerdeki av sahnelerinde olsun, gerek edebi ve tarihi kayıtlarda canlı bir şekilde av sahneleri tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerden anlaşıldığı kadarıyla avlanmada çeşitli yöntemler kullanılıyordu.

Türkiye Selçukluları, avı için pusuya yatan yırtıcı kuşlarla avlanma ve sürekliliği gibi yaygın avcılık uygulamalarına başvuruyordu. Ayaz adındaki Sultan Rükneddin’in sevdiği kölesi bir şahinle (baz) avlanıyordu.⁶⁰⁴ Av ve inşaat emiri olarak Saadettin Köpek’in görevlileriyle birlikte, Cemalettin adında bir kişi için avcılıktan sorumlu devlet emiri (Emir-i Şikari Memalik-i Mahsure) olarak divanın tarihsiz bir atama belgesi, Selçuklu sultanlarının avcılığa vermiş olduğu önemin altını

⁶⁰⁰ Seyfullah Kara, “Selçuklu Türkiye’inde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, **Bilig Dergisi**, S.68, ss. 169-182, (Kış, 2014), s.176.

⁶⁰¹ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.340 .

⁶⁰² **Feridun b. Ahmed Sipehsalar Risalesi**, s.94.

⁶⁰³ **Ravendi**, s.398.

⁶⁰⁴ **İbn Bibi**, s.94.

çizmektedir. Atama belgesi, eğitimli şahincilerle (bazdar) diğer avcıların çalıştırılmalarından ve antrenmanlarından, bir av sezonundan, avcılığın gizlenme pratiklerinden ve kuşlarla diğer hayvanların avlanması için sürekle avından söz etmektedir.⁶⁰⁵ Doğanla av, tazı ile avın aleyhine çok gelişmişti. Belki de bu İslam'da köpeğin mekruh sayılmasından ileri gelmekteydi. Çünkü köpeğin yakalayıp ısırıldığı av da mekruh oluyor ve yenilemiyordu. Bununla birlikte, sırf spor olsun diye, tazıyla kimi avlar yapılır, ama elde edilen avlar yenilmezdi.⁶⁰⁶

Ava gitmeğe karar verildiği zaman zağarcıbaşları (hükümdarın av köpeklerinden sorumlu görevli), koruyucuları ve uşakları gerekli bütün malzemeyi ve yiyecekleri hazırlarlardı; avcılar atla giderler ve daha önce iyi düşünülerek seçilmiş bir yere ulaşırlardı. Bu seçilen yer kimi zaman ceylan, antilop ve yaban eşiği sürülerinin görüldüğünü bildirilen bir ovada, kimi zaman da sazlıkların ve bataklık bitkilerinin balıkçıl kuşlarına, bağirtlaklara ve yaban ördeklerine sığınaklık ettiği herhangi büyük bir gölün kıyısındaydı. Bu sonuncu durumda avcılar saklanırlar, elinde kuşu tutan her şahinci, uşaklardan birinin kuvvetlice davul çalarak kuşları korkutup sazlıklardaki sığınaklarından çıkarttıklarında, şahinlerini bırakmak için hazır beklerlerdi. Bu anda şahin veya doğan çok yükseklere çıkar, bir iki saniye olduğu yerde döner, sonra yıldırım gibi avının üstüne iner, onu kör eder ve hareketsiz bırakırdı. O zaman avcıların avları toplamak, eti mubah olsun diye kesmek, genel olarak küçük bir ciğer parçası verdikleri doğanı yeniden yakalamak ve yeniden bu işe başlamaktan başka işleri kalmazdı.⁶⁰⁷

Keykubadiye'de küçük bir rıhtım ve Beyşehir gölündeki ada üzerinde yer alan berkitilmiş bir külliyeye doğru bir iskele ile kayıkhaneye vardı. Eğlence kayıkları için kullanılmış olduğuna dair hiçbir kanıt olmamasına rağmen saray çinileri üzerindeki bezemelerden su kuşlarının belirgin bir şekilde, balıkların ise daha seyrek yer alması Keykubadiye ve Kubadabad'da yapılan sandal gezilerinde çoğunlukla su kuşlarının avlandığını düşündürmektedir.⁶⁰⁸ Balık avı da yabancı bir kavram değildi. Nitekim Mevlana'nın halifesi Selahaddin Zerkub'un anne babası Konya civarında bir göl

⁶⁰⁵ Redford, *age*, s.110.

⁶⁰⁶ Mazaheri, *age*, s.235.

⁶⁰⁷ Mazaheri, *age*, s.236.

⁶⁰⁸ Redford, *age*, S.114.

kıyısında bulunan Kamile denilen köyde diler ve geçimlerini balıkçılıkla sağlıyorlardı.⁶⁰⁹ Balıkçılara Sayyad-ı mahi denilmekteydi.⁶¹⁰ Av hayvanı olarak yırtıcı büyük hayvanlar da besleniyordu. Pars, leopar, aslan ve panter gibi yırtıcı hayvanlar av amaçlı kullanılıyordu.⁶¹¹ Köse dağ Savaşında, Sultanın çadırının önünde zincirlenmiş leopar, panter, aslan gibi yırtıcı hayvanlar görülmüştü.⁶¹² Avı sevenler de, gerek köylüler, gerek şehirliler arasında çoktu; ancak en iyi avcılar, özellikle sultanlar, emirler, büyük derebeyleri, bunların hizmetlileri ve subaylarıydı. Onların çok sayıda korucuların koruduğu av bölgeleri vardı.⁶¹³

Seferler, devamlı yıpratma ve yıldırma hareketi arasında, fertleri bir askerlik havası içinde yetiştiren Bozkır Türk halkına sürekli başarılar sağlayan başlıca hususlardan biri de aynı zamanda savaş hazırlığı vasfında olan daimi spor hareketleri idi. Ata binmek, ok atmak herkesin tabii meşgaleleriydi. At yarışları, cirit, gülle atma, güreş, doğancılık (yırtıcı kuşla avlanmak) mücadele azmini keskinleştirirdi. Kadınların da iştirak ettikleri çeşitli top oyunları (futbol, golf ve poloya benzer neveleri) Hunlardan beri Türkler arasında oynanmaktaydı.⁶¹⁴ Çevgan, çöğen; Seken (Başkurt) oyunu, insan, at, sopa ve küçük bir yuvarlak top ile çimenlik meydanlarda, birçok atlıdan oluşan iki takım arasında oynanan bir spordur. Hem âletin, hem atın işe girdiği ciritte ise oyuncu, bir yandan hasmının savurduğu ciritten kaçarken, aynı zamanda karşı tarafa ciritini savururdu.⁶¹⁵

Meydanda her tür spor icra edilebilirdi. Hatta insanlar burada seyran yaptıklarından, insanların daha rahat idmanları seyretmesi bir yamaç sayesinde mümkün oluyordu, buraya meydan eteği denirdi. Kısacası, meydan bilinen devirlerden beri, Türk spor sahalarının en yaygın adıdır. Bu özelliği sebebiyle,

⁶⁰⁹ Eflaki, C.II, s.123.

⁶¹⁰ Merçil, **Meslekler**, s.146.

⁶¹¹ Mazaheri, **age**, s.236.

⁶¹² Redford, **age**, s.112.

⁶¹³ Mazaheri, **age**, s.235.

⁶¹⁴ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.287.

⁶¹⁵ Tuncer Baykara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001), s.213.

meşdan denilince, taşla döşeli bir alan değil, aksine yemyeşil çimenli bir saha akla gelmelidir.⁶¹⁶

Bu meydanlarda mızrak oyunu, ok atıcılığı, halka kapma (halka rubayı) gibi oyunlarla süvariler halkın önünde bütün hünerlerini sergilerlerdi.⁶¹⁷ Cirit ve çevgan gibi oyunlar sırasında adeta meydan savaş alanına döner toz havaya kalkardı.⁶¹⁸ Selçuklu Sultanları da sık sık bu atlı oyunlara katılırdı. I. Alaeddin Keykubad'ın sık sık çevgan (ruy) oynadığını bilmekteyiz.⁶¹⁹ Türklerin ok atıcılığındaki ustalığından bahsetmemiz gerekirse Anna Komnena'nın sözleri özetler niteliktedir; "Kelt denenlerin tersine, mızrağı hiç kullanmazlar, ama düşmanı çember içine alıp ona ok atarlar ve kendilerini uzaktan savunurlar. Bir Türk, kovalamaya geçmişse, düşmanını, ok atmakla haklar; kendisi kovalanıyorsa, okları sayesinde üstün gelir. Bir ok fırlatır ve ok, uçarak ya ata ya atlıya saplanır; ok yayın çok güçlü bir elin gerilmesinden sonra atılmışsa, gövdeyi bir yandan ötekine delip geçer; onlar gerçekten çok usta okçulardır."⁶²⁰

3.2.3. Türklerde Drama Sanatı ve Edebiyat

Anna Komnena babası Bizans İmparatoru Alexios Komnenos'un İkonion/Konya üzerine çıkacağı seferini damla (nikris, gut) hastalığı yüzünden yürüyemediği için ertelemişti. Kılıç Arslan ve çevresindekiler İmparatorun ortada bir hastalığı olmadığı halde korkaklığını gizlemek için bahane yarattığını düşünüyordu. Bu yüzden Anna Komnena'nın anlatımıyla Türkler sarhoşken kaba saba alaya alma lafları ediyorlar, imparatorun acılarını gırgır geçme malzemesi yapıyorlardı. Türkler imparatorun çevresindeki hekimleri ve bakıcıları taklit ediyor, ortada yatağa yatmış biri İmparator taklidi yapıyordu. Bu taklitler, oyunlar Türkleri kahkahalarla güldürüyordu.⁶²¹ 1071 yılından itibaren Anadolu'ya yayılmaya başlamış olan Oğuz Türkleri, tiyatro sanatını herhalde Alexios piyesini oynadıkları seneye kadar geçen

⁶¹⁶ Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, s.215.

⁶¹⁷ *İbn Bibi*, s.285.

⁶¹⁸ *İbn Bibi*, s.263.

⁶¹⁹ *İbn Bibi*, s.323-324.

⁶²⁰ *Anna Komnena*, s.488.

⁶²¹ *Anna Komnena*, s.480.

kısa zaman içinde icat etmediler. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken birçok etnografik, sosyal, estetik varlıkları beraber getirmiş olduklarından şüphe yoktur. Şu halde, Selçuklu Türkleri ve dedeleri olan Oğuzlar arasında on ikinci asrın başında ve ondan evvel dramatik sanat oldukça ilerlemiş, dini mahiyetten tamamen sıyrılmış, bir halk eğlencesi şekli almış bulunuyordu.⁶²²

Eski Türkler arasında ilahlara ait olan mitolojik ve yarı ilah vaziyetindeki kahramanlara ait olan epik hikayeler uzun müddet toplum içinde etkili olarak yaşamıştır. Bunların iki sosyal rolü vardır. Birisi hikayenin konusunda ve manasındadır, hikayede anlatılan olay herhangi bir müessesenin ne suretle kurulduğunu açıklamaya çalışır. İkinci rol ise hikayenin topluluk içinde ayin yapılmasına imkan vermesidir; yani hikayeler bir toplantı esnasında manzum veya mensur olarak müzik ve raksle birlikte okunur, söylenirdi. Hatta bazen dini bir trajedi şeklinde oynanırdı.⁶²³ İslamiyetin kabulünden sonra Mevlevi tekkelerinde şiir, müzik, raks eşliğinde yapılan ayinlerinin yanında Alevi inancında görülen samah veya zamah toplantılarında eski Türk dini ayinlerinin etkilerini taşımaktadır.⁶²⁴ İslamiyet öncesi var olan dramatik oyunlar zaman ilerledikçe Anadolu'da köy düğünlerinde ve eğlencelerinde dini özelliğinden sıyrılarak şifahi olarak oynanan halk piyesi halini almıştır.⁶²⁵ Özetle Türklerde dram sanatı Anadolu'ya gelmeden önce de dini ayinlerde varlığını gösteriyordu. Anadolu'nun fethiyle birlikte bu adetler yeni coğrafyaya taşınmış, gerek tekkelerde dini ayinlerde gerekse dini özelliğini yitirerek köy eğlencelerinde vücut bulmuştur.

Türkler Anadolu'ya gelip yerleşmeden önce, Anadolu'da Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Frenkler, Yakubiler vs. yaşamaktaydı. Türklerle birlikte İranlıların da Anadolu'ya geldikleri görülmektedir. Daha çok tüccar, ilim adamı, şeyh ve müritlerden oluşan İranlılar, ekseriyetle şehirlere yerleşmişlerdir. Bu manzara Anadolu'nun dolayısıyla Anadolu Selçuklu Devleti'nin hem karışık kültürlerden oluştuğunu hem de çok dilli bir ortam sunduğunu göstermektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Anadolu'da Türkçe, Farsça, Arapça, Rumca, Ermenice ve Süryanice

⁶²² Refik Ahmet Sevengil, **Eski Türklerde Dram Sanatı**, (İstanbul: Maarif Basımevi, 1959), s.30.

⁶²³ Sevengil, **age**, s.15.

⁶²⁴ Sevengil, **age**, s.34-35.

⁶²⁵ Sevengil, **age**, s.36.

gibi diller konuşuluyordu. Bilindiği gibi Büyük Selçuklu Devleti'nde resmî dil olarak Arapça ve Farsça kullanılırken, medreselerde eğitim Arapça ile gerçekleştirilmiştir. Bütün eğitimli tabaka hem Arapça hem de Farsça bilgisine sahiptiler. Büyük Selçuklu Devleti'nin bir kolu olan Anadolu Selçuklu Devleti'nde de doğal olarak bilim dili Arapça, resmî belge dili önce Arapça, daha sonra Farsça olmuştur. Anadolu'da yerleşerek orayı yurt yapan Türkiye Selçuklularının da yoğun bir şekilde Fars kültürünün etkisinde kaldıkları görülmektedir. Özellikle yönetim kademesinde bu etki kendini tam olarak hissettirmekteydi. Diğer Selçuklu sultanları gibi Anadolu'dakiler de bu kültürün özellikle edebiyat alanında yayılmasını teşvik ettiler. II. Kılıç Arslan Kemâleddîn Hubeys b. İbrahim-i Tiflîsî'yi korumasına almıştı.⁶²⁶ I. Gıyâseddîn Keyhüsrev de şâirlere büyük desteklerde bulunmuştur. Râvendî, ona ithaf ettiği eserinde büyük övgülerde bulunmuştur.⁶²⁷

Sultan II. Süleymanşah, Farsça şiir yazar şâirleri korumuş ve desteklemiştir. Onlar da bu Türk hükümdarına methiyeler yazmışlardır. Nitekim Zahîreddîn-i Faryâbî şiirlerinde onu övmektedir. Hatta onun bir kasidesini çok beğenen sultan cömertçe ödüllendirmişti. Şaire ulaşan caizeler ve ödüller o kadar fazlaydı ki onu fakirlik batağından kurtarmış, borç batağından alıp zenginlik rahatlığına ve bolluk cennetine çıkarmıştı.⁶²⁸ Selçuklu sultanlarının şiire ve edebiyata ilgileri, onların beğendikleri şiirleri cömertçe ödüllendirmelerinden anlıyoruz. Musul'dan Hüsameddin Salar'ın kızı I. İzzeddin Keykavus için yazdığı şiiri fazlaca ödüllendirmişti. Yazdıkları şiirler sayesinde mevki makam sahibi olanlar da vardı.⁶²⁹ Büyük sultanlardan I. Alaeddîn Keykubad, her alanda olduğu gibi ilim, sanat ve edebiyat alanında da her türlü gelişmeyi teşvik etmiştir. Moğol işgâli sırasında anavatanı İran'ı terk ederek Anadolu'ya gelip yerleşen Tuslu Bahaeddîn-i Ahmed Kanî, onun tarafından himâye altına alınmış, saygı ve hürmet görmüştü. Kelile ve Dimne ile bir Selçuk-nâme de yazan bu şâir, Alaeddin Keykubad'ı öven Farsça şiirler de kaleme almıştır. Alaeddin Keykubad, Dehhânî'ye Firdevsî'nin Şehnâme'sine benzeyen bir eser yazmasını

⁶²⁶ Kayhan, **agm**, s.1436.

⁶²⁷ **Ravendî**, C.II, s. 401-423.

⁶²⁸ **İbn Bibi**, s. 92.

⁶²⁹ **İbn Bibi**, s.150-156.

istemmiş ve o da 20 bin beyitten oluşan Farsça bir Selçuklu Şehnâme'si yazmıştı.⁶³⁰ Sultanların şiire ilgisi yüzeysel boyutta olmamıştır. Nitekim İbn Bibi, Sultan Rükneddîn Süleymânşâh'ın şâirlerin ve nâsirlerin eserlerini engin bilgisinin ve parlak zekasının terazisinde ölçüp tarttığını, mükemmeli eksikten, doğruyu yanlıştan, sağlamı çürükten, kabayı inceden, iyiyi kötüden ayırt ettikten sonra, şiirleri aruz ve kafiye açısından ustalıkla değerlendirdiğini belirtir. Kendisi de şair olan Sultan sadece kardeşi Kayseri Meliki Kutbeddîn Melikşâh ile kavgalı olduğu sırada onun için söylediği bir rubâîsi bugün elimizde olup tercümesi şu şekildedir “Ey kutup, felek gibi senden baş çekmem seni bir nokta gibi daireye çekmeyince. Başının kasesinden perçemini çekmezsem, vücudumun derileri omzumdan çıksın.”⁶³¹

Şiir ve edebiyat elbette saray ve çevresiyle kısıtlı bir uğraş değildi. Anadolu'da pek çok yerde şiir hayat bulmuştu. Bu dönemde gerek yetişen şâir sayısında gerekse ortaya konulan şiir sayısında olan artış da dikkat çekmektedir. Bunda şiire ve şâire sempati ile bakan ve onları destekleyen sultanlar ile devlet adamlarının da önemli etkisi olmuştur. Özellikle I. Alaeddin Keykubad döneminde oluşan huzur ve refahın etkisiyle Anadolu'nun şâirler ve sanatkârlar için bir cazibe merkezi hâline gelmesi buna katkı sağlamıştır. Ancak Türkçe şiirlerdeki hem artış hem de söyleyişteki mükemmeliyet gözlerden kaçmamaktadır. Arapça şiirlerin söylenmesine de devam edilmiştir. Bu dönemde yazılan şiirler mesnevî, kaside, gazel ve rubâî formunda karşımıza çıkmaktadır.⁶³²

İlk Türkçe şiirin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde özellikle büyük merkezlerinde gezerek orada bulunan halka doğru yolu gösterme mücadelesi veren Evhadiye tarikatının kurucusu Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî tarafından söylenmesi de önemlidir. Bu durumun Anadolu'da yaşayan Türklere hem yaşadıkları bu dünyada kendilerinin maddî ihtiyaçlarına cevap verecek bilgileri hem dinî vecibelerini tam ve doğru olarak yerine getirebilmeleri ve dinî hayatlarını tanzim edebilmeleri için dini, hem de gönül dünyalarını ihya ve mamur etmeler için de tasavvufu öğretme ihtiyacından kaynaklandığı görülmektedir. Ortaya konulan eserlerin dilini, hitap edilen kesimin

⁶³⁰ Kayhan, **agm**, s.1437.

⁶³¹ **İbn Bibi**, s.88.

⁶³² Kartal, **agm**,s113.

belirlenmesinden dolayı, artık Türk halkına kendi dilleriyle seslenilmeye başlanılmış ve Anadolu’da Türkçe ile söylenen bir edebiyatın oluşmasına zemin hazırlanmıştır. İşte bu düşünceden hareketle verilmeye başlanan eserler, Anadolu coğrafyasında Türk dilinin mükemmel bir ilim ve edebî dil olma yolculuğunun başlangıcını teşkil etmiştir.⁶³³ Nitekim Konya gibi elit tabakanın yaşadığı bir şehirde Farsça şiirler yazan Mevlana da şiiri tasavvufun hizmeti için kullanmıştı “ Benim yaptığım, bir hekimin ilaçtan bıkmış onu içmek istemeyen, canı şerbet çeken bir hastaya ilacı şerbete karıştırarak vermesine benzer.”⁶³⁴ şeklinde izah etmiştir. Oğuz Türkçesine dayalı Anadolu Türkçesinin müstakil bir yazı dili olarak kuruluşunda önemli rol oynayan ve Türkçe şiirler yazan Yunus Emre, halkın konuşma dilini en canlı bir şekilde kullanmış, Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili olmasında son derece önemli hizmette bulunmuştur.⁶³⁵

3.2.4. Satranç ve Tavla

İbn Bibi Alaeddin Keykubad’ın maharetlerini överken onun tavlâ ve satranç oyunlarını iyi oynadığından bahseder.⁶³⁶ Selçuklu topraklarında ticaret yolları üzerinde bulunan kervansaraylarda dahi misafirler için tavlâ ve satranç takımları bulunduruluyordu.⁶³⁷ Ravendi eski satranççı Sasba’i b. Bahir el-Hindi adlı hakim bir adam tarafından icat edildiğini söyler. İcat edilme maksadı ise harbin esaslarını öğrenmektir. Ravendi Rum hakimlerinin icat ettiği ikinci bir satranç oyunundan da bahseder. Bu oyun ise daire şeklinde bir yaygının üzerinde oynanıyordu. Eski satrançtan farkı sekiz taş daha ilave edilmişti (dört aslan ve dört piyade). Taşların dizilmesi ve hareket ile alınması eski satranç gibiydi. Arslanlar köşelere dikilirdi. Köşelerde dört kale hanesi yapılmıştı. Savaş taktiği olarak hükümdarların müstahkem bir yere sahip olması zaruri bir durumdu. Düşmanın galip geldiği zamanlar oraya gidip, işler istedikleri hale gelinceye kadar orada kalırlar sonra dışarı çıkarlardı. Çünkü padişah yerinde oldu mu ordu da yerinde olurdu. Hükümdarın hem kendi

⁶³³ Kartal, **agm**, s.112.

⁶³⁴ Kartal, **agm**, s.97.

⁶³⁵ Kartal, **agm**, s.152-153.

⁶³⁶ **İbn Bibi**, s.252.

⁶³⁷ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.181.

işlerinde hem de halkın işlerinde ihtiyatlı hareket etmeleri gerektiğini temsil ediyordu. Dairenin merkezi hükümdara, muhiti ise halka benzer. Merkez yerinde kalırsa, muhiti de yerinde kalırdı. İşte hükümdarın ihtiyatlı olmasının zaruretini bu oyunu icat ederek göstermişlerdi.⁶³⁸

Ravendi, satranç oynamayı hakimler ve keskin akıl, düşünce sahibi kimselere yakıştırır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e de bu yönde tavsiyede bulunur.⁶³⁹ Aynı zamanda oyunun bir şey üzerine oynanmasını yani kumar haline dönüşmemesi konusunda uyarırken satranç oynamaya dalıp namaz vaktini kaçırmaması gerektiğini belirtir.⁶⁴⁰ Satranç oyunu bu kadar kabul görürken, satrançtan daha önce keşfedilmiş Fars kökenli tavla oyunu İslam dünyasında Hz. Peygamber'in hadisleriyle ya da halifelerin hutbelerinde kötülenmiştir.⁶⁴¹ Çünkü satranç, savaşla ilgili bir oyun olduğu için tavladan daha fazla hoşgörü ile karşılanmıştır.⁶⁴²

Mevlana'nın eserlerinde de sık sık yer bulan tavla oyunu⁶⁴³, sandal ağacı gibi oldukça sert ve dayanıklı, aynı zamanda hoş kokulu ağaçlardan yapılmış ahşap bir levha üzerine dizilmiş taşlarla(pullarla) oynanırdı.⁶⁴⁴ Mevlana'nın "Zarı kırılmış bir tavla gibi işe yaramaz."⁶⁴⁵ ifadesinden de anlaşılacağı gibi tavlının vazgeçilmez unsuru elbette zardı. Fars kökenli tavla oyunun kozmolojik bir yorumu ve felsefesi de bulunmaktaydı. Tavla tahtası yılın on iki ayna işaret için on iki dilimli düzenlenmiştir. Otuz taş ise ayın otuz gününe karşılıktır. Zarlar, atılışı ve dönüşüyle gezegenlere benzetilmiştir. Zardaki noktalar, haftanın günlerine karşılıktır. Çünkü her iki mukabil yüzün toplamı yedidir. Şeş (6) mukabili yek (1), penç (5) mukabili du (2) , çehar (4) mukabili se (3)'dir. Oyuncu, bu rakamlardan birini bilmeksizin atar. Tıpkı kader ve kaza gibi.⁶⁴⁶ Satranç Fars edebiyatına da yansımış, başta Firdevsi olmak üzere birçok şair ve edebiyatçı bu konuya ilgi duymuştur. Fars literatüründe Firdevsi, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Muizzi, Senai, Ömer Hayyam, Feridüddin Attar, Hakani-i Şirvani,

⁶³⁸ **Ravendi**, s.381.

⁶³⁹ **Ravendi**, s.376.

⁶⁴⁰ **Ravendi**, s.384.

⁶⁴¹ Ramazan Altınay, **Emevilerde Günlük Yaşam**,(Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2006), s.451.

⁶⁴² Ramazan Altınay, "Satranç", **DİA**, C.36, ss. 178-181, (İstanbul: TDV, 2009), s.180.

⁶⁴³ **Mesnevi**, s.76-84.

⁶⁴⁴ **Altınay**, age, s.450.

⁶⁴⁵ **Mesnevi**, s.84.

⁶⁴⁶ **Altınay**, age, s.449.

Sa'di-i Şirazi, Hafız-i Şirazi gibi şairler⁶⁴⁷ insanların hayat mücadelelerini, dünyanın düzenini satranç ve tavlâ oyunlarına benzeterek farklı anlatımlara ulaşmışlardır.

‘‘ Kerem sıfatlarını kazanmış iki şahıs arasında deriden, kırmızı murabba bir yer. Bu iki şahıs harbi hatırladılar, içinde kan dökmeğe sebep olmadan bir benzerini yaptılar. Harbin gözü oynamış olduğu halde, bu onun üzerine hücum eder, o da bunun üzerine. Davul ve sancağı olmayan iki askerden mürekkep, içinde gayretlerin coştığı orduya bak!’’ (Ravendi-Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur)⁶⁴⁸

⁶⁴⁷ Altınay, **agm**, s.180.

⁶⁴⁸ **Ravendi**, s.383.

SONUÇ

Selçuklu hükümdarı Alp Arslan (1063-1072)'ın Malazgirt'te 1071 yılında Bizans'ı bozguna uğratması neticesinde Anadolu baştan başa istilaya ve sürekli yerleşime açılmış, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasının uzun süreci başlamış bütün Ön Asya'nın, Selçuklular tasarrufuna geçmesi sağlanmıştır. Kaynaklar Horasan'da Selçuklu Devleti kurulduğu zaman Türkistan'dan İslâm ülkelerine olan göçü nasıl "sel" gibi tasvir etmişlerse 1071 Malazgirt zaferini müteakip Anadolu'ya akan insan dalgalarında Türkmen de denilen Oğuzların bir kısmı yeni yurtlarında şehirlere yerleşmişler, çoğu ise Anadolu'nun ıssız topraklarında yeni köyler kurmuşlar ya da yarı göçebe hayat sürdürmüşlerdir. III. asırdan itibaren Hristiyanlığın Anadolu'da yayılması ve Ortodoks kilisesinin oluşturulması kilisenin din lisanı olan Grek dilinin ibadetler ve dini kitaplar sayesinde yayılmasını sağlamış ama Anadolu halkını Grek-Ortodoks kimliği içerisinde eritememiştir. Ortodoks kilisesini tanımayan ve ayrı bir kilise vücuda getiren Ermeniler gibi diğer etnik ve dini kimlikler Bizans baskısı altında zor durumda kalmışlardı.

Türklerin Anadolu'ya hakim olmasıyla beraber gayrimüslim halk tam bir hoşgörü ortamına kavuşmuştu. Selçuklular Anadolu halkının dini özgürlüğüne karışmamıştı çünkü cizye vergisi önemli bir gelir sağlıyordu. Anadolu'da asayişin sağlanması, koyu bir dini taassubun olmaması, önemli ticaret yollarının ele geçirilmesi ve bu ticaret yollarında kervansaraylar sayesinde güvenliğin, ticari trafiğin devamlılığının sağlanması Anadolu'ya refahı getirmiştir. Arap istilalarından ve iç çekişmelerden dolayı ıssızlaşan Bizans şehirleri ve köyleri, gelen Türk kitleleri sayesinde yeniden hayat bulmuştur. Gayrimüslim halkın yanı sıra gelen çoğu Türk kitlesi henüz yeni yeni İslamlaşmaktaydı ve Şaman inançlarını tamamen bırakmış değillerdi. İran coğrafyasından gelen müderrisler, şeyhler, dervişler hem halkı Müslümanlığa ısındırmakla hem de Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında fayda sağlıyorlardı. Anadolu'nun en ücra köşelerine dahi yayılan ahi zaviyeleri Türk halkının birlik ve beraberliği sağlamasında başı çekiyordu. 1075-1237 Moğol istilasına kadar geçen bu zamanda Anadolu'da din, dil, kültür, inanış bakımında tam bir renklilik göze çarparken, ülkenin bolluk ve refah içinde olması Anadolu'nun parlak bir çağ yaşamasını sağlamıştır. Saraylarda, köşklere sık sık içkili ziyafetler veriliyor

müzik ve raks ülkenin hemen her yerinde her alanda yer buluyordu. Mevleviler sema yapıyor, Ahi gençleri saz ve türkü ile eğleniyordu. Meydanlarda çevgan, cirit, güreş gibi gösteriler, yarışlar yapılıyor halk bu seyranlıklarla gösterilerle hoşça vakit geçiriyordu. Günlük yaşamın en renkli kareleri bu zaman diliminde yaşanmıştır. Göçebe Türkler Anadolu'yu istila edip yerleşti mantığı çok yanlış ve yavan bir düşüncedir. Türk akınları sayesinde Anadolu'ya zaten var olan Türk kültür ve medeniyeti getirilmiş, İslam yaşam anlayışı yerli Anadolu kültürü ile kaynaşarak yeni, kendine has, hoşgörülü ile sarıp sarmalayan bir kültür ortaya çıkmıştır. Ahilik kurumu da bunun en güzel örneğidir. Çalışmamızı sonlandırırken günlük yaşam incelemeleri sayesinde insanların tarihi olaylar hakkındaki yanlış algı ve önyargılarının giderilmesine yardımcı olmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKLAR

AKDAĞ, Mustafa (2010). *Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul: YKY .

AKSARAYİ (2010). *Müsâmetü'l-Ahbâr ve Müsâyeret ül-Ahyâr*,

(Çev: Mürsel Öztürk), Ankara: TTK.

AKŞİT, Ahmet (2012). *Selçuklular Devrinde Niğde Şehri*, Konya: Kömen Yayınları.

.....(2014). “Selçuklular Devrinde Kent İskan ve Mahalleleri” *Çankırı Üniversitesi S.B.D 5(1), S.1, ss. 67-88, Nisan.*

.....(2009). “Selçuklu Devri Niğde’inde Sosyal Tabakalar” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.35, ss. 39-51.*

.....(2009). ”Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar:Akmedrese Vakfıyesi” *TÜBAR-XXVI/Güz, S.26, ss. 21-28.*

.....(1996). *Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri Şehri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

ALTINAY, Ramazan (2006). *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara: Ankara Okulları Yayınları.

.....(2009). “Satranç” , *DİA, C.36, ss:178-181, İstanbul: TDV.*

ANADOL, Cemal (1991). *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ANNA KOMNENA (1996). *Alexiad Malazgird'in Sonrası*, (Çev: Bilge Umar), İstanbul: İnkılap Yayınları.

ATÇEKEN, Zeki ve BEDİRHAN, Yaşar (2012). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Yayınları.

AY, Resul (2008). *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13.-15.yüzyıllar*, İstanbul: Kitap Yayınları.

ANONİM SELÇUKNÂME (2014). Ankara: Atıf Yayınları.

AYVERDİ, Ayhan (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

BALIK, İbrahim (1999). "Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/4-12, ss. 1-11.

BARKAN, Ömer Lütfü,(1942). *Kolonizatör Türk Dervişleri*, İstanbul: Hamle Yayınları.

BAYKARA, Tuncer (1985). *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

....., (1990). *Anadolu'nu Sosyal ve İktisadi Tarihi*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

.....,(1985). "Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler", *Vakıflar Dergisi*, XIX., ss.49-61

.....(1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1:Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

.....(2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

BAYRAM; Selahattin (2012). “Osmanlı Devletinde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 21.

BEYGU, Abdurrahim Şerif, (1936). *Erzurum Tarihi*, İstanbul: Bozkurt Basımevi.

BIÇAK, Sedat (2007). *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV yy.)* ,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

BOZKUŞ, Metin (2001). “Anadolu Selçukluları’nda Sosyal Dini ve Mezhebi Yapı” ,

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. V, S.2, ss. 249-257.

CAHEN, Claude (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev: Erol Üyepazarcı),

İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

CHARANİS, Peter (2003). “XIII. yy Bizans Anadolu’sunun Etnik Kompozisyonu

Üzerine” , (Çev: Zerrin Günel Öden), *İstanbul Üniversitesi*

Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 38, ss.143-150.

.....(2011). “Bizans İmparatorluğu’nda Bir Devlet Politikası Olarak

Tehcir” , *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXIV, S.1 (Temmuz 2011).

CANTAY Gönül,(2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dariüşşifaları*, Ankara:

Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet, (1997), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: TTK.

ÇELİK, Züriye, (2011). “Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu

Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bîbî Evreninde)” ,

History Studies Volume 3/3 2011.

ÇETİN, Kenan (2014). *Selçuklu Medeniyet Tarihi*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, (2013). “Anadolu Selçuklu Sultanları’nın Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri”, *ZFWT, Vol:5 No: 1.*

DEMİR, Mustafa,(2003). “Türk İslam Şehirleşmesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi,*
C.16, S. 1, ss. 156-165.

DEMİR, Hatice (2003). Ortaçağ Dönemine Ait İki Kaynakta (İBN BÎBÎ-SELÇUK NÂME VE İBN BATUTA SEYAHATNAMESİ) İsmi Geçen Kumaş ve Kıyafet Tasvirleri, , Akdeniz Üniversitesi G.S.F. Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü “1. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı SempozyumuBildirisi C.16, S.1.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Batuta Tanci, (2004). *İbn Batuta Seyahatnamesi I-II,*
(Çev: A. Sait Aykut), İstanbul: YKY.

ERSAN, Mehmet(1995). *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ermeniler,*
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

..... (2006). ”Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı” ,*Tarih İncelemeleri Dergisi, C.XXI, S. II, ss. 77-92, Aralık.*

..... (2006). “Türkiye Selçuklu Devlet Erkannın Eğlence Hayatı” ,*Tarih İncelemeleri Dergisi C.XXI, Sayı: I, ss. 73-106, Temmuz.*

FAROQHİ, Suraiya, (2010). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla,* (Çev. Elif Kılıç), 6. Basım, Ankara: Tarih Vakfı
Yurt Yayınları.

GÖKSU, Erkan(2007). “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulam Eğitimi ve Gulamhaneler” , *Nusha Yıl:7 S.24, ss.65-84, Güz.*

GÜVEN, İsmail. (1998). “Türkiye Selçuklularında Medreseler”, *Ankara Üniversitesi*

Eğitim Bilimleri Dergisi, C.31, S.1, ss. 125-146, Ankara.

GREGORY ABU’L FARAC (1999). *Abu’l Farac Tarihi*, (Çev: Ö. Rıza Doğrul),

Ankara: TTK.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali,(2013). “Türklerde Yas Adeti Temelleri ve

Sonuçları”, *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat*

Göyünç’e Armağan, Konya, S. Ü. Türkiyat Ens. Yay.

HATUNOĞLU, Aşkım (2014). ”Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin

Gelişimine Katkıları ve Psikolojik Hastalıklara Tedavi

Yöntemleri” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*

Yıl:2,S.5, Eylül.

İBN BİBİ, (2014). *El Avamirü’l Ala’iye fi’l Umur il-Alaiye*, (Çev: Mürsel Öztürk),

Ankara: TTK.

İBN HURDÂZBİH (2008). *Kitâbu’l Mesâlik ve’l- Memâlik* (Yollar ve Ülkeler

Kitabı), (Çev: Murat Ağarı), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

İNALCIK, Halil, (2010). *Devlet-İ Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*

I,Klasik Dönem (1302-1606), Türkiye İş Bankası Yayınları.

KAFESOĞLU, İbrahim (2000). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

....., (1972). *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: MEB..

KANAL, Serpil (2010). *Eski Türklerde Şehircilik: Karahanlı Devleti Örneği*,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KARA, Seyfullah (2014). “Selçuklu Türkiye’inde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki” *Bilig dergisi*, S.68, Kış.

KARTAL, Ahmet, (2008). “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat”, *İstanbul: Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*.

KAŞGARLI MAHMUD (1970). *Divan-ı Lugati’t Türk*, (Çev: Ali Çiçekli), İstanbul: May Yayınları.

KAYHAN, Hüseyin (2011) . “Selçuklular Devrinde Türk Saraylarında Fars Şairleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literatur and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011*.

KEMALOĞLU, Muhammet (2012). “Türkiye Selçuklularında Gayrimüslim Tebaa ile Kurulan Sosyal ilişkiler”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:4, S.7.

.....(2011). “XI. –XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Haziran.

KİNNAMOS, Ionnes,(2001). *Historia*, (Çev: Işın Demirkent), Ankara: TTK.

KOCA, Salim, (1997). *I.İzzeddin Keykavus(1211-1220)* , Ankara: TTK.

.....(2011). *Selçuklu Devri Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yayınları.

KÖPRÜLÜ, Fuat, (2006). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara.

KÖYMEN, Mehmet Altay, (1983),. *Alparslan ve Zamanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

-(1971). ”Alparslan ve Zamanı Türk Giyim Kuşamı”’,*Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. III, Ankara.
- KÜÇÜK, Abdurrahman (1996). “Gregoryan Ermeni Kilisesi’nin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu”’, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.35.
- MAZAHERİ, Ali (1972). *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, (Çev: Bahriye Üçok), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Mecdeddin Feridun b. Ahmed Sipehsalar, (1977). *Mevlana ve Etrafındakiler*, (Çev: Tahsin Yazıcı), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- MEVLANA, Celaleddin-i Rumi (2010). *Mecalis-i Seb’a*, (Çev. Hicabi Kırlangıç) İstanbul: Kurtuba Yayınları.
- MEVLANA, Celaleddin-i Rumi, (2013). *Mesnevi*, İstanbul: Araf Yayınları.
-(1999). *Mektuplar*, (Çev: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İnkılap Yayınları.
-(2013). *Fihri Ma Fih*, (Çev:Ahmed Avni Konuk), İstanbul: İz Yayınları.
- MERÇİL, Erdoğan. (2000) *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, Ankara: TTK.
- MUTÇALI, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- NİZAMÜ’L MÜLK, (2014). *Siyasetnâme*, (Çev: Mehmet Taha Ayar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- OĞUZ, Burhan (1976), *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Giriş: Beslenme Teknikleri*, İstanbul Matbaası.

....., *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, C..III, İnşa, Isınma ve Aydınlatma

Teknikleri İstanbul Matbaası.

ORAL, Zeki (2008). *Selçuklu Yemekleri ve Ekmekleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin(1984). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.I-IX,

Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖNGE, Yılmaz (1995). *Anadolu'da XII.-XIII. yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar

Genel Müdürlüğü Yayınları.

ÖZBEK, Süleyman (2001). ”Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlana'nın

Fi Ma fih ve Mesnevi'sine Göre)” *AKÜ Sosyal Bilimler*

Dergisi, C. III. S.1, Haziran.

ÖZCAN, Koray (2011). Anadolu'da Erken Dönem Türk Kent Morfolojisi “Selçuklu

Başkenti Konya” *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi The*

Journal of International Social Research Volume:4 Issue: 19 Güz

.....(2010). “Erken Dönem Anadolu–Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri”, *Bilig Güz/2010*, S.55, ss.193-220.

.....(2006). “Anadolu'da Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekansal

Örgütlenmeleri: Selçuklu İdari Birim Organizasyonları ve Evrimi”

, *Bilig 2006*, S.36 .

.....(2006). “Anadolu'da Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme”,

METUJFA 2006/2(23:2), s.24

ÖZÇAMCA, Salih (2007). *Büyük Selçuklu Şehirleri ve Ulaşım-Ticaretteki Yerler(Üç Kaynağa Göre; El Belâzuri, El-Bundâri, Er-Ravendi),*
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi
Bursa 2007.

ÖZDEMİR, Vahit (2011). *XII.-XIII. Yüzyılda Türk-Gürcü Münasebetleri (Türkiye Selçukluları ve Doğu Anadolu Türk Beylikleri Döneminde),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

ÖZGÜDENLİ, Osman G. -UZUNAĞAÇ, Ömer (2014). “Selçuklu Anadolu’sunda Ekmek”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C.I, S. 1, Bahar, ss.43-72.*

ÖZGÜDENLİ, Osman, (2009). “*Selçuklular-Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat*”,
DİA, C.36, ss. 371-375,İstanbul.

PIYADEOĞLU, Cihan (2010). “Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları,” *Turkish Studies, Volume 5/4, s.1413,*
Fall

QUENTİN, Simon De Saint (2006). *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248),* (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Antalya: Daktav.

RAVENDİ,(1999). *Rahat-üs Sudur ve Ayet-üs Sürur,* Ankara: TTK.

REDFORD, Scott,(2008). *Anadolu Selçuklu Bahçeleri,* İstanbul: Eren Yayınları.

REŞİDÜ’D-DİN Fazullah (2010). *Cami’üt Tevarih –Selçuklu Tarihi,* (Çev: Erkan Göksu-Hüseyin Güneş), İstanbul: Selenge Yayınları.

RİCE, Tamara Talbot, (2002). *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altınok),

Ankara: Özne Yayınları.

SEVİM, Ali,(1988). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara: TTK.

..... (1990). *Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara: TTK.

SEVİM, Ali ve MERÇİL Erdoğan (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK.

SEVİNGİL, Refik Ahmet (1959). *Eski Türklerde Dram Sanatı*, İstanbul: Maarif

Basımevi.

Şemseddin Ahmed El-Eflaki El-Arifî, (1989). *Menakibü'l Arifin*,

(Çev: Tahsin Yazıcı), I-II cilt, İstanbul: MEB.

SHİMMEL, Annemarie, “Mevlana Celaleddini Rumi'ye Göre Konya'daki Gündelik

Hayat”, *Mevlana'nın 700.Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası*

Mevlana Semineri Bildirisi, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

SÜMER, Faruk, (2002). “Keykubad I”, *DİA*, C.25. ss.358.

....., (2000) “İğdiş”, *DİA*, C. 21, s.524.

.....(1985), *Yabanlu Pazarı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.

.....,(1990)“Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, *Belleten*

Dergisi, S.96, C. XXIV, s.574.

.....(1984). *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara: Türk Dünyası

Araştırmaları Vakfı.

.....(1999). *Oğuzlar*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Yayınları.

.....(2009), “*Selçuklular*”, *DİA*, C.36, ss. 336-371, İstanbul.

SÜSLÜ, Özen, (1983). *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*,

Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

ŞAHİN, İlhan (1995), “Ahi Evran”, DİA, C.I, İstanbul, s.530.

ŞİMŞEKLER, Nuri (2004). “Mesnevi’ye Göre Konya’da Yaşam (Milletler-Meslekler)”, *III. Uluslararası Mevlana Kongresi Bildirgesi Düzenleyen:*

Selçuk Üniversitesi, 5-6 Mayıs 2003, ss.177-192, Konya.

TAZEBAY, İlkden; AKPINAR Nevin;(2010). “Türk Kültüründe Bahçe”, *Bilig*,

S.54, ss.243-253, Yaz.

TEKCAN, Ahmet Recep,(2012) *Anadolu Selçuklu Devleti Merkezi Şehirlerinden*

Konya veKayseri’de Şehir Hayatı, YayınlanmamışDoktora Tezi,

Gazi Üniversitesi, Ankara

TOGAN, Zeki Velidi,(1991), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Ankara, Enderun Kitabevi.

TURAN, Osman, (1947), “Selçuklu Devri Vakfiyeleri:I.,Şemseddin Altun-Aba

Vakfiyesi ve Hayatı’, *Belleten*, XI/42 (Nisan 1947)

.....(1948). “Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, C.XII,

S.45, ss.17-96, Ankara: TTK.

.....(1947). “Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi”, *Belleten*, C.XI,

S. 43,ss. 415-429, Ankara: TTK.

.....(1958) *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar)*, Ankara: TTK.

.....(1969),*Selçuklular Tarihi ve TürkİslamMedeniyeti*, İstanbul,Turan

Neşriyat Yurdu Yayınları.

.....,(1951),“ Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”,

A. Ü. D. T. C. F. Dergisi. F 29, s.445.

.....;(1980) *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

URFALI MATEOS VAKAYİNAMESİ(952-1136) ve Papaz Gregor’un Zeyli

(2000), (Çev: Hrant Andreasyan), Ankara: TTK.

UĞURLU, Kamil; DEMİRCİ, İlyas(2008). *Dünden Bugüne Selçuklu Evleri*, Ankara:

Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı Özel Yayınları.

UYUMAZ, Emine; (2006)“Türkiye Selçuklularında Resmi Eğlence/Bezm

Meclisleri”’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*

Tarih Dergisi, S.43, İstanbul.

YASA, Azize; (1996) *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak*

Konya, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi,

Ankara.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin (2012), ‘‘Vakıf’’, *DİA*, C.42, ss. 479-486, İstanbul.

YILMAZ, Fehmi, (2010). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

YOSKA, Erhan (2005). *Türkiye Selçuklularında XIII. yüzyıldaki Tıbbi Gelişmeler*,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

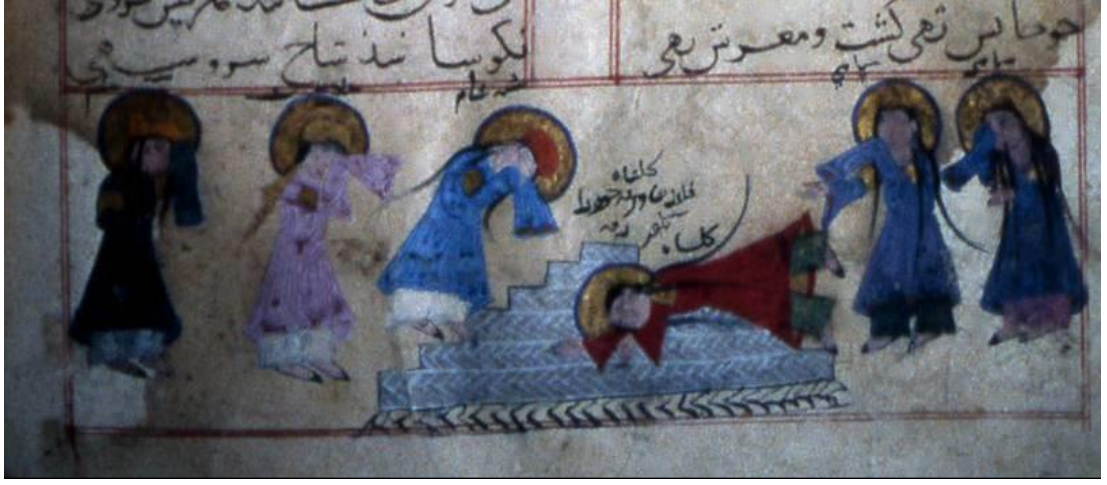
EKLER:

Ek-1: Varka ve Gülşah minyatürü. Çarşıda kuyumcu, eczane, kasap, ekmekçi

Ek 2: Varka ve Gülşah bahçe tasviri

Ek-3 Varka ve Gülşah cenaze ve yas töreni

Ek-4 Selçuklu Satranç takımı Metropolitan Müzesi

Ek-5 Kandil-Alanya Müzesi

Ek-6 Konya Karatay Müzesi Kubadabad Çinilerinden

Ek-7 Kubadabad Çinilerinden, Konya Karatay Müzesi

Ek-8 Kubadabad Çinileri, Konya Karatay Müzesi

Ek-9 Konya Alaeddin Köşkü

Ek-10 Konya Alaeddin Cami

